

Biblioteka
U.M.K.
Toruń

331355

Dublet

12

B 5817

Korp. Ochr. Pogranicza
Centrala Biblioteczna
Baonu „Sejny”

No

1857

Stanisław Gorzuchowski

83

1857

GRANICA
POLSKO-LITEWSKA
W TERENIE

W A R S Z A W A 1928

Korp. Ochr. Pogranicza
Centrala Biblioteczna
Baonu „Sejny”

Stanisław Górczowski

GRANICA
POLSKO-LITEWSKA
W 1914 R.

Częściowa odbitka z czasopisma „Prace Instytutu
Badania Stanu Gospodarczego Ziemi Wschodnich“.

331355

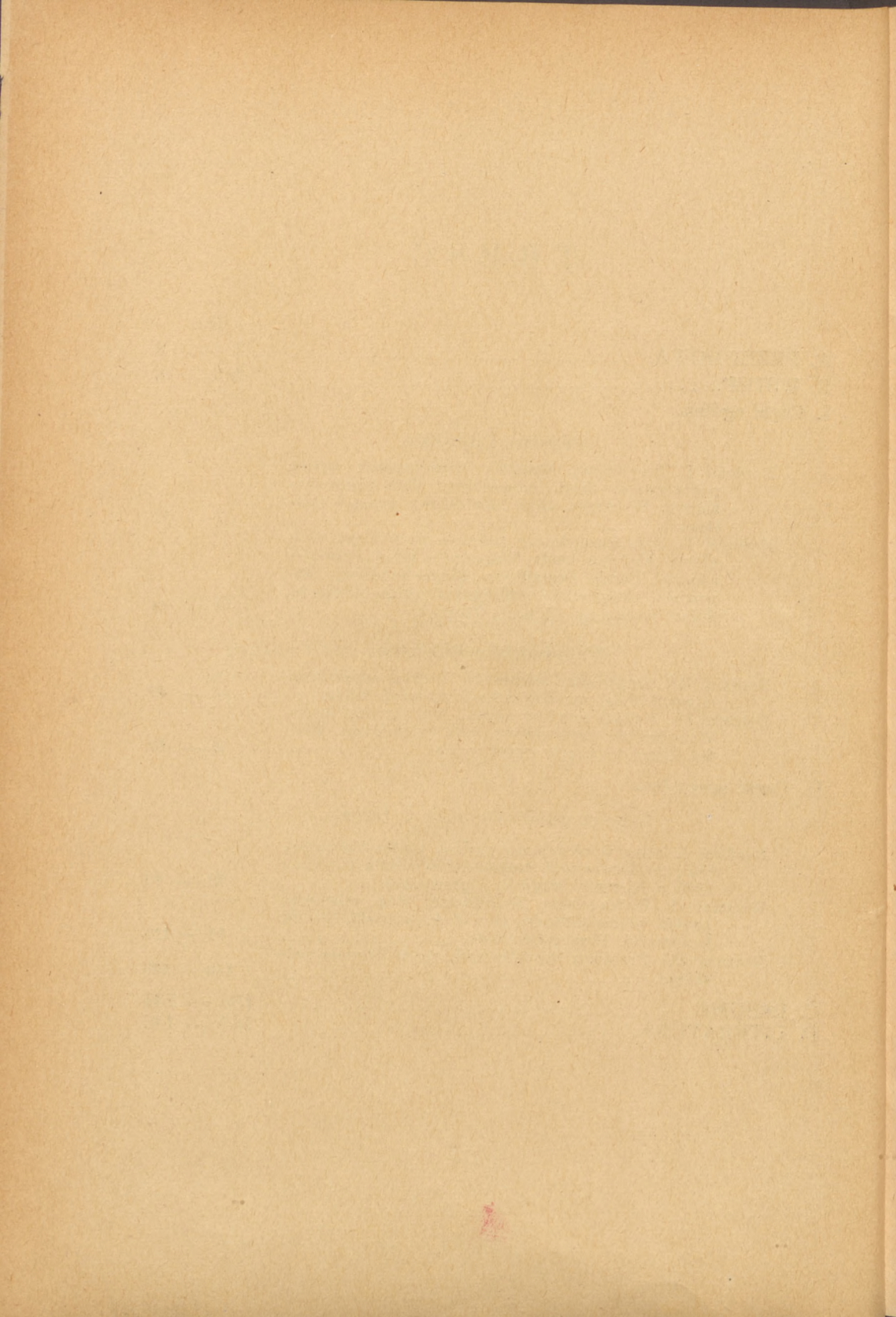

WARSZAWA 1963

K. 394 / 63

TREŚĆ

	Str.
A. PRZEDMOWA.	1 — 2
B. WSTĘP.	3 — 6
I. Część ogólna.	
Państwo Litewskie.	
Rozdział I. Terytorjum. Granice. Współczynnik naporu politycznego. Stan ludnościowy. Stan narodowościowy. Wyznanie. Stan ludnościowy miast i miasteczek.	7 — 14
Rozdział II. Stan gospodarczy państwa litewskiego. Rolnictwo. Hodowla bydła. Gospodarka leśna. Przemysł i handel. Handel zagraniczny. Bilans handlowy. Stanowisko Litwy wśród państw bałtyckich. Kłajpeda. Splaw drzewa na Niemnie. Tranzyt.	15 — 44
Województwo Wileńskie.	
Rozdział III. Gospodarka okupantów. Podział administracyjny. Podział narodowościowy. Ludność Wilna. ...	45 — 49
Rozdział IV. Podział ziemi na użytki. Wytwórczość lasów. Wytwórczość przemysłowa woj. wileńskiego. Handel. Obrót towarowy przed wojną.	50 — 69
II. Część specjalna.	
Granica polsko-litewska w terenie.	
Rozdział I. Fazy w określeniu granicy polsko-litewskiej. Decyzja Konferencji Ambasadorów z dnia 15 marca 1923 r. Kierunki biegu linii granicznej.	70 — 80
Rozdział II. Województwo białostockie. Woj. wileńskie: powiat wileńsko-trocki, powiat święciański, powiat brasławski. Przepustki rolne.	81 — 118
Rozdział III. Problemy uregulowania sporu litewsko-polskiego.	119 — 135
C. RÉSUMÉ.	136 — 139
D. LITERATURA.	140 — 143

GRANICA POLSKO-LITEWSKA. W TERENIE.

PRZEMOWA.

Dla całkowitego zobrazowania istoty granicy polsko-litewskiej, jej wpływu na państwa nią rozgraniczone, uważałem za konieczne w skróceniu przedstawić stan gospodarczy i tendencje rozwoju zarówno państwa litewskiego, jak i województwa wileńskiego, jako najbardziej zainteresowanego, co dało możliwość wyprowadzenia wniosków za utrzymaniem granicy z odpowiednimi zmianami, lub zniesienia jej.

Memorjały świadczące o ciężeniu do Polski poszczególnych polaci, będących po stronie Litwy, jeszcze w r. 1923 zostały przeze mnie przedstawione ówczesnemu prezydentowi Stanisławowi Wojciechowskiemu, prezesowi Rady Ministrów gen. Sikorskiemu, oraz zgrupowane zostały w rękę ministra Leona Wasilewskiego.

Zagadnienia zawarte w powyższej książce rozbiłem na dwa zasadnicze działy.

I-y to część ogólna, obejmująca podział administracyjny, stosunki narodowościowe, oraz sprawy gospodarcze Litwy i województwa wileńskiego.

II-gi to część specjalna, obejmująca granicę polsko-litewską, a w szczególności jej trasę w pow. wileńsko-trockim, której przedłużenie w kierunku zachodnim stanowi jakby nierozzerwalną całość stanu narodowości polskiej, oraz jej stanu posiadania, sięgającego w głąb terytorjum Litwy dzisiejszej na przestrzeni około 70 klm.

Największe trudności napotkałem przy określaniu statystyki ludnościowej, nie mogąc opierać się na przestarzałych danych z r. 1919, na niekompletnym spisie z r. 1921, lub publikacji „Wybory do Sejmu w Wilnie 8 stycznia 1922 r.“, które nie uwzględniały, że narodowość naprzykład chłopu białoruskiego jest dzisiaj przeważnie mało skryształizowaną, a nawet można napotkać tu faktyczne błędy, które dopiero na miejscu mogłem sprawdzić. Zresztą minęło siedem lat od ostatniej statystyki właściwej, wobec czego dane należało brać bardzo krytycznie, uwzględnić przyrost naturalny, emigrację, osiedlanie się, w miarę możliwości sprawdzić na miejscu i dojść do względnych rezultatów, nie mogących może rościć sobie prawa do bezwzględnej ścisłości, ale dających mozolną próbę wyszukania w tych warunkach drogi właściwej.

Część specjalna została opracowana na mocy porównań i własnej statystyki, podczas moich badań w terenie.

Źródła, które mi się posługiwałem, cytuję w literaturze.

Na tem miejscu niech mi będzie wolno wyrazić podziękowanie gen. Paślawskiemu, oficerom K. O. P. oraz tym wszystkim, którzy przyczynili się przez udostępnienie źródeł do opracowania powyższego studjum.

W S T Ę P.

Jednym z zasadniczych elementów państwa jest jego terytorjum, którego oznaczenie wiąże się ściśle z pojęciem granic. Bez określenia granic nie można ująć w pewne ramy życia gospodarczego, jak wewnętrznego, tak i zewnętrznego, regulować stosunków gospodarczych pomiędzy narodami i wynikającego stąd splotu stosunków politycznych.

Naruszenie granic powoduje skutki zbrojnych wystąpień, które pociągają za sobą naruszenie terytorjum, a tem podkopują byt państwowości.

Życie państwowe jako takie, opierając się o niewzruszalny czynnik terytorjalny, dla swego swobodnego rozwoju i potęgi potrzebuje pewnej gęstości zaludnienia, odpowiedniego klimatu, położenia i wpływającego stąd kształtu terytorjalnego, oraz bogactw mineralnych.

Państwo, które te wszystkie składniki jednoczy w najdogodniejszych warunkach i pokaźnej ilości, ma rozwój ułatwiony, i od pracy jego jedynie będzie zależało wyrobienie mocarstwowego stanowiska pośród plejady państw świata.

Ilość ludności, jej gęstość i jakość pod względem fizycznym i tężyzny duchowej, to czynnik siły i potęgi, to broń strzegąca nie-naruszalności granic.

Klimat, decydujący o urodzajności gleby, jednoczy też w sobie warunki rozwoju i pracy w dziedzinie gospodarczej; strefy podbiegunowe oraz równikowe ze względu na swój klimat, oraz położenie, nie sprzyjają pracy intensywnej, stwarzają pewne rozleniwienie ras, oraz zamieranie życia gospodarczego; natomiast strefy umiarkowane stwarzają warunki najbardziej podatne.

Położenie kraju — w zależności od dogodnych warunków hydrograficznych, czy też bliskości wielkich wód, jak mórz i oceanów, ze względu na ich bezkonkurencyjną jak dotychczas tanią przy przewozie ładunków masowych — daje gwarancję szybkiego rozwoju życia gospodarczego, stwarza niejednokrotnie specyficzne warunki bezpieczeństwa, oraz pewnej hegemonji gospodarczej, jak się ma na przykład z krajami wyspiarskimi, Anglią, Japonją i t. p.

Pewne obramowanie terytorjum przez zakreszenie jego granicy w kształcie geometrycznym, w szczególności zbliżonym do koła, daje znaczne ułatwienia przy obronie tych granic, łatwości urządzeń komunikacyjnych i sprawności aparatu administracyjnego.

Bogactwa mineralne są czynnikami wagi pierwszorzędnej, dając gwarancję szybkiego rozwoju i dobrobytu; uniezależnienie się od surowców obcych umożliwia wszechstronny wzrost danego organizmu państwowego, w szczególności w dobie obecnej; o to walczą narody, do tego dążą w najrozmaitszy sposób, depcąc niejednokrotnie szczytne ideały. Jest to walka o byt, straszniejsza od walki świata zwierzęcego, gdyż rozgrywana z całą perfidją, cechującą istoty rozumne i cywilizowane.

Kwestja granic jest więc kwestją życia i śmierci poszczególnych państw, tem samem kwestją wzajemnych przenikań gospodarczych i kulturalnych, w szczególności, jeżeli chodzi o państwa sąsiadujące. Państwo nie może się zamknąć samo w sobie, żyć jedynie wytworami własnej pracy i wyobraźni, gdyby nawet posiadało w swem łonie najidealniejsze warunki rozwoju; jedynie przenikanie wzajemne i wymiana w szerokim tego słowa znaczeniu powodują wzrost i potęgę, czynniki przeciwne — zgubę.

Granice polityczne mają w zasadzie swój cel podwójny: pierwsze to funkcje ochronne, które czy to w postaci sztucznego „muru chińskiego“, czy znowuż granic naturalnych, jak góry, wody, morza i bagna, stanowiły niegdyś ważną przeszkodę dla celów rabunkowych lub zaborszych nieprzyjaciela. Czas, a idąca z nim technika zniwelowała pojęcie ochronności tych granic; granice sztuczne pozostały jako zabytki o znaczeniu historycznym, budzą może podziw dla pracy rąk ludzkich, ale przejmują grozą wylanego potu i łez niewolniczych.

Jeżeli chodzi o puszcze i góry — mogą one służyć jako rezerwy, lub parki narodowe dla zachowania ginącego piękna natury.

Drugi cel, pośrednictwo w stosunkach materialnych i ducho-

wych, ułatwione jest przy braku granic naturalnych, nieco utrudnione przy ich posiadaniu, a raczej wymagające większego zasobu energii i nakładu kapitału w celu ich zastosowania do potrzeb chwili i zadań gospodarczych.

Pierwszym krokiem do wszczęcia normalnych stosunków gospodarczych, w szczególności pomiędzy sąsiadującymi państwami, jest wzajemna regulacja ich granic, mająca na celu uwzględnienie czynników etnograficznych, historycznych, pewnych czynników geologicznych i strategicznych. Bez regulacji granic niema stosunków gospodarczych, w szczególności tam, gdzie wkradł się antagonizm, oparty na fałszywych pretensjach historycznych, tak dawno już przestarzałych i nie mających nic wspólnego z nowoczesnymi warunkami formowania się nowych organizmów państwowych, opartych na zasadach Wilsona.

Stwarza się przeto wzajemnie utrudnione warunki bytowania, odbijające się nietylko na poszczególnej połaci kraju, ale i na jego całości, daje się pole do działania czynnikom wrogim, zasobniejszym w doświadczenie polityczne, które w końcu z mniejszą lub większą siłą zemszczą się na tych organizmach państwowych, nierozumiejących lub niechęcych zrozumieć własnych korzyści, płynących z wzajemnego lojalnego współzycia.

Zachodnie granice Rzeczypospolitej zostały ustalone przez Paryską Konferencję Pokojową i Traktat Wersalski; granice wschodnie zarysował oręż Polaka i zabiegi dyplomatów; w ten sposób powstała granica z Łotwą, Z. S. S. R. oraz granica z Litwą, co do której kwestja wzajemnego uregulowania pozostała w zawieszeniu, pomimo wiążącej decyzji Rady Ambasadorów z dn. 15 marca 1923 r.

Uregulowanie granicy polsko-litewskiej jest nakazem chwili obecnej; wymaga tego sąsiedztwo i tradycje tych dwóch narodów, oraz względy gospodarcze, a ogólna polityka międzynarodowa w postaci ekspansji terytorjalnej Niemiec („Drang nach Osten“), lub polityki zaborczej Rosji, jako groźne „memento mori“ wisi nad Litwą i Polską.

Z geograficznego położenia Polski wynika, iż te dwa państwa zagrażały i zagrażać nam będą; tem łatwiej im to przyjdzie, gdy Litwa, tracąca swą niezależność gospodarczą, utraci z nią i wolność polityczną, a przez to samo wypłyną symptomy, zagrażające bytowi Państwa Polskiego, jak to miało miejsce przed 150 laty.

Litwa a Państwo Polskie, w szczególności województwo wileńskie i część białostockiego, w uregulowaniu normalnych stosunków są wzajemnie ze sobą związane. Analizując podstawy gospodarcze tych obu państw, ewentualnie ich nierozzerwalnych jednostek administracyjnych, dojdziemy do głęboko sięgających wniosków politycznych, dojdziemy do wspólnej racji stanu, przyświecającej obu narodom gwoli wzajemnego bezpieczeństwa i pomyślnego rozwoju.

CZĘŚĆ OGÓLNA.

PAŃSTWO LITEWSKIE.

Rozdział I.

Terytorjum. Granice. Współczynnik naporu politycznego. Stan ludnościowy. Stan narodowościowy. Wyznanie. Stan ludnościowy miast i miasteczek.

Terytorjum państwa litewskiego leży pomiędzy 56,25° a 54° szerokości północnej i pomiędzy 21,75° i 26,25° wschodniej długości od Grenwich.

Całość terytorjum Litwy wynosi 55.658 klm.², w tem obszar okręgu Kłajpedzkiego, zwanego Małą Litwą, posiada 2.416 klm.².

Graniczy państwo litewskie od północy z Łotwą, od wschodu i południa z Polską, od zachodu z morzem Bałtyckiem i Prusami Wschodnimi. Długość granic Litwy przedstawia się następująco (20):

z Łotwą	480 klm.
z Polską	442 „
z Prusami Wschodn.	245 „
z Bałtykiem	91 „

Ogółem 1.258 klm.

Długość granic państwa polskiego wyraża się cyfrą 5.287 klm. i przedstawia się następująco (63):

Wybrzeże	142,5 klm.
z Gdańskiem	139,0 „
z Niemcami	1.662,0 „

z Litwą	521,0	„
z Łotwą	102,5	„ *)
z Sowietami	1.412,0	„
z Rumunją	388,0	„
z Czecho - Słowacją	920,0	„

Zbyttnia rozciągłość granic w stosunku do powierzchni świadczy o nieregularnych kształtach utworu terytorjalnego, odbijające się w szczególności na państwach kontynentalnych; świadczy to o zbyttniem wrzynaniu się w terytorjum państw obcych, czego z natury rzeczy nie widzimy u państw wyspiarskich, a przeto utrudnia jak obronę, tak i administrację, w szczególności, jeżeli weźmiemy pod uwagę „współczynnik naporu politycznego“, „Druckquotient“ w określeniu Supana (52), mający na celu uzmysłowienie w formie matematycznej politycznego położenia państwa, do którego się odnosi, i wpływu nań państw sąsiadujących. (W celu otrzymania powyższego współczynnika należy sumę ludności państw graniczących podzielić przez ludność tego państwa, dla którego współczynnik naporu politycznego chcemy otrzymać).

Współczynnik naporu politycznego ma dla nas znaczenie pierwszorzędne, i dla niektórych państw Europy według wyliczenia Lotta, (24) przedstawiałby się następująco:

Włochy	1,72	Polska	7,60
Niemcy	1,92	Czecho - Słowacja	8,63
Francja	3,19	Litwa	19,00
Rumunja	6,96	Estonja	39,66
	Łotwa	60,75	

Kierunki naporu odgrywają tu rolę decydującą, w zależności od państw sąsiadujących, ich polityki i zaborczości. Polska w danym wypadku znalazłaby się w ogniu krzyżowym. Jeszcze gorzej miałyby się z państwami o większym „współczynnikiem naporu politycznego“, gdyby nie najrozmaitsze kombinacje gospodarczo - polityczne państw trzecich, utrzymujących te suchotnicze organizmy przy życiu.

Ludność państwa litewskiego, jej liczba, w szczególności podział narodowościowy, jest źródłem dociekań obiektywnych; urzędowe źródła litewskie przedstawiają stan faktyczny w świetle fałszywem, je-

*) Oficjalne źródła łotewskie podają 93 klm.

żeli chodzi o mniejszości narodowościowe polskie, dając rezultaty ogromnie rozbieżne z wrogą nam statystyką władz rosyjskich.

Rządy Murawjewa miały na celu wyplenienie całkowicie polskości, jako najbardziej groźnego chwastu ducha narodowego i kultury zachodniej; dalszemi etapami w kierunku ucisku żywiołu polskiego była polityka Ludendorffa, a wreszcie polityka samego państwa litewskiego.

Czas, dobrawszy sobie tak dzielnych pomocników, działających bezwzględnie, niecofających się przed niczem, pokrzyżował ich plany właściwe. Nie udało się Rosji zrusyfikować tych ziem, o które tak zabiegała, nie wypadło Niemcom utworzyć wspólnego cesarstwa, ani też osadzić na tronie ks. Urachu hr. Württembergu, należało zrezygnować z Mindaugasa Drugiego, pozostała jedynie cicha spółka z kapitałem zakładowym wspólnej nienawiści do wszystkiego, co polskość i polskie.

Czynniki powyższe nadszarpały bardzo znacznie stan posiadania Polaków na Litwie, oraz przetrzebiły zewnętrznie ich fizjonomję narodową.

Jedynie rozbiór krytyczny życia wewnętrznego Litwy, mianowicie danych statystycznych, wiążących się z wyborami do Sejmu, czy też z wyborami do ciał samorządowych może doprowadzić do pożądanego celu, gdy uwzględnimy jeszcze przytem wszelkie okoliczności, zachodzące przy tych wyborach, a skierowane swem ostrzem przeciwko polskości.

Przedstawienie stanu ludnościowego państwa litewskiego według urzędowej statystyki litewskiej z 17 września 1923 r., na którą z nic nie znaczącymi zastrzeżeniami powołuje się Mortensen (35), jest pozbawione zupełnie krytycyzmu: 3,2% ludności polskiej do ogółu ludności państwa litewskiego nie odpowiada zgoła rzeczywistości; redukcja powyższa, poczyniona jedynie na papierze, wskazuje tylko na cele i dążenia polityki litewskiej względem narodowości polskiej. Dane na 1-go stycznia 1926 r. stan narodowościowy przedstawiają następująco (20):

Litwinów	80,14%
Żydów	7,11%
Polaków	3,02%
Rosjan	2,34%
Niemców	4,08%
Łotyszów	0,69%

Białorusinów	0,20%
Obcokrajowców	0,57%
Pozostałych	1,85%

Statystyka narodowościowa Litwy, zestawiona na podstawie danych głosowania do Sejmu, a opracowana według urzędowych danych statystyki wyborczej przez Centralny Polski Komitet Wyborczy w r. 1926, daje nam wyniki jak poniżej wykazuje tabela I.

Z zestawienia powyższego widzimy, że ogólna ilość ludności państwa litewskiego wynosi 2.028.663 *) mieszkańców, w tem:

Litwinów	1.550.099	czyli 76,37%
Polaków	202.026	„ 9,99%
Żydów	181.836	„ 8,97%
Niemców	44.595	„ 2,2%
Rosjan	42.610	„ 2,1%
Łotyszów	7.497	„ 0,37%

Zestawienie przytoczone w tabeli I ilustruje nam dosadnie rozmieszczenie narodowości w poszczególnych powiatach Litwy, i tak Niemcy najbardziej są skupieni w powiecie: wyłkowyszkowskim, szakiowskim, taurogowskim i marjampolskim.

Rosjanie łącznie z Białorusinami w powiatach: jeziorowskim, rakiszkowskim i kowieńskim.

Łotysze w północnej części pow. możejkowskiego i powiatu szawelskiego. Żydzi stanowią najliczniejszy odsetek w mieście Kownie, bo dochodzący do 31,8%, w powiecie poniewieskim stanowią 11,1%, w wyłkowyszkowskim 10,5%, rosieńskim 8,97% i t. d. Są oni naogół rozrzućeni równomiernie, skupiając się po miastach i miasteczkach i stanowiąc tam liczbowo element przeważający.

Polacy w mieście Kownie stanowią 31,48%, Litwini 29,92%, Niemcy 4,54%, Rosjanie 2,26%.

Według urzędowych źródeł litewskich, (20) skład narodowościowy stolicy Litwy przedstawia się następująco: Litwinów 58,97%, Żydów 27,09%, Polaków 4,54%, Rosjan 3,15%, Niemców 3,54%, oraz Łotyszów 0,13% i t. d. Gdy tymczasem wybory do kowieńskiej rady miejskiej dały następujące wyniki: w r. 1918 — 30,37%, w r. 1920 — 27,1%, w r. 1921 — 26,64% udziału procentowego żywołu polskiego.

*) Bez okręgu Kłajpedy.

W roku 1921 w radzie miejskiej, powołanej z wyborów powszechnych, tajnych i proporcjonalnych, zasiadało obok siebie 17 Litwinów, 16 Polaków i 13 Żydów; świadczy to wymownie o stanie narodowościowym.

Statystyka litewska, podająca 4,5% żywiu polskiego stoi tu jawnie w sprzeczności z rzeczywistym stanem rzeczy.

W celu przeciwdziałania systematycznemu fałszerstwu danych cyfrowych, dotyczących stanu mniejszości narodowościowych na Litwie, w dniu 15 kwietnia 1924 roku na ręce Prezesa Ministrów została wniesiona interpelacja przez cztery frakcje mniejszości narodowościowych, zasiadających w Sejmie Kowieńskim, która wskazuje wyraźnie na czynniki powodujące powyższe uchybienia. Przyczyn wypaczenia spisu powszechnego jak wskazuje interpelacja, należy szukać w ogólnej nietolerancji względem mniejszości narodowych w kraju, do czego się przyczyniła jednocześnie silna presja, wywierana ze strony dokonywających spisu, grożąca niejednokrotnie wysiedleniem nie Litwinów, oraz tendencyjne wypaczanie właściwego oblicza narodowego przez rozmyślne mieszanie pojęć obywatelstwa a narodowości.

Dalej w swej interpelacji posłowie frakcyj mniejszościowych stwierdzają, iż uznawali w ten sposób przeprowadzony spis za nieistniejący, dopóki na zasadzie powyższego spisu sfery rządowe nie zaczęły ograniczać praw mniejszości narodowych w stosunkach kulturalno-oświatowych, kościelnych i wreszcie, przez ogłoszenie go w urzędowym Biuletynie statystycznym, informować zagranicę, przeciwko czemu z całą stanowczością protestują.

Do interpelacji powyższej dołączono aneks, wskazujący niezbićcie i konkretnie poszczególne wypadki złej woli i tendencyjności czynników, przeprowadzających powszechny spis ludności, dokonany w r. 1923.

Ludność polska rozsiana na terytorjum państwa litewskiego posiada pewne cechy wspólne z ludnością żydowską, jeżeli chodzi o zamieszkiwanie jej po miastach i miasteczkach; następnie jest rozrzucona po całej Litwie, zachowując okrajane ośrodki swych własności; zwartą zaś ławą, ciągnącą się na odległość 60 — 80 klm. od granicy polsko-litewskiej w głąb terytorjum litewskiego, rozwija się w kierunku północno-wschodnim, opasując samo Kowno.

W niektórych gminach ludność polska na Litwie stanowi bezwzględną większość, jak np. w powiecie kowieńskim w gminie Łopie 90%, Wędziagoła 72,5%, Bobły 60%, ogółu ludności.

W powiecie trocko-koszedarskim w gminie Jewje 77,41%.

W powiecie uciańskim w gminie janiskiej 67,7%.

W powiecie jezioroskim w gminie Smołwy 59%.

W pow. wilkomierskim w gm. Szyrwinty 71,25%, w gm. Giedrojcie 62,02%.

Od 30 — 50% stanu ogólnego zaludnienia stanowią Polacy w gminach następujących:

Piwożuny — pow. olickiego.

Czerwony Dwór, Janów pow. kowieńskiego.

Sumiliszki, Hanuszyszki, Wysoki Dwór — pow. trocko-koszedarskiego. Żejmy, Datnów, Kiejdany miasto, Kiejdany gmina — pow. kiejdańskiego. Jeziorosy, Imbrody — pow. jezioroskiego.

Kaplice, Gielwany, Muśniki — pow. wilkomirskiego.

Od 20 — 30% w gminach:

Lubowo — pow. marjampolski. Kopciowo — pow. sejneński.

Olita miasto, Ołowa — pow. olicki.

Czekiszki, Pożajcie, Janów miasto — pow. kowieński.

Żośle, Koszedary — pow. trocko-koszedarski.

Szaty, Gadiuny — pow. kiejdański.

Krakinów, Poniewież miasto — pow. poniewieski.

Malaty — pow. uciański.

Szeszole, Wieprze, Slesiki, Pobójsk, Wilkomierz miasto — pow. wilkomierski.

Od 10 — 20% w gminach:

Kalwarja miasto, Wiejsieje — pow. sejneński.

Merecz, Niedzingi, Simno, Niemoniuny — pow. olicki.

Żyzmory — pow. trocko-koszedarski.

Wysztyniec — pow. wyłkowyszkowski.

Pernanów, Hrynkiżki, Kroki, Bejsagoła, Jaswojnie — pow. kiejdański.

Cytowiany, Kroże, Betygoła, Rosienie miasto — pow. rosieński.

Poszawsze, Radziwiliszki, Szawle miasto — pow. szawelski.

Nowe Miasto, Andromiszki, Traskuny — pow. poniewieski.

Degucie, Paupina — pow. jezioroski.

Traupie — pow. wilkomierski. Birże miasto.

Pozostałe wyżej nie wymienione to gminy posiadające do 10% ludności polskiej; w wyjątkowych gminach stan ludnościowy Polaków spada do 0,5%, przeciętnie waha się około 2,5 — 4%.

Dla uzupełnienia całokształtu naszych dociekań nad stanem ilościowym ludności polskiej na Litwie, zbadajmy liczbę głosów od-

danych podczas wyborów do sejmu Kowieńskiego w roku 1923. Ilość głosów oddana na poszczególne listy mniejszości narodowych rozpadła się następująco (43):

Żydzi	uzyskali	65.331	głosów
Polacy	„	63.758	„
Niemcy	„	19.400	„
Rosjanie	„	14.380	„
Łotysze	„	3.000	„

Ogółem . 165.869 głosów

Najbardziej zbliżona jest ilość głosów ludności polskiej i żydowskiej; usuwając się więc od wszelkich dociekań, możemy z całą pewnością stwierdzić, iż posiadamy Polaków nie 3,02%, jak tego chce statystyka rządowa litewska, ale już conajmniej przeszło 7%, jak to statystyka litewska przyznaje Żydom.

Opierając się na ilości Polaków uprawnionych do głosowania w r. 1926 w ogólnej liczbie 109.087 (43), która to liczba już sama przez się daje około 5,5% ludności polskiej, musimy przyjąć też hipotezę, że liczba ludności pozostającej, do głosowania nie uprawnionej, waha się pomiędzy 90 — 100%; otrzymamy więc cyfrę przewyższającą 200.000 osób.

Uwzględniając przytem systematyczne prześladowania, zmuszające niejednokrotnie do ukrywania właściwego oblicza narodowego, fałszowanie spisów, represje, co wskazuje wyżej wymieniona interpelacja, będziemy bardzo wstrzemięźliwi, jeżeli ludność polską określimy na 10% w stosunku do całej narodowości państwa litewskiego. (Odesłałbym w tym miejscu czytelnika do książki Wielhorskiego (60).

Mając tak poważny odsetek ludności polskiej na Litwie, musimy dbać o to, by ich prawa były szanowane i uznawane; nie potrzebujemy żadnych przywilejów, które miałyby zresztą rację bytu ze względu na wspólność tradycji, lecz musimy żądać wzajemności.

Wyznaniowo ludność państwa litewskiego rozpadła się następująco (20):

Katolików	80,48%
Ewangelików	9,55%
Mojżeszowego wyzn.	7,26%
Prawosławni i inni	2,71%

Gęstość zaludnienia Litwy współczesnej wynosi przeciętnie 38

mieszkańców na 1 km², rozsianych w granicach 30 — 70 mieszkań-
ców na 1 km.², w zależności od powiatów, ich gleby lub ośrodków
miejskich. Do powiatów posiadających od 30 — 34 mieszkańców na
1 km² należy zaliczyć powiaty następujące: telszewski, szawelski,
birżański, rosieński, sejneński, jezioroski.

Od 35 — 39 mieszkańców na 1 km² powiaty: szakiowski, ta-
urogowski, kretyngowski, możejkowski, kiejdański, poniewieski, ra-
kiszkowski, uciański, wilkomierski, trocko-koszedarski, olicki.

Od 40 — 49 mieszkańców na 1 km.² powiat marjampolski.

Od 50 — 59 mieszkańców na 1 km.² powiat wyłkowyszkowski.

I wreszcie ponad 60 mieszkańców na 1 km² spotykamy w po-
wiecie kowieńskim.

Litwa, jako kraj wybitnie rolniczy, w miastach skupia niewiel-
ką ilość ludności i to rekrutującej się przeważnie z elementu urzęd-
niczego, żywiołu polskiego, żydowskiego i litewskiego.

Ilość mieszkańców w poszczególnych miastach i miasteczkach
cyfrowo przedstawia się jak poniżej (20):

Kowno	91.936
Kłajpeda	32.152
Szawle	21.240
Poniewież	18.846
Wilkomierz	10.599
Marjampol	9.394
Kiejdany	7.395
Wyłkowyszki	7.147
Olita	6.541
Kibarty	6.187
Taurogi	5.454
Rosienie	5.276
Birże	5.255
Uciana	4.892
Kalwarja	4.425
Janów	4.381
Jurborg	4.332

Pozostałe miasteczka spadają poniżej cyfry 4.000 mieszkań-
ców, posiadając charakter wiejski.

Rolnictwo zatrudnia 76,7% ludności w stosunku do zaludnienia
całości; resztę t. j. 23,3% stanowią handlowcy, drobny przemysł, za-
wody wyzwolone oraz urzędnicy.

Rozdział II.

Stan gospodarczy państwa litewskiego.

Rolnictwo. Hodowla bydła. Gospodarka leśna. Przemysł i handel. Handel zagraniczny. Bilans handlowy. Stanowisko Litwy wśród państw bałtyckich. Kłajpeda. Splaw drzewa na Niemnie. Tranzyt.

Pod względem kultury gleby powierzchnia kraju dałaby się ująć w zestawienie następujące (20) :

Ziemia orna i pod zabudowaniami	49,6%
Łąki	13,7%
Pastwiska	11,6%
Lasy	15,9%
Nieużytki i wody	9,2%

Gleba uprawna, naogół dobra, o małej kulturze, daje zbiory przeciętne, od wydajności których uzależnia się też bilans handlowy Litwy, wskazując niejednokrotnie mniejsze lub większe saldo ujemne.

Obszar zasiewów na Litwie w latach 1924, 1925 i 1926 przedstawia nam tabela II.

Tabela II.

Obszar zasiewu poszczególnych zbóż w latach 1924, 1925 i 1926 w tysiącach ha.

	1924 r.	1925 r.	1926 r.
żyto	537,6	542,0	448,6
Pszenica	84,9	112,0	122,5
Jęczmień	196,0	205,0	215,1
Owies	390,0	345,0	501,8
Groch i wyka	93,5	105,0	150,0
Kartofle	176,4	163,0	146,6
Len i konopie	61,5	76,0	81,1

Zbiory z r. 1925 i 1926 ilustruje nam poniższe zestawienie w tysiącach ton:

	1925 r.	1926 r.
żyto	663	349
Pszenica	245	118
Jęczmień	245	223
Owies	303	363
Mieszanka	59	129

Groch	117	69
Wyka	53	68
Nasienie lnu	40	41
Kartofle	1581	1613

Rok 1926 był rokiem klęski pod względem urodzaju płodów rolniczych. Kiedy w roku 1925 zbiory z hektara w kwintalach dla żyta wyniosły 24,6, to w roku 1926 dały zaledwie 15,7; dla pszenicy ozimnej 27,9 w roku 1926 — 20,4; zbiór grochu z hektara, w r. 1925 wynoszący 23,1 q., w r. 1926 wyniósł 13,2 q. (20).

Niedobór żyta wyniósł przeszło 200 tysięcy ton, który to niedobór wobec nadwyżki innych zbóż, oraz pozostałości z r. 1925 został w znacznej części pokryty, jednakowoż Litwa była zmuszona sprowadzić około 60.000 ton.

Dla zobrazowania całokształtu krytycznej sytuacji, spowodowanej nieurodzajem w r. 1926, pozwalamy sobie przytoczyć na tem miejscu ocenę b. ministra rolnictwa p. Krikszeiunasa (10):

„Wiadomą powszechnie jest rzeczą, iż w r. ub. urodzaj żyta wypadł w Litwie źle, osiągając zaledwie 61% urodzaju normalnego... W r. 1926 urodzaj żyta wyniósł 3.490 tys. kwintali, nadwyżka z r. 1925 wynosiła około 630 tys. kwintali, po odrzuceniu przeto nasienia, zboża niezbędnego do wypieku chleba, pozostanie w r. b. zaledwie 3.120 tys. kwintali, a więc $\frac{3}{5}$ normalnej konsumpcji kraju. Wobec tego zaś, że gros ludności Litwy stanowią wieśniacy i pracownicy fizyczni, faktem niezaprzeczoną jest, że w r. bieżącym Litwa z urodzaju żyta z r. ubiegłego wyżywić się nie zdoła. Niewątpliwie kraj będzie starał się zastąpić żyto pszenicą, jęczmieniem, kartoflami. W przeciwnym bowiem razie kraj musiałby importować żyta na kolosalną — jak na stosunki litewskie sumę 30 milionów litów. Tak czy inaczej jednak Litwa, chcąc uniknąć klęski głodu, nie zdoła w r. b. bez importu się obejść. Kraj produkuje rocznie około 1 miliona kwintali pszenicy. Konsumcja jej wynosi tyleż. W r. 1926 urodzaj pszenicy przyniósł 1.179 tysięcy kwintali, a więc 179 tysięcy kwintali nadwyżki.

Produkcję kartofli również całkowicie niemal pochłania ich konsumpcja (pokarm, pasza, spirytus). Eksport kartofli wynosi zaledwie od 20 — 40 tysięcy kwintali rocznie. W r. 1926 urodzaj kartofli był o 2% wyższy niż w r. 1925, zaś o 8,5% niższy od urodzaju przeciętnego. W związku zaś z silnie w r. b. rozwiniętym na Litwie chowem

nierogaczny i wypływającym stąd wzmożeniem spożyciem kartofli niepodobna pokładać nadziei na tegoroczny eksport tych ostatnich.

Urodzaj jęczmienia przyniósł w r. b. 2.234.400 kwintali, czyli o 9% więcej od urodzaju przeciętnego (2.050.000 kwint.). W latach 1923 — 24 — 25 Litwa eksportowała przeciętnie po 40 tys. kw. rocznie.

Po dodaniu nadwyżki jęczmienia i pszenicy do żyta wypadnie w r. b. na wypiek chleba cyfra 3.530 tys. kw., a więc ilość stanowczo na wyżywienie ludności niewystarczająca. Dodawanie do przeznaczonej na wypiek chleba mąki żytniej — jęczmienia i kartofli jest środkiem wskazanym, który może w pewnym stopniu ograniczyć import żyta z zagranicy. Natomiast planowany przez rząd obecny zupełny zakaz importu żyta zagranicznego nie jest wskazany, gdyż nadmiernie podbije ceny żyta na rynku wewnętrznym, stworzy, spekulację i obciąży konsumentów miejskich i wiejskich.

W związku z powyższymi faktami na wiosnę i w początkach lata może nad pewnymi okolicami Litwy zawisnąć widmo głodu“.

Ściśle z rolnictwem wiąże się też hodowla bydła, którą rząd z wielkim trudem i nakładem kapitału stara się uszlachetnić. W tym celu w roku 1925 sprowadzono ze Szwecji 72 ogierów, oraz 152 kaczę, z Holandji 25 byków oraz 166 krów.

Według urzędowych źródeł wartość inwentarza żywego w roku 1924 wyrażała się sumą około 100.060.000 dolarów, a ilość sztuk w latach 1923, 24 i 25 była następująca (20) :

	w 1923	w 1924	w 1925
Koni	505.000	482.0000	497.000
Owiec	1.413.000	1.339.000	1.455.000
Bydła rogat.	1.285.000	1.252.000	1.339.000
Świń	1.637.000	1.564.000	1.488.000

Z ogólnego obszaru terytorjalnego państwa litewskiego lasy stanowią 15,9% powierzchni, a obszar ich w poszczególnych powiatach w hektarach wynosi (20) :

Powiat	Obszar . Stosunek %% powierzchni	
	w ha	lasów
Kretyngowski	45.200	17,5
Możejkowski	25.600	12,4
Telszewski	47.900	18,4

Szawelski	81.000	14,2
Birżański	47.900	14,7
Poniewieski	67.300	16,9
Rakiszkowski	26.900	11,9
Jezioroski	17.500	13,3
Taurogowski	68.400	20,4
Rosieński	33.300	10,8
Kiejdański	33.700	14,0
Wiłkomierski	45.200	14,2
Uciański	40.800	13,2
Szakiowski	37.000	20,9
Kowieński	51.400	19,4
Trocko - Koszedarski	48.800	22,3
Wyłkowyszkowski	7.400	5,2
Marjampolski	59.200	26,9
Olicki	42.000	14,7
Sejneński	22.800	18,1
Ogółem	849,300*)	15,9

Dla uzupełnienia powyższego zestawienia należałoby dołączyć obszar Kłajpedy, o ogólnej powierzchni leśnej 36.200 ha.

Na pierwszym miejscu pod względem zalesienia, jak nam wskazuje powyższe zestawienie, należałoby umieścić powiaty: marjampolski, trocko - koszedarski, szakiowski, taurogowski, kowieński i t. d.

Według gatunków drzewa oraz zajmowanej przez nie przestrzeni, lasy litewskie rozpadają się następująco:

	<i>Obszar w ha:</i>
Jodła	279.805
Sosna	208.239
Osina	88.953
Brzoza	86.701
Czarna olcha	31.096
Dąb	11.535

*) Cyfrą 849.300 ha. objęte są polany i trzebiska, przestrzeń faktycznie zalesiona wynosi obecnie około 750.000 ha., w tem 25.000 ha. w posiadaniu osób prywatnych.

Okupacja niemiecka przetrzebiła lasy Litwy obecnej w stopniu bardzo znacznym, tak że dzisiaj o racjonalnym eksporcie nie może być nawet mowy.

Przyrost roczny lasów na Litwie oraz roczne zapotrzebowanie ludności i wynikający stąd deficyt wykazuje nam tabela III.

Tabela III.

Przyrost rocz. lasów na Litwie:	<i>Drzewo budul.</i> 1.892.696 festm.	<i>Opałowe:</i> 1.691.086 festm.	<i>Razem:</i> 3.583.782 festm.
Roczne zapotrze- bowanie ludności:	867.934 festm.	2.874.250 festm.	3.742.184 festm.
	Różnica+1.024.762 festm.	-1.183.164 festm.	-158.402. festm.

Gospodarka leśna państwa litewskiego zaczyna obecnie wkra-
czać na tory nieco normalniejsze. Zwrócono wielką uwagę na racjo-
nalne zalesienie, pomimo nieracjonalnego wyrębu, pochłania to je-
dnakże znaczne sumy, odbijające się bardzo uciążliwie na budżecie
państwa.

Braki drzewa opałowego zmuszają do intensywnego wykorzy-
stywania torfowisk, które są podporządkowane gospodarce państwo-
wej i drogą wydzierżawienia eksploatowane; ogólna ilość eksploato-
wanych torfowisk wynosi około 60.000 ha., o przeciętnej głębokości
2,4 — 4,8 metr.

Rząd stara się usilnie popierać tę młodą gałąź wytwórczości,
chcąc w ten sposób zaoszczędzić na materiale drzewnym.

Jak widzimy drzewo, pomijając ilości eksploatowanego torfu,
jest jedynym materiałem, wytwarzającym energię cieplną, mater-
jałem, pokrywającym potrzeby nikłego przemysłu (gdyż brak węgla
i ropy naftowej nie daje podstaw do rozwinięcia większego) i za-
potrzebowania ludności, w szczególności jeżeli chodzi o opał i bu-
dulec.

W porównaniu z innymi państwami Litwa posiada drzewa zna-
cznie mniej, spożywając ilości podwójne.

Stosunek procentowy ludności według zawodów rozpada się na-
stępująco: 76,7% stanowią osoby zatrudnione w rolnictwie, 6,4%
osoby zatrudnione w przemyśle i rzemiośle, 1,1% obejmuje ilość
osób zatrudnionych w transporcie i komunikacji, 2,5% w handlu,
3,2%, w instytucjach państwowych i komunalnych, oraz 10,1% w in-
nych dziedzinach.

Ilość osób zatrudnionych w przemyśle i rzemiośle występuje

intensywnie jedynie w większych okręgach miejskich, świadcząc o słabem uprzemysłowieniu kraju i dając na 1000 mieszkańców rezultaty następujące: Kłajpeda miasto 269 pracowników, Szawle — 203, Poniewież — 189, Kowno 182, Wilkomierz — 162, inne miasta i powiaty wykazują cyfry, wynoszące przeciętnie około 50 pracowników.

Przemysł litewski stoi na poziomie bardzo niskim, znacznie nawet spadł w porównaniu ze stanem przedwojennym b. gub. Kowieńskiej. Brak podstaw przemysłowych, t. j. bogactw mineralnych, kapitału obrotowego, niedostępność kredytu, ogromne koszty produkcji zepchnęły go na stanowisko poślednie; nie może on w żadnym wypadku konkurować z przemysłem Polski, Estonji i Łotwy.

Z roku na rok sytuacja staje się krytyczniejsza, przemysł już istniejący musi się kurczyć, uzależniać się od konjunktur rolnictwa, a więc przetworów w tym dziale.

Według urzędowych źródeł litewskich (20), w r. 1926 całość przemysłowa Litwy z ilością czynnych zakładów przemysłowych i zatrudnionej w nich liczby robotników przedstawiała się następująco:

<i>Przemysł:</i>	<i>Ilość zakład.:</i>	<i>Ilość zatrud. robotników:</i>
I. żywnościowy i rolny	2.742	5.793
II. Przetworów zwierzęcych	807	2.906
III. Drzewny	754	5.747
IV. Mineralny	219	1.796
V. Metalowy	615	2.099
VI. Papierniczy i poligraficzny	206	2.155
VII. Włókienniczy	428	1.185
VIII. Chemiczny	38	595
X. Różne zakłady	1.448	5.844

Z powyższego zestawienia widzimy, iż ogólna ilość zakładów wynosiła 7.257, a ilość zatrudnionych w nich robotników 28.120; przeciętne zatrudnienia na 1 zakład da nam zaledwie niespełna cyfrę 4 pracowników. Jednakowoż statystyka powyższa wymaga dokładniejszego zanalizowania, i tak: ilość zakładów przemysłowych, zatrudniających poniżej 4-ch robotników, przedstawia cyfrę 6.238 zakładów, liczba zaś zakładów przemysłowych, zatrudniających powyżej 50 robotników, dochodzi zaledwie 75.

Przemysł żywnościowy i rolny, młyny i piekarnie, których łą-

ezna ilość wynosi 2.155 zatrudnia ogółem 2.917 robotników i świadczy wymownie o całej grupie przemysłowej. W znacznej odległości postępują browary, gorzelnie, olejarnie, fabryki cukierków i t. p.

Przemysł przetworów zwierzęcych, obejmujący garbarnie, wyprawianie kozuchów, wyrób świec i t. p., jest przemysłem słabo prosperującym, gdzie 694 zakłady zatrudniają w większości po 2-ch robotników.

Grupa przemysłu papierniczego i poligraficznego posiada wciągnięte pod powyższą rybrykę aż 118 zakładów fotograficznych, resztę stanowią cynkografje, drukarnie i t. p., a zaledwie 12 drobniejszych fabryczek wyrobu kartonu, z których dwie zatrudniają 5 robotników. Tę samą cechę zdradza i dział VII przemysłu włókienniczego, gdzie uwidoczniło na ogólną ilość przedsiębiorstw 293 przędzalnie i czesalnie wełny, zatrudniające 89 robotników, 25 przedsiębiorstw, zatrudniających 158 robotników, czyli ogółem przędzalni i czesalni wełny 318 o zatrudnieniu 247 robotników.

Grupą zakładów różnych są objęte elektrownie, farbiarnie, pracownie kapeluszy, zakłady fryzjerskie, krawieckie, pralnie i jedynie zasługujące na uwagę 14 fabryk wyrobów tytoniowych. Ogólna ilość zakładów w tym dziale wynosi 1418, z czego na niektóre działy wypada:

*Ilość zatrudnionych
pracowników:*

Zakładów krawieckich	671	1.583
„ fryzjerskich	228	308
„ elektrycznych	56	711
„ kapelusznich	99	206
„ pralni	46	127

Całość to przemysł drobny, z którego większość zakładów nie posiada cech przemysłowych, a szczegółowe wniknięcie w poszczególne dziedziny wytwórczości daje nam pojęcie o ograniczonych jego możliwościach rozwoju.

Główna gałąź przemysłu litewskiego — przemysł drzewny zmniejszył swą produkcję w porównaniu z normą przedwojenną; jedynie wewnętrzna akcja budowlana pochłania więcej materiału budowlanego niż to miało miejsce przed wojną.

W dziale drzewnym możemy zaobserwować nieliczne tartaki, 5 większych fabryk zapalek o ogólnej produkcji 59 — 60 milionów pudełek zapalek rocznie, których produkcja roczna mogłaby się zna-

cznie rozwinąć, jednakże jak dotychczas wywóz jest ograniczony z powodu zbyt silnej konkurencji na rynkach zagranicznych.

Z przemysłu papierniczego na uwagę mogą jedynie zasłużyć 3 większe tekturownie, produkujące tekturę grubszą w gatunku średnim.

Kłajpedzki przemysł drzewny po wojnie znalazł się w sytuacji bardzo ciężkiej. Przed wojną zatrudniał około 3300 robotników w tym dziale, obecnie zmuszony został skurczyć się do jednej trzeciej swej wytwórczości przy zatrudnieniu około 1100 pracowników. Jako zasadniczą przyczynę upadku przemysłu drzewnego wskazują tu na brak materiału leśnego. Materiał leśny, otrzymywany z Litwy, pomimo swej wygórowanej ceny, zdolny jest jedynie zaspokoić najpilniejsze potrzeby kłajpedzkich fabryk celulozy i pudełek. Dowóz materiału leśnego z innych państw jest znacznie utrudniony i podraża samą produkcję niewspółmiernie.

Przemysł metalurgiczny — o wielkich przed wojną zakładach Braci Tilmansów, produkujących gwoździe i śruby, dający utrzymanie 5.000 rodzin, oraz Braci Szmidtów, mający szeroki rynek zbytu w Rosji Centralnej — podupadł. Dzisiaj zakłady Braci Tilmansów ograniczyły swoją produkcję do jednej dziesiątej w porównaniu z normą przedwojenną, zakłady Braci Szmidtów, obecnie własność B-ci Wojłokajtisów, ograniczyły swą produkcję do jednej siódmej. Pomijając kilka drobniejszych zakładów metalurgicznych, należy zaznaczyć, iż ze względu na ograniczone zapotrzebowanie wewnętrzne, zakłady powyższe nie posiadają widoków na dźwignięcie się z ruiny.

Przemysł tekstylny z fabrykami „Drobes“ — tkanin płótnianych gatunków grubszych, „Diana“ — skarpetki i pończochy jedwabne, „Sport“ — trykotaże, pomimo nawet wielkiego znaczenia na przyszłość dla konsumpcji wewnętrznej, kuleje; to samo można powiedzieć o fabrykach wyrobów ze skóry i o fabryce wyrobów gumowych „Aszymaki“.

Browary i fabryki papierosów pokrywają wewnętrzne zapotrzebowanie, jednakże o szerszym rynku zbytu marzyć nie mogą.

Huty szklane, oparte przeważnie na zamówieniach rządowych, wewnętrzną produkcję zdolne są zaspokoić w zupełności.

Ogólne konjunktury dla przemysłu litewskiego są niepomyślne. Brak surowca, kredytów, nieznaczny eksport, nikła pojemność rynku wewnętrznego nie pozwalają wprost niektórym gałęziom przemysłu prosperować, stwarzając w tym względzie sytuację bez wyjścia.

Zrozumiał to rząd litewski i dzisiaj już po części zrezygnował z ambicji tworzenia Litwy przemysłowej, widząc brak po temu warunków elementarnych; tem się tłumaczy pauperyzacja przemysłu i jego powolne konanie.

Stan gospodarczy Litwy zobrazowują nam jeszcze dokładniej mowy poszczególnych posłów. Podamy tu w streszczeniu mowę posła Biellinisa, wygłoszoną w sejmie podczas dyskusji budżetowej w dniu 9 grudnia 1925 r.:

„Preliminarz budżetowy, obejmujący gruby tom, z paruset stron druku złożony, przedstawia naszą sytuację ekonomiczną w różnym świetle. Został on zarówno wydany w językach obcych. Po co? O ile, być może, uda mu się omamić jakiego bądź prostaczka w kraju, to przecież trudno wprowadzić w błąd przedstawicieli państw zagranicznych, którzy doskonale orjentują się w opłakanej sytuacji naszego kraju. Wszystkie piękne zapewnienia, wszystkie głośne słówka, iż stan Litwy, jako kraju rolniczego, jest dobry, okazały się dzisiaj czystym wymysłem. Gospodarka krajowa jest prowadzona nieudolnie. Wwozimy za znaczne sumy z zagranicy takie artykuły jak drzewo, wapno, czarne śliwki, których sami mamy pod dostatkiem... Wobec dzisiejszej sytuacji niema mowy o kryzysie, są już oznaki wprost katastrofy, która zawisła nad krajem.

We wstępie księgi budżetowej b. minister skarbu p. Petrusis szumnie oświadcza, iż można powiedzieć, że naogół liczba bezrobotnych u nas jest zupełnie nieznaczną. Tymczasem cóż widzimy w rzeczywistości. Około 1000 bezrobotnych eksportowano do Francji, w kraju około 3.000 bezrobotnych głodujących, pozatem około 1.000 wyjechało do Niemiec.

Można dalej przypomnieć o bankructwie i zawieszeniu całego szeregu przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych, wskutek czego bez chleba i bez pracy pozostają setki robotników“...

Handel zagraniczny Litwy obejmuje liczne pozycje, wskazujące w rubrykach wywozowych wybitną zależność stanów czynnego i biernego od wywozu płodów rolniczych i przetworów rolnictwa, oraz wywozu drzewa i przetworów drzewnych.

Kraj jedynie rolniczy stale jest podległy wahaniom czynników atmosferycznych, gdzie nieurodzaj może spowodować klęskę, zdolną wstrząsnąć podstawami i bytem państwa, nie mającego oparcia i równowagi w rozwiniętej dziedzinie przemysłowej.

Na pozycje wywozu i przywozu w r. 1925 złożyły się następujące artykuły (20).

Wywóz w sztukach ew. w tonach, oraz wartość wywozu w li-
tach:

		<i>Grupy towarów i towary:</i>	
I. Zwierzęta żywe.	<i>Wywieziono:</i>	<i>Sztuk:</i>	<i>Wart. w lit.:</i>
	Konie	22.328	14.446.500
	Żrebięta	182	28.900
	Bydło rogate	9.822	5.020.700
	Ciełeta	21.574	2.365.200
	Świnie	48.044	13.740.900
	Prosięta	8.581	377.800
	Owce	11.786	380.700
	Kozy	21	600
	Perliczki	5.545	101.600
	Gęsie	188.723	2.636.700
	Kaczki	60.783	416.000
	Kury	120.663	668.700
	Inne artykuły z powyż- go działu niewyszczególnione	—	12.800
II. Artykuły spożywcze.			
		<i>Ton:</i>	
	żyto	1.277	589.500
	Pszenica	9	6.300
	Jęczmień	1.586	801.100
	Owies	2.705	1.265.400
	Wyka	2.841	1.312.100
	Groch	293	164.700
	Peluszka	324	176.200
	Soczewica	541	260.600
	Inne art. powyższego działu niewyszczególnio- ne	—	7.700
	Mąka żytnia	79	39.400
	Mąka pszenna	—	1.100
	Artykuły pokrewne	—	5.000
	Świeże mięso	2.262	5.348.000
	Mięso suszone i kon- serwowane	39	102.000
	Słonina i tłuszcz	—	4.300

	Drób	82	295.600
	Zwierzyna bita	56	118.600
	Kartofle	412	84.100
	Owoce	—	2.241.200
	Jarzyny	—	207.300
	Jaja	3.248	14.872.000
	(lub w sztukach 64.976.300).		
	Masło	932	7.148.400
	Ser	1.043	4.430.300
	Mleko	888	544.600
	Ryby i raki	258	627.600
	Grzyby	74	179.800
	Spirytus	334	587.600
	Inne artykuły drobia- zgowę	—	128.000
III. Surowce i pół- fabrykaty			
	Pnie dębowe	2.909	400.200
	Pnie osinowe	6.528	762.700
	Pnie sosnowe	12.372	1.869.400
	Papierówka	78.407	6.224.700
	Inne nieobrobione drzewo	19.546	2.738.900
	Deski	16.277	4.193.900
	Dyle	26	8.000
	Razem obrob. drzewo	30.555	8.768.100
	Celuloza	37.512	21.050.700
	Fornir	4.983	3.898.900
	Drzewo opałowe	14.208	582.400
	Pozostałe materiały drzewne	—	1.252.200
	Nasienie koniczyny	310	1.471.400
	Nasienie tymotki	141	356.800
	Nasienie lnu	20.567	17.429.200
	Pozostałe nasiona	—	47.000
	Otręby żytnie	1.142	416.600
	Otręby pszenne	839	347.500
	Otręby różne	946	412.000
	Przędza lnu	11.081	42.923.000
	Konopie	1.983	5.305.700
	Odpadki od lnu	36	69.600

	Skóry owcze	535	2.905.900
	Skóry kozie	34	218.800
	Skóry zajęcze	12	157.200
	Skóry cielęce	689	2.957.800
	Skóry bydła rogatego	1.625	4.115.600
	Skóry końskie	205	388.700
	Skóry różne	—	1.142.400
	Szczecina wyrobiona	106	2.142.100
	Włosie końskie	56	575.300
	Kości i rogi	918	494.100
	Wełna	7	47.600
	Inne produkty zwierz.	—	734.000
	Galgany wysortowane	4.360	3.526.500
	Stare żelastwo	33.385	866.500
	Torf	297	22.400
IV. Wyroby gotowe	Wyroby bursztynowe	0,2	629.400
	Śruby żelazne	109	119.900
	Mydło	0,9	4.300
	Przędza lnu	1	6.500
	Płótno	—	1.800
	Skóry na podeszwy	399	6.415.400
	Papier	1.982	2.566.800
	Tektura	882	1.130.206
	Pozostałe wyroby gotowe	—	9.037.000
V. Złoto i srebro	Srebro w monetach	1	232.500
	Przywóz w sztukach ew. tonach, oraz wartość przywozu w li- tach:		
	<i>Wwieziono:</i>	<i>Sztuk:</i>	<i>Wart. w lit.:</i>
I. Zwierzęta żywe	Konie	699	600.200
	Bydło rogate	964	315.300
	Świnie	915	196.400
	Pozostałe zwierzęta	—	75.300
II. Artykuły spożyw- cze		<i>Ton:</i>	
	żyto	14.637	8.099.800
	Ryż	2.386	1.929.500
	Mąka pszenna	128	113.700
	Mąka żytnia	0,2	100

Mąka kartoflana	280	230.800
Owoce egzotyczne	237	388.700
Cytryny	257	284.600
Rodzynki i śliwki	625	1.061.700
Suszone owoce	70	189.800
Orzechy	92	224.900
Cykorja	400	441.300
Kawa surowa	261	1.118.300
Kawa palona	75	186.400
Herbata	81	622.600
Cukier miazki	14.146	12.916.200
Cukier w kawalkach	5.655	5.871.300
Bakalje	118	504.400
Czekolada	40	401.600
Spirytus	1.148	1.953.100
Prod. spirytus.	36	238.200
Wódki różne	266	584.300
Sól mielona	22.979	2.180.200
Sól niemielona	1.469	142.700
Konserwy rybne	41	173.700
Ryby solone i wędzone	145	360.500
Śledzie	15.943	9.569.600
Pozostałe artykuły	—	8.156.200
III. Surowce i pół-		
fabrykaty		
Liście tytoniowe	902	1.910.300
Nawozy sztuczne	15.491	2.296.700
Superfosfat	51.715	6.533.200
Oleje mineralne	620	1.069.200
Wyroby z drzewa	36.674	1.787.600
Nasiona warzywne	35	94.400
Inne nasiona	451	899.200
Gips, wapno i kreda	1.227	83.200
Cement	28.619	2.606.400
Wapno sproszkowane i		
palone	2.236	296.600
Węgiel kamienny	138.655	8.450.500
Koks	2.971	231.700
Nafta nieoczyszczona	3.150	602.100
Nafta oczyszczona	13.953	3.069.900
Oleje mineralne	2.516	1.200.500

	Benzyna	1.728	1.082.600
	Siarka	418	100.900
	Różne oleje roślinne	119	250.400
	Olej kokosowy, palmo- wy, margaryna	1.902	3.575.600
	Garbnik	1.517	633.800
	Kreda mialka	733	139.700
	żelazo w sztabach i blachy żelazne	15.863	5.999.700
	Blachy oczyszczone	1.596	1.154.300
	Stal w sztab. i blach.	230	193.200
	Cyna	6	25.800
	Miedź i inne metale	68	198.200
	Ołów	24	25.500
	Cynk w sztabach i blach.	36	68.100
	Pozostałe artykuły	—	11.926.800
IV. Wyroby gotowe	Tytuń krajany	2	23.100
	Cygara	—	37.200
	Świece	27	48.500
	Wyroby ze skóry	16	599.500
	Obuwie	164	4.998.900
	Skóry wyrobione	58	1.213.100
	Skóry wyprawione	20	910.500
	Wyroby z drzewa	342	1.267.500
	Wyroby z fajansu	196	241.400
	Wyroby z porcelany	368	634.900
	Wyroby ze szkła	480	1.402.900
	Szkło na szyby	1.415	941.700
	Szkło lustrzane	39	188.700
	Wyroby z gumy	83	703.900
	Chemikalja i medykamenty	265	1.297.500
	Przyrządy medyczne	55	705.100
	Kosmetyki i perfumy	16	403.800
	Mydła kosmetyczne	15	157.300
	Inne mydła	176	364.100
	Farby sztuczne	345	1.301.000
	Wyroby lniane	1.692	1.729.300
	Goździe kute	5	6.800
	Wyroby żel. i stalowe	37	1.398.700

Wyroby żel i blachy	1.050	2.726.100
Drut	773	747.200
Wyroby z drutu	831	1.387.900
Narzędzia różne	298	935.400
Maszyny rolnicze	1.418	2.361.000
Lokomobile	405	1.126.200
Maszyny do szycia i pokrew.	258	2.036.300
Inne maszyny	1.570	3.768.300
Instrumenty i aparaty dla celów naukowych	188	2.288.600
Instrumenty muzyczne	73	998.300
Rowery	139	1.791.200
Samochody	225	1.820.000
Wagony i lokomotywy	696	1.057.300
Papiery i wyroby pap.	5.200	5.879.900
Różne książki	86	757.500
Przędza i bawełna	470	3.508.900
Materiały bawełniane	2.031	28.360.300
Tkaniny jedwabne	15	1.341.500
Tkaniny wełniane	403	11.200.500
Hafty	227	7.077.300
Bielizna i suknie	69	3.238.800
Inne towary i galanterja	69	1.434.100
Przybory piśmienne i rys.	40	395.000
Pozostałe wyroby gotowe	—	30.271.700
V. Złoto i srebro	—	2.410.000

Ogólne cyfry dla handlu zagranicznego w r. 1925 wyrażały się następująco: 495.417.600 litów.

Z tego na eksport przypadło 242.714.800 litów, na import zaś 252.702.800 litów.

Dominującą rolę w pozycjach wywozu zajmuje len, bo sumę 42.923.000 litów, oraz nasienie lnu 17.429.200 litów.

Według sprawozdań litewskiej statystyki urzędowej (20) można stwierdzić stałą dążność wzrostu uprawy i produkcji lnu.

W r. 1923 pod uprawą lnu było 52.100 ha.

W r. 1924 „ „ „ „ 61.500 ha.

W r. 1925 „ „ „ „ 76.000 ha.

W r. 1926 „ „ „ „ 81.100 ha.

W miarę wzrostu obszaru uprawnego wzrosła też i produkcja przędzy lnianej, osiągając w r. 1926 — 42.150 ton.

Produkcja powyższa w porównaniu do ogólnej produkcji światowej stawia Litwę na miejscu trzecim po Rosji i Polsce.

Zużycie wewnętrzne, jak przędzy tak i nasienia jest dość znaczne, gdyż gros ludności wiejskiej a nawet częściowo i miejskiej: używa tkanin samodziiałowych.

Wywóz jak przędzy tak i nasienia lnu systematycznie się podnosi i tak: w r. 1924 wywieziono nasienia lnu 18.637 ton, w roku 1925 — 20.567 ton, w r. 1926 — 25.762, przędza lniana w r 1926 osiągnęła poważną ilość wywozową bo 19.724 ton.

Procentowy udział wywozu lnu pośród innych artykułów eksportowych w ciągu ostatnich 3-ch lat przedstawiał się jak poniżej.

1924 — 25,9%

1925 — 27,0%

1926 — 29,5%

Jednakże produkcja lnu na Litwie przeżywa obecnie dość znaczny kryzys z powodu trwającej od 2-ch lat stagnacji w handlu lnem i obecnie cena przędzy w porównaniu z ceną z r. 1924 spadła o połowę i to w gatunkach pierwszorzędnej jakości, która na Litwie z małymi wyjątkami produkowaną prawie nie jest, co obniża znacznie wartość przędzy, a i zaufanie co do jej jakości *).

Wywóz celulozy w r. 1925 wynosił 37.512 ton, zajmuje pod względem wartości drugie miejsce pośród artykułów wywozowych— 21.050.700 lit., wskazując anormalną tendencję wzrostu od szeregu lat. To samo da się powiedzieć o wywozie drzewa nawpół obrobionego. Świadczy to dobitnie o sztukowaniu bilansu handlowego artykułami, posiadającymi znaczny popyt na rynku zewnętrznym, a nie mającymi w danym wypadku racjonalnej konjunktury wywozowej wewnętrznej poza gospodarką rabunkową.

Trzecim z kolei ważnym artykułem wywozowym są jaja, których wartość w r. 1925 osiągnęła cyfrę 14.872.000 litów; zła standaryzacja i niewyrobienie handlowe nie pozwala Litwie z tego artykułu wyciągnąć znacznie większych korzyści.

Dalsze miejsce zajmuje hodowla bydła, oraz jego wywóz, czy

*) W roku 1924 przemysłowcy płacili za tonę wyborowej przędzy 120 f. szt. w r. 1925 cena spadła na 57 f. szt. Za przędzę litewską płać 50 — 36 f. szt., a najczęściej 29 — 22 f.szt. za tonę.

to w postaci sztuk żywych, czy też mięsa świeżego. Według danych komór celnych w ciągu ostatnich 4-ch lat eksport koni, które w tym dziale zajmują dominujące stanowisko, przedstawiał się następująco (20):

1922	wywieziono	1.224	sztuk
1923	„	6.606	„
1924	„	23,224	„
1925	„	22.328	„

Wartość eksportu koni w r. 1925 stanowiła sumę 14.446.500 litów.

W r. 1926 od 1 stycznia do 1 lipca t. j. za okres półroczny, eksport koni wyniósł zaledwie 4.788 sztuk. Z powodów niezmienności konjunktur wywozowych należy przypuszczać, że za cały rok 1926 liczba wywiezionych koni nie przekroczy liczby 10.000 sztuk, z powodu zaś braku paszy w r. 1926 podaż koni była znacznie wyższa, niż to miało miejsce w r. 1925.

Konjunktury powyższe stworzyły znaczne straty, powstałe z konieczności żywienia i dozoru niewywiezionych koni, które to straty w przybliżeniu są szacowane na sumę około 4.600 tys. litów.

Widzimy więc w powyższym dziale nadprodukcję materiału końskiego, nie mającego swego ujścia z powodu trudności celnych przy eksporcie do Niemiec, a wreszcie konkurencję Polski na innych rynkach zbytu.

Eksport świń, wynoszący w r. 1925 48.044 sztuk o wartości 13.740.900 litów posiada nieco lepsze widoki zbytu, jednakże i tu konkurencja i związana z nią trudność zdobywania rynków daje się odczuć zbyt namacalnie.

Dalsze miejsce w wywozie zajmuje eksport bydła rogatego, drobiu, przetworów mlecznych, skór w stanie surowym, skór podszwowych, stanowiąc właściwie, z wyżej wyszczególnionemi artykułami, pewną całość, o ramach ściśle zakreślonych, nie dających się żadną miarą rozszerzyć, chyba jedynie racjonalnie pogłębić, nakładem znacznych kapitałów, nie dając jednak gwarancji, zabezpieczającej przed konkurencją i zdobywaniem sobie pewniejszych rynków wśród państw współzawodniczących, a mających znacznie szersze podstawy rozwoju.

Kraj rolniczy, jakim jest Litwa, podstawowych płodów rolniczych jak zboża wywieźć nie jest w stanie, co wskazują wyżej przytoczone liczby, dowodzi natomiast w latach nieurodzaju znaczniejsze ilości,

Imponujące elewatory wystawione w Kownie i Szawlach, mające na celu gromadzenie zboża w celu zbywania go przy koniunkturach dla rynku zbożowego bardziej dogodnych, świecą pustkami, dając jedynie złudę nadmiaru plonów rolnictwa.

Eksport Litwy i import według krajów przeznaczenia, sumy w tysiącach litów i stosunek % w latach 1924 i 1925 ilustrują nam poniższe zestawienia.

	<i>Eksport</i>			
	1925 r.		1924 r.	
	<i>W tys. lit.</i>	<i>Stosunek %</i>	<i>W tys. lit.</i>	<i>Stosunek %</i>
Niemcy	123.161.5	50.73	114.701.5	43.01
Anglja	58.607.3	24.15	74.465.7	27.93
Łotwa	20.709.7	8.53	25.131.5	9.43
Rosja	6.446.1	2.66	4.553.4	—
Holandja	5.566.3	2.29	8.178.2	3.07
Danja	4.299.1	1.77	4.966.1	1.86
Ameryka	3.593.8	1.48	8.115.6	3.04
Francja	3.248.3	1.34	4.167.0	1.56
Włochy	2.634.4	1.08	708.2	—
Belgja	2.461.2	1.01	2.780.7	1.04
Czechosłowacja	2.422.4	1.00	10.394.1	3.90
Szwecja	1.916.5	0.79	552.6	0.21
Szwajcarja	277.4	0.11	88.6	—
Estonja	240.8	0.10	153.2	—
Inne kraje (w tem dominujące stano- wisko Hiszpanji)	7.129.2	2.90	7.627.2	—
Ogółem	242.714.8	100.0	266.583.6	100.00

	<i>Import</i>			
	1925 r.		1924 r.	
	<i>W tys. lit.</i>	<i>Stosunek %</i>	<i>W tys. lit.</i>	<i>Stosunek %</i>
Niemcy	143.044.5	56.61	129.222.2	62.57
Anglja	20.917.4	8.28	16.751.5	8.11
Ameryka	18.310.8	7.25	9.884.5	4.78
Czechosłowacja	13.849.1	5.48	8.913.8	4.31
Łotwa	13.789.5	5.46	7.427.3	3.60
Szwecja	8.876.3	3.51	7.393.3	3.58

Holandja	4.802.2	1.90	4.972.4	2.33
Rosja	4.113.8	1.63	4.116.2	—
Francja	2.932.4	1.16	2.205.7	1.07
Belgja	2.488.3	0.98	1.076.0	0.52
Estonja	1.668.2	0.66	1.303.0	—
Włochy	1.173.3	0.46	1.587.7	—
Finlandja	1.106.1	0.44	161.1	—
Danja	1.067.4	0.42	1.290.5	0.62
Inne kraje	14.563.5	—	10.228.6	—
Ogółem	252.702.8	100.00	206.533.8	100.00

Z powyższych zestawień widzimy, że dominujące stanowisko w życiu gospodarczem Litwy odgrywają Niemcy; z niemi Litwa przeszła najwcześniej w normalne stosunki gospodarcze, uzależniając całkowicie swój eksport i import od rynku niemieckiego, bez którego nie mogłaby się obyć, jak i bez moralnego protektoratu Niemiec, który wycisnął swe piętno na jej całej państwowości od zaczątków tworzenia państwa litewskiego.

Wątpliwem jest, czy rynek niemiecki będzie w eksporcie litewskim dłuższy czas dominował; nowa taryfa celna wprowadzona 3 lata temu mocno zachwiała eksportem litewskim, a system zakazów wwozu utrudnia eksport do Niemiec.

Stan powyższy musi być bezwątpienia zaczątkiem odmiennej polityki gospodarczej Litwy, a co za tem idzie musi znaleźć swe odbicie na pewnych przeobrażeniach politycznych względem państw położonych nad Bałtykiem.

Do artykułów wwiezionych do Litwy z Niemiec na pierwsze miejsce wybijają się: wyroby gotowe, produkty spożywcze, cukier, sól, węgiel kamienny, żelazo w sztabach i arkuszach, superfosfat, smary mineralne, cement, koks i t. d.

Import żyta w r. 1925 objął nietylko Niemcy, ale w znacznej ilości zostało ono przywiezione z krajów następujących (20):

Ameryka	na sumę	4.829.800	litów
Łotwa	„ „	2.010.700	„
Holandja	„ „	172.100	„
Belgja	„ „	74.000	„

Z innych państw Litwa zmuszoną była importować następujące artykuły:

- z Anglii — śledzie, węgiel;
- z Ameryki — zboże, naftę, maszyny do szycia;

- z Czechosłowacji — cukier, tkaniny bawełniane, tkaniny wełniane i trykotowe;
- z Łotwy — żyto, materiał drzewny, cement, zwierzęta domowe i drogą reeksportu cukier oraz śledzie;
- ze Szwecji — nawozy sztuczne, cement, maszyny rolnicze, papier oraz wyroby papiernicze;
- z Holandji — śledzie, żyto;
- z Francji — superfosfat;
- z Rosji — sól, naftę;
- z Belgji — żyto, nawozy sztuczne, żelazo;
- z Estonji — cement, tkaniny bawełniane;
- z Włoch — owoce południowe, orzechy i t. p.;
- z Danji — superfosfat.

Z Polską stosunki handlowe bezpośrednio nie istniały i nie istnieją; jedynie można było zauważyć bardzo ożywione stosunki pośrednie przez Gdańsk, wytworzone w chwili spadku złotego polskiego, gdy dla nabywców towarów polskich wytworzyła się korzystna konjunktura, to też importerzy litewscy skupowali większe partje manufaktury łódzkiej i cukru poznańskiego.

Oprócz powyższych stosunków handlowych istniejących obecnie ze słabą intensywnością, można zauważyć stałe przenikanie polskich wytworów przez Łotwę, co łącznie w r. 1925 wyniosło sumę 3.707.900 lit., na co się złożył przeważnie węgiel kamienny, sól, nafta i przetwory naftowe, cukier i t. p.

Reasumując wyżej wymienione artykuły eksportowane do Litwy, widzimy, iż obejmują one głównejsze rodzaje i fazy wytwórczości, jak surowce i półfabrykaty, do których należy zaliczyć: nawozy sztuczne, materiał drzewny, cement, węgiel kamienny, żelazo, naftę, i t. p., wyroby gotowe — tkaniny bawełniane, wełniane, trykotaże, papier, obuwie, różne maszyny i t. p., produkty spożywcze — zboże, cukier kryształ i kostkę, śledzie, ryż, sól i t. p.

Dla zobrazowania całokształtu stosunków handlowych państw nadbałtyckich i stanowiska w nich Litwy, porównamy bilanse handlowe z r. 1925 poniższych państw:

	Import	Export
	w milj. litów	
Finlandja	1.421.0	1.435.5
Łotwa	546.1	350.8
Estonja	259.0	259.2
Litwa	252.7	242.7

Porównując z powyższem zestawieniem stan ludnościowy wyżej wymienionych państw, dojdziemy do wniosku, że na jednego mieszkańca Łotwy i Estonji przypada z zagranicznego obrotu handlowego więcej jak dwa razy, niż na jednego mieszkańca Litwy, w porównaniu zaś z Finlandją 3 i pół razy więcej w tej ostatniej.

	Ilość litów przypadających na 1-go mieszkańca	Ludność w miljonach
Finlandja	825.6	3,5
Estonja	471.9	1.1
Łotwa	469.8	1.9
Litwa	227.8	2.2

Import Litwy, jakim go widzimy, jest koniecznością ze względu na nieposiadanie odpowiednich bogactw naturalnych lub odpowiedniego przemysłu; kształtuje on bilans handlowy ujemnie, nie jest to jednak najgorszą jeszcze stroną stosunków gospodarczych.

Ujawniająca się jedynie stale tendencja kurczenia się eksportu Litwy, tycząca się w szczególności fundamentów kraju — rolnictwa i artykułów pochodnych, stojąca w związku z konjunkturami rynku światowego, a także niskim gatunkiem litewskich wytworów, ma swe głębsze podłoże, pełne pesymistycznych dociekań.

Port kłajpedzki w życiu gospodarczem Litwy zajmuje stanowisko bardzo poważne, ruch towarowy w porcie kłajpedzkim w odniesieniu do poszczególnych państw w r. 1924 i 1925 przedstawiał się następująco (20):

Kraje, z których okrety odpłyne- ły lub do nich zostały przeznaczone:	P r z y b y ł y :				O d p ł y n ę ł y :			
	1924 r.		1925 r.		1924 r.		1925 r.	
	Ilość okre- tów	Tonaż	Ilość okre- tów	Tonaż	Ilość okre- tów	Tonaż	Ilość okre- tów	Tonaż
Niemcy	189	46.511	186	52.956	228	62.585	218	65.218
Szwecja	111	29.575	156	49.646	41	17.586	95	39.783
Gdańsk	101	53.851	121	66.487	118	38.642	131	63.531
Anglja	94	65.767	50	36.443	74	31.570	32	15.266
Łotwa	85	21.117	84	25.670	109	58.966	146	77.849
Danja	58	17.323	41	17.224	40	7.705	24	3.710
Holandja	31	18.855	50	38.441	27	7.248	21	8.001
Estonja	12	2.997	12	1.866	6	4.607	9	5.664
Belgja	10	6.182	8	4.810	13	7.510	10	6.900
Hiszpanja	2	3.073	—	—	8	2.843	7	4.313
Z. S. S. R.	1	1.526	1	1.497	7	2.882	4	2.700

Kraje, z których okręty odpłynęły lub do nich zostały przeznaczone:	Przybyły:				Odpłynęły:			
	1924 r.		1925 r.		1924 r.		1925 r.	
	Ilość okrętów	Tonaż	Ilość okrętów	Tonaż	Ilość okrętów	Tonaż	Ilość okrętów	Tonaż
Norwegja	—	—	19	13.854	1	281	4	2.927
Finlandja	—	—	12	6.626	29	20.214	40	24.925
Francja	—	—	4	10.471	6	3.911	4	2.216
Włochy	—	—	1	1.315	—	—	—	—
Polska	—	—	3	1.275	—	—	—	—
Ogółem	694	266.777	748	323.581	707	266.550	745	323.003

Porównując tonaż towarów importowanych w r. 1924 z tonażem towarów importowanych w 1925 r., zauważymy, iż w r. 1924 Anglja zajmowała 1-sze miejsce, przywożąc 24,6% wwozu ogólnego, towary pochodzenia z Niemiec stanowiły 17,5%. W roku następnym Anglja swe pierwsze stanowisko opróżnia na korzyść importu z Gdańska i następnie Niemiec, stanowiącego w r. 1925 — 16%, zajmuje zaś sama miejsce trzecie o udziale 11%.

Zepchnięcie Anglji na miejsce trzecie jest zupełnie zrozumiałe ze względu konjunktur wywozowych węgla kamiennego z obszarów Zagłębia Ruhry, które przedtem nie mogło być brane w rachubę.

Inne państwa, jak Szwecja i Holandja w r. 1925 zwiększyły swój import znacznie.

Hiszpanja przywożąca w r. 1924 związki siarczane w r. 1925 udziału w imporcie nie brała, natomiast zjawiała się Finlandja, przywożąc papierówkę, Norwegja, Francja oraz Włochy.

Przywóz z Estonji oraz z Danji zmniejszył się nieznacznie, Belgja zaś przywożąca manufakturę i maszyny rolnicze, oraz Rosja—sól, przy zmniejszonym imporcie do Kłajpedy w 1925, odegrywają rolę podrzędną.

Anglja, Niemcy łącznie z Gdańskiem w ogólnej sumie importowały około 50% wwozu towarów do portu kłajpedzkiego, pozostawiając resztę, t. j. połowę, pozostałym 13-tu państwom.

Eksport towarów przewożonych przez port kłajpedzki zachowuje kierunki importu, nie odbiegając od nich prawie zupełnie, usuwając jedynie całkowicie Włochy.

Jak w imporcie, tak samo i w eksporcie, Niemcy zajmują dominujące stanowisko, z kolei po Gdańsku następuje Szwajcarja, Finlandja i Anglja.

Eksport do Anglii, Danji, Belgji i Francji uległ znacznym ograniczeniom.

Hiszpanja i Szwecja z miejsc poślednich w r. 1924 zajmują w r. 1925 dość poważne stanowisko, wreszcie jako eksporterzy z portu Kłajpedzkiego Norwegja i Rosja, odegrywają w eksporcie Kłajpedy rolę nieznaczną.

Ogólny tonaż statków, pośredniczących w obrocie towarów pomiędzy Kłajpedą a państwami Europy, w r. 1926 wyrażał się liczbą 695.000 ton, co w porównaniu z liczbami z r. 1925 daje nadwyżkę niecałe 7%.

Tonaż statków przybyłych z ładunkami do portu Kłajpedy wyniósł 345.000 ton, ładunki statków, opuszczających port, wyniosły w tym samym czasie 350.000 ton.

Cyfry powyższe świadczą wymownie o stanie gospodarczym Kłajpedy, a i samej Litwy.

Decyzja Konferencji Ambasadorów w Paryżu dn. 16 lutego 1923 r. postanowiła przelać na Litwę suwerenność nad Terytorjum Kłajpedy na warunkach następujących:

1. Zrzeczenie się na korzyść Litwy wszystkich praw i tytułów do terytorjum określonego w art. 99 Traktatu Wersalskiego z dnia 28 czerwca 1919 r.

2. Utworzenie na Terytorjum Kłajpedy rządu autonomicznego i przedstawicielstwa ludowego, jako też instytucji, uznających za oficjalne oba języki, będące w użyciu, szanujących zasadę równości między wszystkimi mieszkańcami bez względu na ich rasę, język i religję, oraz równość w traktowaniu cudzoziemców i obywateli pod względem praw cywilnych i w sprawach dotyczących handlu.

3. Zorganizowanie wolnego tranzytu morskigo, rzeczno i lądowego, biorąc pod uwagę interesy obszarów litewskich i polskich, których Kłajpeda jest naturalnym wylotem, jako też zorganizowanie zarządu interesami gospodarczymi portu Kłajpedy, przystosowanego do jego rozwoju i dającego przez ustanowienie wolnej strefy i przez obecność uznanych przedstawicieli wszelką gwarancję, że wyżej wymienione obszary zainteresowane Litwy i Polski znajdą w tym porcie niezbędne ułatwienia dla swego handlu.

Kłajpeda w życiu gospodarczym Litwy odgrywa pierwszorzędną rolę, zakres funkcjonowania tego portu, posiadającego olbrzymią doniosłość w eksporcie drzewa naszych Kresów Wschodnich, jak i Litwy, wskutek anormalnych powikłań politycznych został bardzo

skurczony, grożąc w każdej chwili katastrofą gospodarczą okręgowi kłajpedzkiemu.

Przedstawiciele Kłajpedy stale domagają się realizacji spławu drzewa Niemnem, zdając dokładnie sobie sprawę, iż jest to dla nich kwestja życia i śmierci, spotykają się jednak z niechęcią rządu litewskiego, który z tym problemem łączy ściśle kwestję z natury swej rzeczy odmienne, bo czysto polityczne — sprawę zatargu wileńskiego, posadzając sejmik kłajpedzki o przekraczanie swych kompetencji i wtrącanie się w politykę zagraniczną Litwy.

Pertraktacje w Kopenhadze i Lugano z przedstawicielami Litwy w sprawie spławu drzewa na Niemnie nie dały pozytywnych rezultatów, stawiając tem samem przed Kłajpedą jaknajsmutniejsze horoskopy gospodarcze na przyszłość, a przecież aneks III konwencji w sprawie Kłajpedy co do tranzytu postanawia:

ANEKS III.

T r a n z y t.

Artykuł I.

Rząd litewski zobowiązuje się zbadać stosowność zniesienia przed dniem 1-ym maja 1925 r. wszelkich ceł od wwozu i wywozu drzewa oraz wszelkich ceł wywozowych od artykułów, w których drzewo, jako surowiec, przedstawia co najmniej 75% wartości artykułu. Na wypadek, gdyby te cła nie zostały w terminie wyżej wspomnianym zniesione, lub na wypadek, gdyby one zostały później nałożone, Rząd Litewski zobowiązuje się utworzyć w porcie Kłajpedy pod zwierzchnictwem Dyrekcji Portu, wolną strefę, nadającą się specjalnie do magazynowania, manipulacji i obróbki drzewa, pochodzenia Nielitewskiego, celem uniknięcia przy tych wszystkich czynnościach opłat pieniężnych, opóźnień lub niedogodności, jakie mogłyby wynikać z nałożenia cel.

Artykuł 2.

O ile do drzewa zastosowane są cła wwozowe, w takim razie zorganizowany zostanie odpowiedni i co najmniej tak dogodny dla użytkujących, jak za rządów niemieckich, system składów, rezerwowych dla tranzytu mieszanego i istnieć będzie tak długo, jak długo obowiązywać będą cła wspomniane. Tartaki mechaniczne i inne zakłady obróbki drzewa oraz składy, w których drzewo jest magazynowane, uważane będą za składy tranzytowe.

Zwykły stosunek procentowy surowców, wprowadzanych do tych magazynów, potrącony zostanie w obliczeniu należności za cła wwozowe przypadające do zwrotu.

Artykuł 3.

Rząd Litewski zapewni swobodę przewozu morzem, wodą i kolejami transportów, pochodzących z Terytorjum Kłajpedy, przeznaczonych dla niego, lub przechodzących przez to Terytorjum tranzytem, stosując się pod tym względem do zasad, ustanowionych statutem i konwencją o wolności tranzytu i przyjętych przez Konferencję w Barcelonie dn. 14 i 20 kwietnia 1921 roku, a zwłaszcza do postanowień artykułu 13 wspomnianego statutu, które ustalają skróconą procedurę na wypadek przerwania tranzytu.

Ta sama swoboda przewozu zapewniona będzie dla przesyłek pocztowych i telegraficznych.

Rząd Litewski, uznając międzynarodowy charakter Niemna i ruchu handlowego, jaki się na tej rzece odbywa, oraz w zrozumieniu ogólnych korzyści natury ekonomicznej, które powinny wynikać z eksploatacji lasów (na ziemiach litewskich i innych) dorzecza Niemna, którego Kłajpeda jest naturalnym wyjściem, zobowiązuje się od tej pory zezwolić na wszelkie ułatwienia i przyznać je dla ruchu handlowego na tej rzece do portu lub z portu Kłajpedy i w samym porcie.

Postanowienie i zobowiązanie powyższe jest dla ziem północno-wschodnich wagi pierwszorzędnej, jeżeli się zważy, że Kłajpeda położona u ujścia Niemna stanowi dostęp do morza dla całego dorzecza niemieńskiego, obejmującego przestrzeń 192.000 klm.² z 9.000.000 przeszło ludnością, i że port kłajpedzki był prawie wyłącznie portem drzewnym, gdzie w r. 1910 spławiono Niemnem 1.096.166 m. sześć. drzewa, gdy tymczasem w 1924 r. 157.566 m. sześć., a w r. 1925 zaledwie 102.709 mtr. sześć., z czego prawie połowa była przerabiana w kłajpedzkich fabrykach. Dla nas przedewszystkiem ma on znaczenie dominujące, gdyż jak wynika ze sprawozdania Kom. Nadzwyczajnej dla spraw Kłajpedy złożonego Konferencji Ambasadorów w dn. 6 marca 1923, eksport basenem Niemna przed wojną z poszczególnych okręgów wynosił w stosunku procentowym ilości następujące: z okręgu Mińska, leżącego dzisiaj w większości na terytorjum Z. S. S. R. — 20%, z okolic Szczary, leżących w ramach Rzeczypospolitej 20%, Grodna 20%, Wilna 15%, na gub. Kowieńską, dzisiejszą Litwę, przypadają 20% i Prusy Wschodnie 5%. Czyli udział Polski w eksporcie drzewnym przez port kłajpedzki był o doniosłym znaczeniu gospodarczym i odzwierciedla całkowicie potrzeby żywotne województw północno - wschodnich, a nie bez znaczenia jest także dla Z. S. S. R.

Tranzyt towarów przez Litwę z roku na rok stale wzrasta. Dla dokładnego przedstawienia sobie rozwoju powyższego tranzytu, pomieścimy dwa zestawienia: krajów uczestniczących w tranzycie, oraz jakości tranzytu w czasokresie styczeń — wrzesień, czyli 9-ciu miesięcy w latach 1925 i 1926.

Tranzyt w kilogramach:

	<i>L a t a</i>	
	1925	1926
Niemcy	19.866.729	149.160.878
Z. S. S. R.	—	26.246.361
Łotwa	858.879	2.410.313
Francja	—	6.694
Estonja	—	5.000
Inne kraje	24.987.696	19.351.725
Ogółem .	45.713.304	197.180.971

Jakość tranzytu w kilogramach:

	<i>L a t a</i>	
	1925	1926
Inwentarz żywy	19.440	274.870
Produkty żywnościowe	817.430	8.916.376
Surowce i półfabryk.	42.167.504	138.992.230
Wyroby gotowe	2,559.998	48.997.457
Złoto i srebro	—	38
Inne towary	148.932	—
Ogółem .	45.713.304	197.180.971

Z powyższych zestawień widzimy znaczny wzrost tranzytu w r. 1926, w porównaniu z r. 1925: przekracza on ilość 4-ro-krotną. Dominujące i ciekawe stanowisko zajmują tu Niemcy i Z. S. S. R.

Tranzyt inwentarza żywego w r. 1926 odbywał się prawie wyłącznie do Niemiec, produktów spożywczych szedł przede wszystkim z Z. S. S. R. 6.009.626 klg., przyczem więcej niż połowa przypada na mąkę i zboża, także znaczna ilość jaj została z Rosji przez Litwę przewieziona; następnie w rubryce produktów spożywczych występują Niemcy w ilości 2.111.389 klg., oraz Łotwa 765.722 klg.

W pozycji surowców i półfabrykatów, pierwsze miejsce zajmują Niemcy — 98.577.844 klg., w tem 52.216.849 klg. materiału leśnego, 18.848.703 klg. węgla kamiennego, oraz 2.199.000 klg. rudy.

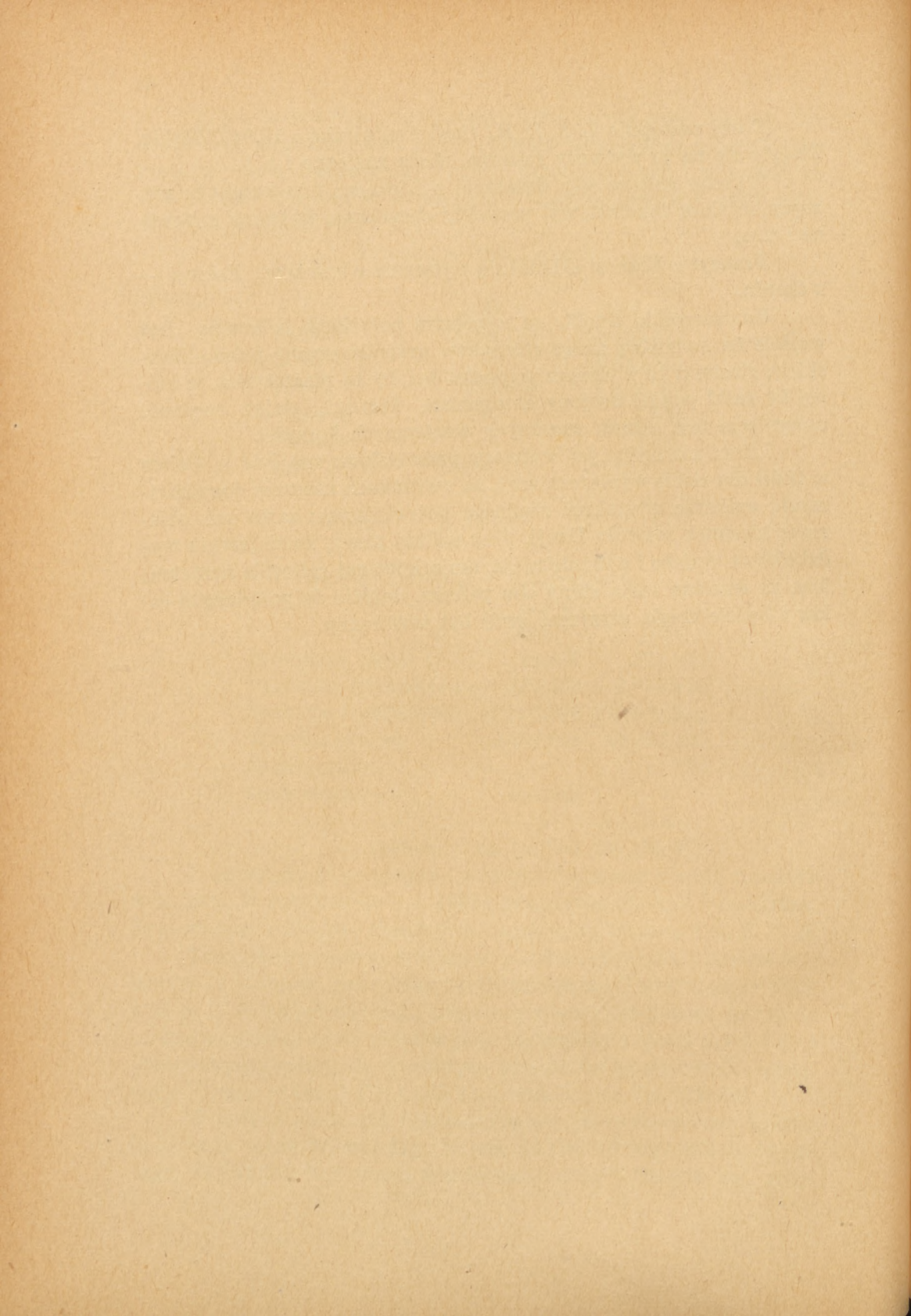
Dalej następuje Z. S. S. R., skąd przywieziono 19.947.579 klg. Złożyły się na to wytwory roślinne, zboża nasienne i t. p.

Wyroby gotowe szły wyłącznie z Niemiec; przeważały tu maszyny rolnicze, lokomotywy, produkty chemiczne, wytwory mineralne i t. p.

Tranzyt z Francji składał się wyłącznie z trunków, Estonji — z tkanin.

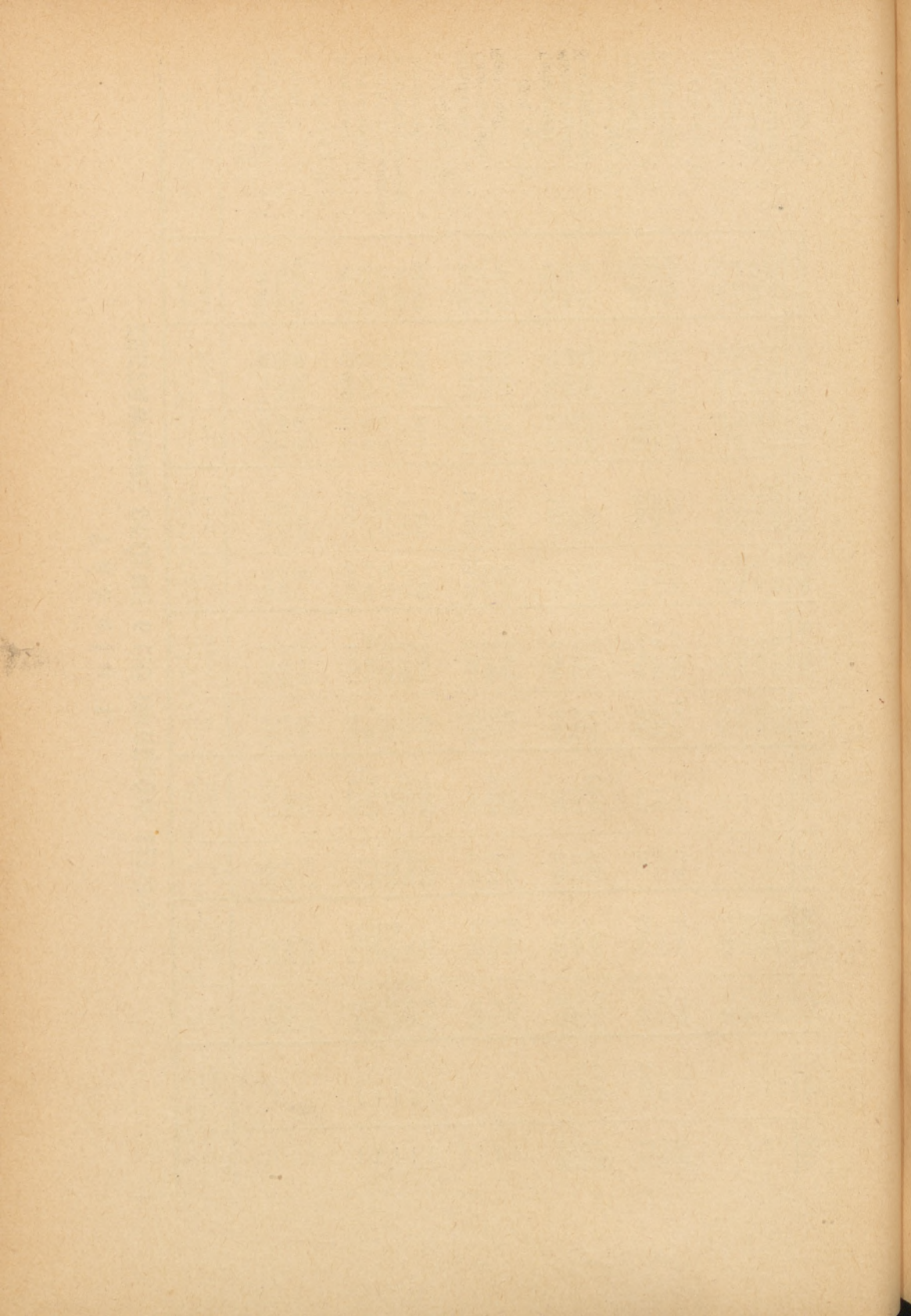
Koniecznością chwili, ze wspólnym pożytkiem połączoną, jest wejście na normalną drogę stosunków gospodarczych polsko-litewskich; stosunki te w danym wypadku byłyby tą płaszczyzną, w której by znikł powoli urojony antagonizm litewski, dając możliwość osiągnięcia tem samem znacznych wzajemnych korzyści.

Litwa niezbędne jej wytwory przemysłowe znajdzie w Polsce w ilości dla siebie wystarczającej, na warunkach znacznie dogodniejszych, unikając częstokroć zbędnego pośrednictwa; sama zaś, obierając kierunek rozwoju Danji, przy usilnej pracy, zmniejszeniu wydatków na wojsko i administrację, umiarkowanej reformie agrarnej, idąc za wspólną racją stanu obu państw, dojdzie do pożądaných celów i będzie mogła utrzymać swój byt suwerenny.

T a b e l a 1.
ZESTAWIENIE OGÓLNE 6-CIU OKRĘGÓW LITWY.

P O W I A T Y	Ogółem Ludności	Litwini		P o l a c y		Z y d z i		N i e m c y		R o s i a n i e		K o t y s z e	
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
Okręg I													
Marjampolski . . .	99.220	84.616	85,28	2.437	2,45	7.836	7,90	4.017	4,05	314	0,32	—	—
Sejnski	38.507	32.454	84,30	2.620	6,80	2.496	6,50	521	1,33	416	1,07	—	—
Olicki	109.678	88.882	81,04	10.665	9,73	8.845	8,06	778	0,71	508	0,46	—	—
Okręg II													
Kowieński	98.918	55.940	56,70	28.492	28,80	7.973	8,00	1.230	1,20	5.283	5,30	—	—
Kowno-miasto . .	92.446	27.669	29,92	29.104	31,48	29.427	31,80	4.164	4,54	2.082	2,26	—	—
Trocko-Koszedarski	78.630	48.217	61,32	23.040	29,31	4.752	6,04	111	0,14	2.510	3,19	—	—
Wyłkowyszowski .	80.609	57.169	70,91	1.711	2,12	8.462	10,50	12.721	15,80	54	0,67	—	—
Szakowski	67.474	58.662	86,94	378	0,56	3.300	4,90	4.759	7,05	375	0,55	—	—
Okręg III													
Kiełdański	86.099	58.314	67,73	18.499	21,49	7.309	8,49	787	0,91	1.190	1,38	—	—
Taurowski	110.964	92.130	83,02	2.240	2,02	7.700	6,95	6.484	5,84	2.410	2,17	—	—
Rostenski	108.024	85.497	79,14	7.042	6,52	9.689	8,97	3.736	3,46	2.060	1,91	—	—
Okręg IV													
Telszewski	80.452	70.217	87,27	1.516	1,89	6.436	8,00	232	0,20	1.975	2,45	76	0,90
Możejkowski . . .	70.500	60.173	85,35	784	1,12	4.510	6,44	792	1,12	1.985	2,82	2.226	3,15
Krelyngowski . . .	93.875	82.769	88,20	506	0,54	6.179	6,56	2.622	2,80	701	0,74	1.092	1,16
Okręg V													
Szawelski	198.015	165.096	83,34	8.648	4,37	16.489	8,30	674	0,34	3.677	1,86	3.481	1,79
Birżajski	115.187	105.246	91,30	2.350	2,04	6.796	5,95	145	0,13	162	0,15	488	0,43
Poniewieski	138.917	107.949	77,70	12.481	9,00	15.403	11,10	816	0,58	2.134	1,52	134	0,10
Okręg VI													
Uciański	108.961	87.263	80,05	10.291	9,45	7.824	7,20	—	—	3.583	3,30	—	—
Jeziorski	42.655	26.816	62,90	6.955	16,30	3.830	8,90	—	—	5.054	11,90	—	—
Rakiszkowski . . .	83.220	70.884	85,18	3.379	1,66	7.488	9,00	—	—	3.469	4,16	—	—
Wilkomierski . . .	126.312	84.136	66,61	30.888	24,46	9.112	7,21	—	—	2.176	1,72	—	—
Ogółem	2.028.663	1.550.099	76,37	202.026	9,99	181.836	8,97	44.595	2,20	42.610	2,10	7.497	0,37

WOJEWÓDZTWO WILEŃSKIE.

Rozdział III.

Gospodarka okupantów. Podział administracyjny. Podział narodowościowy. Ludność Wilna.

Województwo wileńskie zrujnowane wojną światową oraz wojną polsko-bolszewicką zatraciło swe gospodarcze znaczenie; przypisywać to bezwzględnie należy anormalnym stosunkom powojennym całego kraju, oraz specyficznym warunkom politycznym, w jakich się województwo wileńskie znalazło, jako najbardziej na północ wysunięty cypel Rzeczypospolitej, zmuszony zamierać i dusić się pętlą granic państw sąsiadujących, zaciskającą się wokół jej żywotnego niegdyś organizmu.

Od zachodu Litwa o długości granicy około 280 klm., od północy Łotwa o długości granicy 102,5 klm., a ze wschodu Z. S. S. R. o długości granicy około 350 klm.

Z Litwą jak dotychczas nie łączą nas żadne stosunki, chyba prócz wspomnień świetlanych tradycji braterstwa broni w walkach o niepodległość Narodu Polskiego.

Łotwa przedstawia mało pomyślnych konjunktur wzajemnych stosunków gospodarczych.

Z. S. S. R. nie daje najmniejszej gwarancji lojalnej współpracy na płaszczyźnie gospodarczej.

Województwo wileńskie, które przed wojną prowadziło dość rozległe stosunki handlowe z centralną i północną Rosją, z terenami obejmującymi dzisiejszą Litwę, Łotwę i Estonję, było miejscem, na którym się skupiał i przechodził handel z b. Kongresówką w głąb Rosji i przeciwnie.

Wytwórczość Wileńszczyzny, chociaż nieznaczna w porównaniu z wytwórczością innych dzielnic Polski, jednak była zdolną zadośćuczynić wymaganiom wywozowym, czy to w dziedzinie eksportu drzewa, czy przemysłu garbarskiego, czy uprawy lnu, a w szczególności w dziedzinie rzemiosła.

Wytwórczość w dziedzinie rolnictwa, ze względu na średnią glebę, niską wydajność z hektara powierzchni (co ilustruje poniższe zestawienie) była niewystarczającą:

Ziemia orna. Lasy. Łąki i pastw. Nieużyte. Wody.

Województwo

	wileńskie	39,6%	25,9%	18,3%	16,2%
Wydajność z hektara w centnarach metrycznych:					
	<i>Pszenica</i>	<i>żyto</i>	<i>Jęczmień</i>	<i>Owies</i>	<i>Kartofle</i>
Litwa	11,3	9,3	7,8	8,6	69,7
Wojew. wileńskie	6,7	7,0	6,7	6,4	64,9

Ożywiony handel, względne uprzemysłowienie, minimalne podatki i świadczenia zezwalały na zupełnie znośną egzystencję.

Wojna światowa pogrążyła Kresy Północno-Wschodnie w skrajną nędzę, przyczyniła się ona bezpośrednio do ruiny kompletnej miast, licznych miasteczek, wsi i osiedli, które ucierpiały wskutek działań wojennych, jak i pośrednio przez gospodarke okupantów.

Cóż innego mogły dać takie indywidualności jak Ludendorff, którego tak charakteryzuje Askenazy (2):

„Z pod samego Poznania rodem, z jednej z tyłu nasadzonych tam porozbiorowych narośli pruskich, wytwór starych tradycji krzyżactwa i świeżej hakaty, dużą tęgość woli, pracy, techniki z najpospolitszym duchowem łącząc kapralstwem, z ambicją zachłanną a płaską, z twardem a prostackim machiawelstwem żołnierskim, przenikniony ślepą wiarą w światowe pierworodztwo germańskie i wzdarcliwym do innych ludów wstrętem, przedewszystkiem dyszał on wrodzoną i wyhodowaną, żywiolową do Polski nienawiścią“.

Ogałacano mieszkańców ze wszelkich środków żywności, znękanymi i wyczerpanymi łapano na ulicach na roboty przymusowe, wycinano lasy z zadziwiającą szybkością, wywożąc wszelkimi możliwymi środkami do swego „Vaterlandu“; według orzeczeń znawców w r. 1917 spławiono Wilją znacznie więcej drzewa, aniżeli nią spławiono w przeciągu poprzednich lat 20.

W pasie przyfrontowym według obliczeń w r. 1919 z inwentarza żywego pozostało: koni 6,9%, krów 2,7%, świń 5,8%, owiec 3%. (62).

Rok 1918 zajaśniał jutrzemką pokoju; zwolna zaczęto powstawać z gruzów i rumowisk, by wpaść w nie po dwakroć z nawałą bolszewicką.

Tu trzeba było podać rękę, byle jak najszybciej, zabliznić rany, by pchnąć rolnictwo i wytwórczość na tory normalne, umożliwić egzystencję, by potem w miarę możliwości czerpać z tego słuszne i potrzebne dochody. Praca jest wytężoną w kierunku przeciwnym, nie dała dotąd i w takim trybie utrzymana wyda rezultaty bardzo ujemne.

Zmiany społeczne, polityka zaborców zmieniła oblicze narodowościowe ziem północno-wschodnich, a i do niedawna polityka rządu sprzyjała „tutejszym“ w określaniu ich fizjonomji narodowościowej w kierunku białoruskim lub litewskim.

Obszar, zaludnienie i podział administracyjny województwa wileńskiego na dzień 1.IV.1927 r. (skorygowane) przedstawiał się następująco:

<i>Powiat</i>	<i>Ilość miesz- kańców</i>	<i>Gmin wiej- skich</i>	<i>Gmin miej- skich</i>	<i>Powierzchnia w klm. kw.</i>
Wileńsko-Trocki	185.000	16	2	6.007.66
Święciański	124.000	16	3	4.137.26
Brasławski	125.000	15	—	4.211.28
Dziśnieński	142.000	16	3	3.832.60
Postawski	100.000	11	—	2.993.53
Oszmiański	88.000	8	2	2.271.29
Wilejski	115.000	13	1	3.569.87
Mołodeczanski	84.000	8	2	1.678.64
m. Wilno	200.000	—	—	84.15
Ogółem	1.163.000	103	13	28.786.28

Stan ludnościowy województwa wileńskiego pod względem narodowości rozpada się następująco:

Polacy	500.000
Białorusini	435.000
żydzi	131.000
Litwini	70.000
Rosjanie	22.000
Tatarzy, Niemcy i in.	5.000

Ogółem . 1.163.000 ludności.

W związku z celem samej pracy, powstaje też kwestja zasięgu

etnograficznego ludności litewskiej rozrzuconej wzdłuż granicy polsko-litewskiej, lub sięgającej nieco w głąb województwa wileńskiego.

Ludność litewska w wojew. wileńskim opasuje charakterystycznie jego granice jak od południa tak i północy, obejmując gminy orańską, olkienicką, mając też znaczną przewagę w gminie koniawskiej, wkraczając następnie w nikłym odsetku na teren gminy rudziskiej od strony gminy olkienickiej; przechodzi następnie w poszczególne wysepki po przez powiat lidzki, ciągnąc się od okolic Radunia aż po Dziewiniszki powiatu oszmiańskiego, co wskazuje załączona mapka językowa, wzorowana na Rozwadowskim (41), oraz porównana z badaniami Maliszewskiego (25, 26, 27, 28, 29, 31) po wprowadzeniu poprawek, jakie się nasunęły podczas badań terenowych.

Nikły odsetek ludności litewskiej zamieszkuje m. Wilno, od którego w promieniu 40 klm. nie spotykamy ludności litewskiej.

Teren rozsiedlenia ludności litewskiej przesuwają się na północ, gdzie ludność, posługująca się językiem litewskim, zwarcią masą zamieszkuje gminy zabłociską, daugieliską, twrecką, mielegjańską, łyngmiańską i dukszańską, 30% — 40% ogółu ludności stanowi w gminach święciańskiej i hoduciskiej; w gminie żułowskiej, oraz komaje stosunek powyższy nie przekracza 10%.

Bardziej ku północy, w ramach powiatu brasławskiego, w znacznym odsetku, bo dochodzącym do 50%, zamieszkuje ludność litewska gminę rymszańską, a w odsetku znikomym gminy: Smołwy, Widze i Opse.

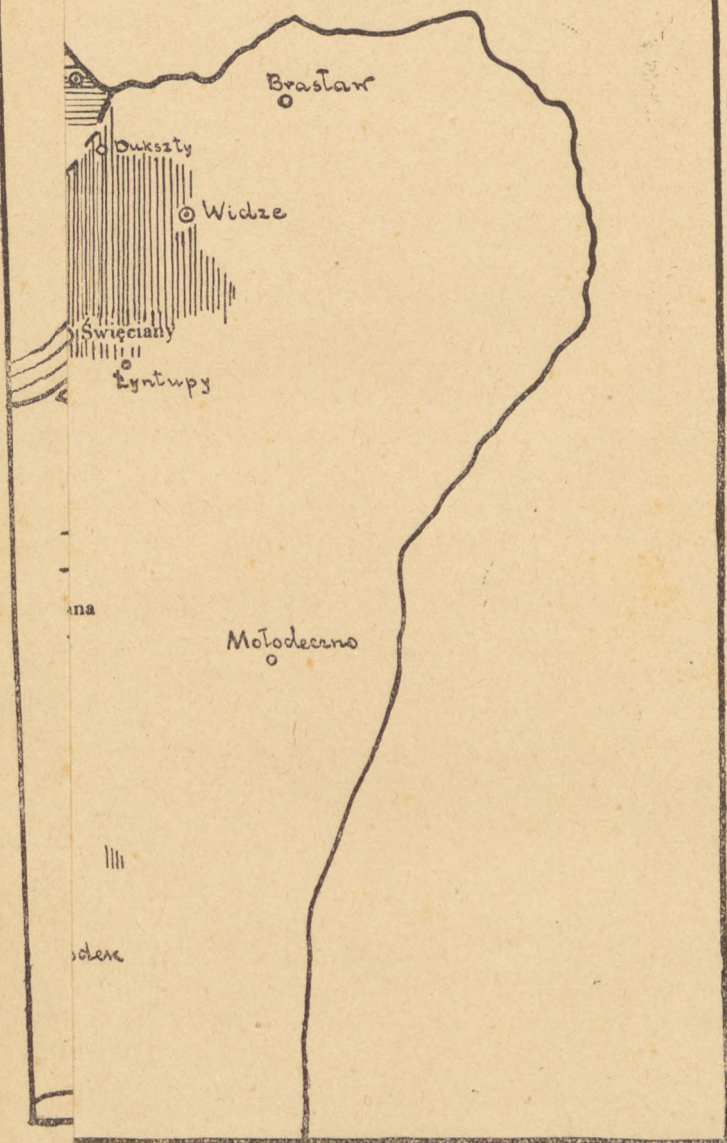
Pozatem ludność litewska zamieszkuje w ilości nieznacznej wojew. białostockie, powiaty suwalski i grodzieński, w niewielkiej odległości od granicy politycznej polsko-litewskiej, w ilości około 8.300 osób, oraz województwo nowogródzkie w ogólnej liczbie 5.700 osób.

Reasumując powyższe liczby, otrzymamy cyfrę 84.000 ludności, posługującej się językiem litewskim, w tem zamieszkałych:

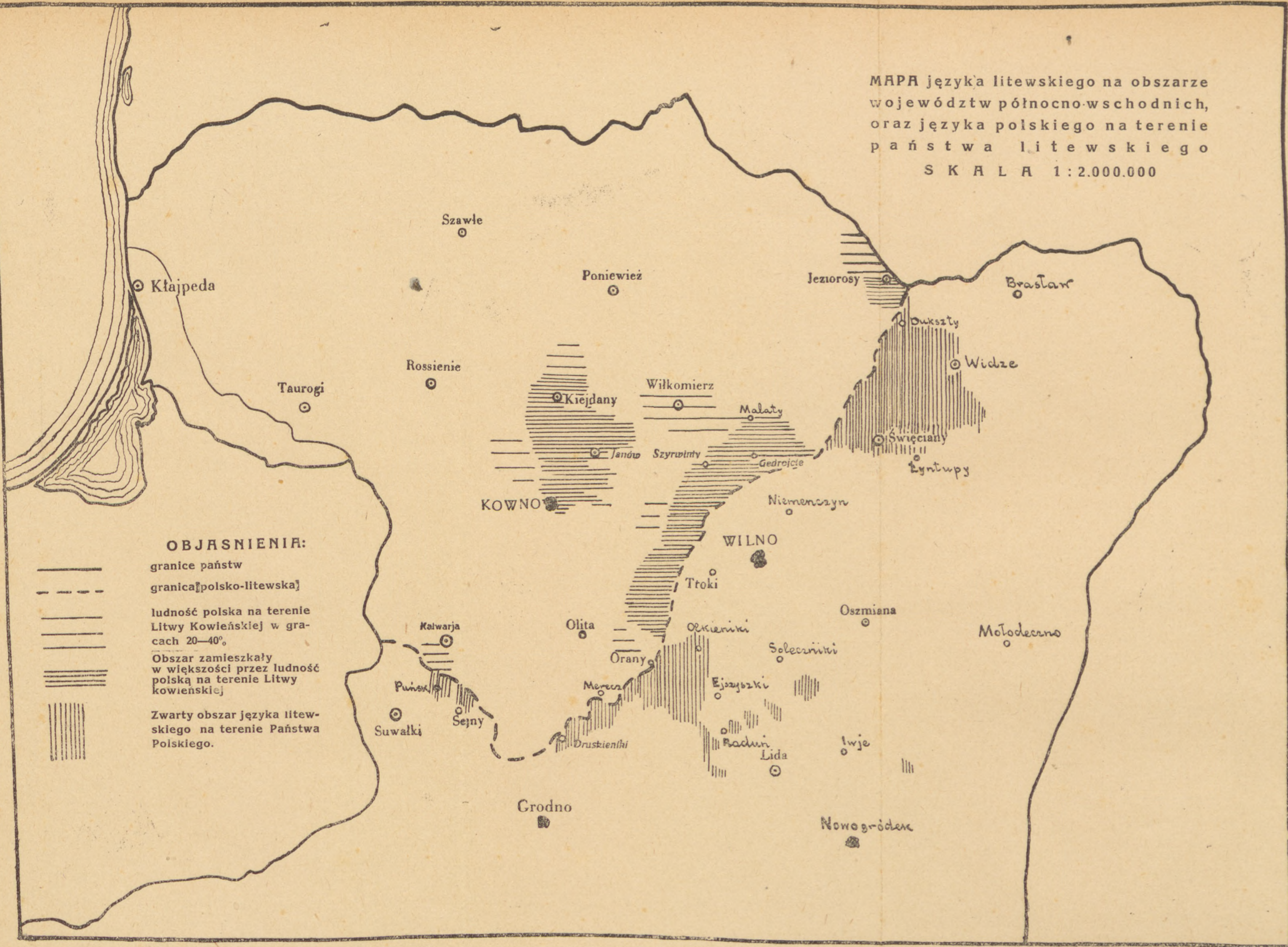
w wojew. wileńskim z m. Wilnem	około	70.000	osób
„ nowogródzkim	„	5.700	„
„ białostockim	„	8.300	„

Ruch narodowościowo-litewski niczem niekrępowany w ramach województwa wileńskiego, wskazuje na pewne tendencje rozwojowe; mamy tu do czynienia bezsprzecznie z czynnikami odmiennymi, niż czynniki, działające na Litwie, a dotyczące ludności polskiej, której liczba stopniowo się obniża.

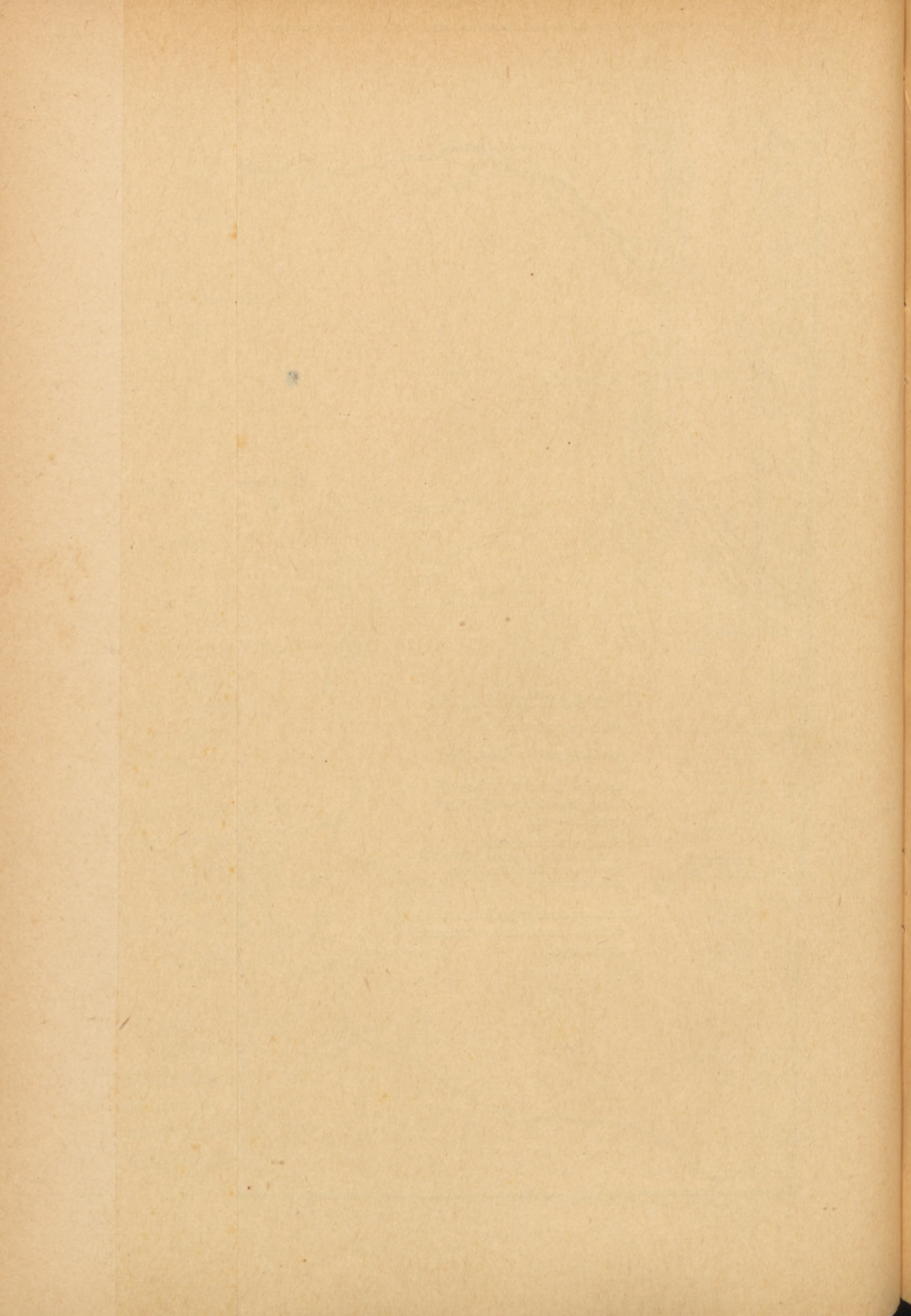
MAPA języka litewskiego na obszarze
województw północno-wschodnich,
raz języka polskiego na terenie
państwa litewskiego
SKALA 1:2.000.000

MAPA języka litewskiego na obszarze województw północno-wschodnich, oraz języka polskiego na terenie państwa litewskiego
S K A L A 1 : 2 . 0 0 0 . 0 0 0

OBJASNIENIA:
 granice państw
 granica [polsko-litewska]
 ludność polska na terenie Litwy Kowieńskiej w granicach 20—40%.
 Obszar zamieszkały w większości przez ludność polską na terenie Litwy kowieńskiej
 Zwarty obszar języka litewskiego na terenie Państwa Polskiego.

Kwestja Wilna i jego litewskości przedstawia się nadzwyczaj charakterystycznie, bezwzględnie na niekorzyść „Wilna litewskiego“. Według stanu obecnego (dane z województwa wileńskiego skorygowane) ludność Wilna rozpada się następująco: *)

Polacy	110.000
Żydzi	75.000
Rosjanie	8.000
Litwini	3.500
Tatarzy i inni	2.000
Białorusini	1.500

Ogółem . 200.000

Żydzi zatrudnieni handlem, przemysłem oraz pośrednictwem w większości do swego całego stanu ludnościowego zamieszkują m. Wilno, oraz są rozrzućeni po miastach powiatowych i innych, gdzie niejednokrotnie stanowią żywioł przeważający; rolnictwem trudnią się wyjątkowo, możemy zaobserwować ich kolonje w pow. wileńskotrockim, jak naprzykład osada Lejpuny oraz wieś Kalety, położona na północ kanału Augustowskiego.

Białorusini, których jedynem i prawie wyłącznem zajęciem jest rolnictwo, zajmują całą połać północno-wschodnią województwa wileńskiego, obok rozrzućonej narodowości polskiej, a częściowo żydowskiej, w szczególności pow. dziśnieński, wilejski, postawski, oszmiański i część brasławskiego.

Rozdział IV.

Podział ziemi na użytki. Wytwórczość lasów. Wytwórczość przemysłowa woj. wileńskiego. Handel. Obrót towarowy przed wojną.

Pod względem wytwórczości gleby w województwie wileńskim, rozpada się ona z ogólnej swej powierzchni na następujące kategorie:

*) Wilno według spisu z r. 1919 miało 128.954 mieszkańców, z tego:

Polaków	72.416
Żydów	46.559
Litwinów	2.920
Białorusinów	1.781
Tatarów, Niemców, Rosjan i innych	5.278

Lasy	25,9%
Ziemia orna	39,6%
Łąki i pastwiska	18,3%
Pozostałe grunty	16,2%

Jak wyżej już wykazaliśmy, wydajność z hektara jest mniejszą niż gruntów uprawnych w państwie litewskim, a to ze względu na ich jakość.

Także i wartość lasów, pomimo stosunkowo znacznie większego ich udziału procentowego do zajmowanej powierzchni, jest niższą od lasów Litwy.

Dyrekcja Lasów Państwowych w Wilnie obejmuje terytorjalnie:

- 1) lasy państwowe na obszarze całego województwa wileńskiego;
- 2) lasy państwowe na obszarze województwa nowogródzkiego w powiecie lidzkim, wołyńskim i stołpeckim.
- 3) lasy państwowe na obszarze wojew. białostockiego w powiecie grodzieńskim.

Ogólny obszar Dyrekcji Lasów Państwowych w Wilnie wynosi 419.969.86 ha., wtem powierzchni leśnej 350.818.15 ha.

Wykaz obrotu materiału drzewnego oraz użytkowania drzewa w r. 1925 i 1926/27 ilustrują nam poniższe zestawienia:

Zestawienie 1.
R O K 1 9 2 5.

	Drewno użytkowe okrągłem. ³	Drewno użytkowe ciosane i tarte m. ³	Drewno opał. m. p. *)	Karpina m. p.
Pozyskano z lasów państwow.	476.366	1.085	616.626	13.100

Zestawienie 2.

R O K 1 9 2 6 / 2 7.

Okres budżetowy: cały 1926 r. i I-szy kwartał 1927 r. (15 miesięcy).

	Drewno użytkowe okrągłem. ³	Drewno użytkowe ciosane i tarte m. ³	Drewno opał. m. p.	Karpina m. p.
s o z y s k a n o z l a s ó w p a ń s t w o w .	880.559	25.744	899.043.90	34.646

*) Dla drzewa opałowego 1 metr przestrzenny = 0,73 mtr.³, dla karpiny 1 mtr. przestrzenny = 0,45 mtr.³.

Zestawienie 3.

R O K 1 9 2 5.

Przeznaczenie	Drewno użyt- kowe okrągłem. ³	Drewno użyt- kowe ciosane i tarte m. ³	Drewno opał. m. p.	Karpina m. p.
1) Miejscowej ludności (sprzedaż drobna)	72.793	257	238.276	3.618
2) Przemysłow- com drzew- nym	247.194	1.511	308.601	9.199
3) Urzędom	16.912	—	45.628	—
4) Odbudowa kraju	28.968	—	—	—

Zestawienie 4.

R O K 1 9 2 6 / 2 7.

Okres budżetowy: cały 1926 r. i I-szy kwartał 1927 r. (15 miesięcy).

Przeznaczenie	Drewno użyt- kowe okrągłem. ³	Drewno użyt- kowe ciosane i tarte m. ³	Drewno opał. m. p.	Karpina m. p.
1) Miejscowej ludności (sprzedaż drobna)	109.636	84	354.776	7.892
2) Przemysłow- com drzew- nym	678.787	7.931	428.445	25.523
3) Urzędom	13.893	17.486	70.765	46
4) Odoudowa kraju	63.128	—	—	—

Przemysł województwa wileńskiego w porównaniu z przemysłem b. gub. wileńskiej, w której skład wchodził obecny pow. lidzki, w r. 1910 wyrażał się ogólną cyfrą 1.803 czynnych zakładów przemysłowych, o zatrudnieniu 13.608 robotników, a którego wartość wynosiła 33.208.000 rubli.

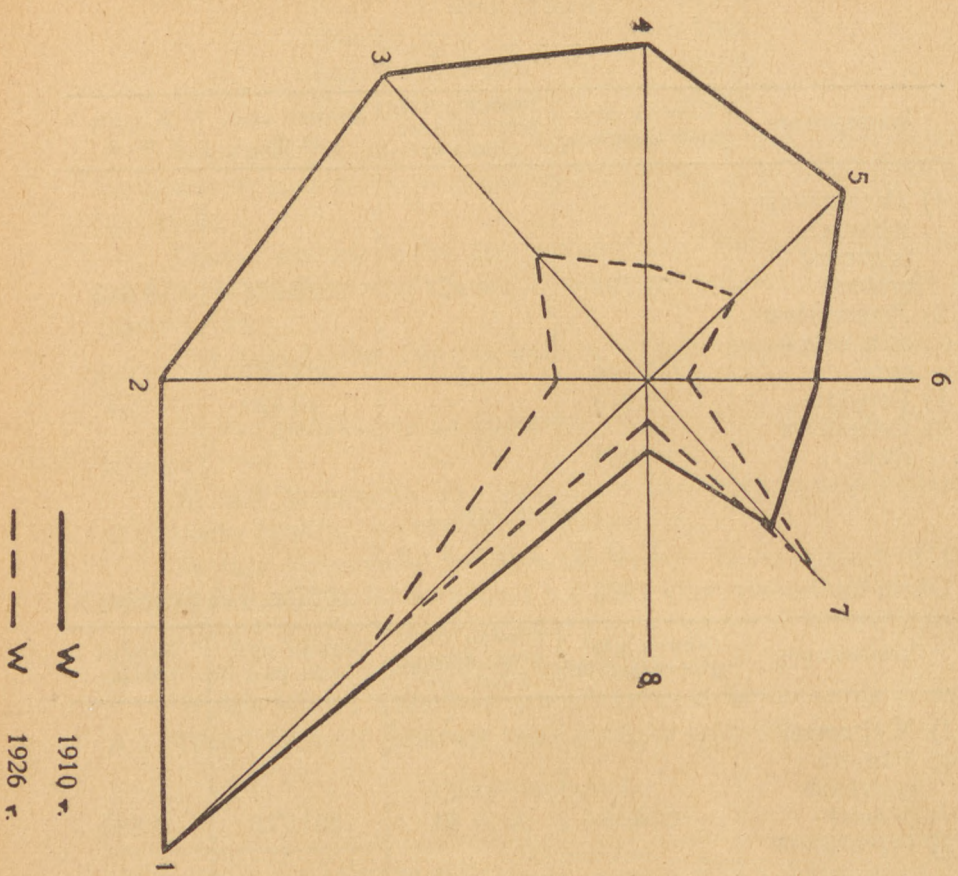
Obecnie zaś wytwórczość spadła na 53% w stosunku do swej wartości przedwojennej. Liczba zakładów uległa zmianie nieznacznej w porównaniu ze zmniejszeniem się ilości robotnika zatrudnionego, bo spadła do cyfry 1.756 zakładów, o zatrudnieniu 7.239 osób, dając wymowny przykład pauperyzacji przemysłu i ludności.

Graficzne przedstawienie
wytórczości przemysłowej
w wojew. wileńskiego

Ilość robotników zatrudnionych
w przemyśle:

1. Żywnościowym.
2. Garbarskim.
3. Mineralnym.
4. Papierniczym.
5. Włókienniczym.
6. Żelaznym i metalowym.
7. Drzewnym.
8. Chemicznym.

$\frac{1}{2}$ cm. = 200 robotnikom.

— W 1910 r.
- - - W 1926 r.

Stan poszczególnych przemysłów w r. 1926, ilość zakładów i zatrudnionych w nich robotników przedstawia się następująco (44):

Grupa przemysłowa	Rok sprawozdawczy		Rok poprzedni			
	Ogólna ilość zakład. czynnych i nieczynnych	Normalna ilość robotn. w nich zatrudnionych	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników
Mineralna	274	975	238	882	202	654
Żelazna i metalowa	10	95	8	66	6	60
Maszynowa i elektr.	21	195	19	123	22	140
Chemiczna	99	330	84	243	71	259
Włókiennicza	294	2.196	270	680	260	568
Papiernicza	27	837	25	619	25	668
Drzewna	102	2.910	87	1.313	69	1.552
Żywnościowa i rol.	804	2.724	679	1.962	620	2.299
Garbarska	226	1.325	223	424	202	487
Odzieżowa i stroj.	21	204	21	183	19	413
Powielawcza	49	461	49	381	42	393
Użyteczn. publicz.	53	410	53	364	41	359

Przemysł żywnościowy i rolny zaspakajał znaczną część potrzeb wewnętrznych województwa wileńskiego pod względem wartości swej wytwórczości zajmował miejsce pierwsze, pod względem zaś swej jakości — stanowisko podrzędniejsze i rozpadał się jak poniżej:

Młyny i przetwórnienie surowców zbożowych bez fermentacji	Rok sprawozdawczy		Rok poprzedni			
	Ogólna ilość zakładów czynnych i nieczyn.	Normalna ilość robotników w nich zatrudnion.	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość robotników w nich zatrudnion.
a) parowe	70	250	64	227	59	229
b) spalinowe, elekt.	35	80	32	72	44	80
c) wodne	258	470	240	429	182	404
d) wiatraki	205	205	159	159	156	156
e) wodno-parowe	5	14	9	14	3	9
Przetwórnienie ziemniak.:						
a) suszarnie i płatk.	—	—	—	—	—	—
b) krochmalnie, syro-						

piarnie oraz dek- stryniarnie	1	5	1	5	—	—
Gorzelnie i rektyfika- cje spirytusu *)	41	450	9	66	9	106
Wytwórn. wódek i lik.	3	75	3	75	11	278
Drożdżownie	2	36	1	26	1	5
Browary i słodownie	5	100	4	60	4	65
Cukrownie i rafiner.	—	—	—	—	—	—
Rzeźnie i wytwórnie wędlin	40	92	40	92	30	72
Przetwórnice produk- tów nabiałowych	1	5	1	3	1	5
Wytwórnice konserw	3	80	2	55	3	56
Wytwórnice marmelady, soków i t. d.	8	30	8	30	5	25
Tytoniowe wytw. papierosów**)	1	400	1	286	1	400
Wytwórnice czekolad. cukierków i pier- ników	18	127	18	116	18	127
Wytwór. wód mine- ralnych i gazow.	61	129	60	118	61	129
Razem	757	2548	648	1.834	588	2.144
Palarnie kawy	4	22	2	16	4	22
Wytw. sztucznych środków słodzą- cych	1	24	1	20	1	24
Olejarnie	42	130	28	92	27	109
Ogółem	804	2.724	679	1.962	620	2.299

Charakterystycznymi przemysłami województwa wileńskiego będą przemysły: garbarski, papierniczy i drzewny. Przemysły powyższe, a w szczególności garbarski, pracujący przed wojną dla rynków

*) Osiem gorzeln i rektyfikacji uległo zniesieniu z powodu wprowadzenia monopolu spirytusowego.

***) Państwowa Fabryka Wyrobów Tytoniowych.

Wschodu, ciągle jeszcze niedostępnych, nie może się dźwignąć absolutnie z upadku.

Duże ilości zakładów niewspółmiernych z liczbą osób zatrudnionych wskazują na kurczenie się wytwórczości i zubożenie samego przemysłu, który przed wojną zajmował poważne stanowisko wśród powyższych trzech przemysłów b. gub. wileńskiej, mając swe siedzisko przeważnie w mieście Wilnie.

	Rok sprawozdawczy			Rok poprzedni		
	Ogólna ilość zakładów czynnych i nieczyn.	Normalna ilość robotników w nich zatrudnion.	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników
Garbarnie skór miękkich i twardych	123	1.100	110	274	110	274
Wyprawianie futer i kozuchów	100	130	100	130	89	118
Wytwórnice pasów rozpędowych	—	—	—	—	—	—
Szczotkarnie	3	95	3	20	3	95
Razem	226	1.325	223	424	202	487

Przemysł papierniczy, posiadający dogodne warunki rozwoju, nie rozwija się pomyślnie, jakby tego sobie życzyć należało; na pierwszy plan, zajmując zresztą w tym przemyśle rolę dominującą, występują tekturownie.

	Rok sprawozdawczy			Rok poprzedni		
	Ogólna ilość zakładów czynnych i nieczyn.	Normalna ilość robotników w nich zatrudnion.	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników
Miazga drzewna	2	45	1	24	1	25
Papiernie	2	270	1	108	1	140
Tekturownie	6	411	6	411	6	299
Razem	10	726	8	543	8	464
Pudełczarnie i introli-gatornie	8	57	8	35	8	57
Koperciarne	1	12	1	4	1	4

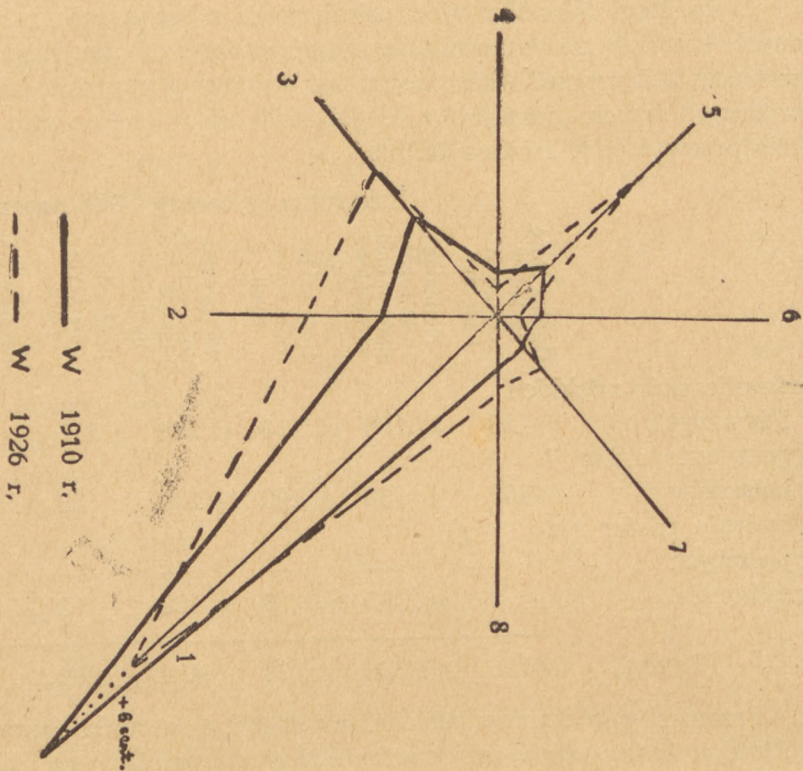
Graficzne przedstawienie
wytwarzności przemysłowej
województwa wileńskiego.

Ilość czynnych zakładów przemysł.

Przemysły:

1. Żywnościowy.
2. Garbarńi.
3. Mineralny.
4. Papierniczy.
5. Włókienniczy.
6. Żelazny, metalowy.
7. Drzewny.
8. Chemiczny.

$\frac{1}{2}$ cm. = 50 zakładom.

	Rok sprawozdawczy			Rok poprzedni		
	Ogólna ilość zakładów czynnych i nieczyn.	Normalna ilość robotników w nich zatrudnion.	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników
Gilziarnie	5	25	5	20	5	21
Wytwórnice kalki papierowej	1	3	1	3	1	3
Wytwórnice bibułki barwnej	2	14	2	14	2	9
Ogółem	27	837	25	619	25	668

Przemysł drzewny w swym całokształcie znalazł się w ciężkich warunkach z powodu konfliktu celnego z Niemcami, co się odbiło też bardzo znacznie na przemyśle drzewnym województwa wileńskiego. Rząd niemiecki w wóz materiałów tartych z Polski obłożył znacznymi opłatami, co można porównać prawie z zakazem wwozu takowych. Materiał drzewny nieobrobiony nie uległ żadnym ograniczeniom. Wobec powyższego, ze względu na bilans handlowy, zmuszeni jesteśmy wywozić drzewo w stanie surowym, którego eksport wzmógł się nawet znacznie. Wywóz zaś drzewa w stanie półfabrykatu, pomimo wzmoczonego wywozu do Anglii i innych krajów, zmalał. Rezultaty powyższej polityki celnej tylko Niemcom przynoszą korzyść, zmniejszając u nich bezrobocie, u nas działając przeciwnie.

Przemysł drzewny województwa wileńskiego ilustruje nam poniższe zestawienie:

	Rok sprawozdawczy			Rok poprzedni		
	Ogólna ilość zakładów czynnych i nieczyn.	Normalna ilość robotn. zatrudnion.	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudnionych robotników
Tartaki	61	1.100	54	738	38	683
Klepkarnie, gonciarnie i obręczarnie	5	19	5	15	5	19
Stolarnie budowlane	3	244	1	100	2	65
Stolarnie meblowe	19	256	17	235	15	224
Wytwórnice mebli giętych	1	5	1	5	1	5

	Ogólna ilość zakładów czynnych i nieczyn.	Rok sprawozdawczy		Rok poprzedni		
		Normalna ilość robotn. zatrudnion.	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudn. robotników	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość zatrudn. robotników
Wytwórnice drewnianych części kół i powozów	1	6	1	4	1	6
Wytwórnice zabawek drewnianych, wyrobów tokarskich i snycersk.	3	9	3	6	3	6
Razem	93	1.639	82	1.103	65	1.008
Patyczkarnie zapalek	2	45	1	30	1	26
Wytwórnice kopyt szewskich	1	15	1	15	1	15
Wytwórnice koszykarskie	1	6	1	3	1	3
Wytwórnice tkanin drzewnych	4	1.200	1	157	1	500
Skrzynkarnie, deskownie	1	5	1	5	1	5
Ogółem	102	2.910	87	1.313	69	1.552

Przemysł włókienniczy, który obejmuje właściwie przemysł bawełniany, wełniany i lniany, z wyjątkiem tego ostatniego, w województwie wileńskim nie posiada sprzyjających warunków rozwoju i prawie że nie istnieje oprócz nielicznych czochralni wełny oraz nitkowni bawełnianych.

Przemysł bawełniany, posiadający przedtem 2 nitkownie o zatrudnieniu 6 robotników, oraz 2 waciarnie o 69 robotnikach, reprezentuje obecnie 1 waciarnia, zatrudniająca 10 robotników, oraz 1 nitkownia o 2-ch robotnikach.

Przemysł lniany posiada swe specyficzne cechy, cechy przemysłu ludowego, łącząc może w sobie ściśle samo określenie tego przemysłu t. j. nieskapitalizowanej formy wytwórczości na zbyt nieokreślony, co się jednak ujawnia odbija na powyższej gałęzi przemysłu, posiadającego wszelkie dane artykułu eksportowego.

Posiadamy dość gęsto rozrzucone miedlarnie, oraz trzepalnie lnu, ludowe farbiarnie, a wreszcie tkactwo ludowe; brak odpowiedniej organizacji pracy uniemożliwia podniesienie uprawy w tym

dziale, brak racjonalnego międlenia i trzepania obniża wartość i znaczenie tak ważkiego artykułu. Centralą handlu powyższym artykułem stała się Ryga, mając mniej właściwie warunków przyrodzonych, ku temu sprzyjających, niż województwo wileńskie.

Posiadamy właściwie jedną tkalnię, zatrudniającą 64 robotników.

Przemysł odzieżowy posiada swe siedlisko w Wilnie i rozpada się na następujące zakłady:

	Rok sprawozdawczy		Rok poprzedni			
	Ogólna ilość zakładów czynnych i nieczyn.	Normalna ilość zatrudnionych w nich robotników	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość robotn. zatrudnionych.	Ilość zakładów czynnych	Rzeczywista ilość robotn. zatrudnionych.
Mechaniczne wytwórnie obuwia	1	15	1	10	1	5
Razem	1	15	1	10	1	5
Zakłady krawieckie	10	102	10	102	10	331
„ szewckie	5	32	5	32	3	27
„ rękawicznicze	2	16	2	13	2	11
„ robót ręcznych	3	39	3	26	3	39
Ogółem	21	204	21	183	19	413

Całość wytwórczości województwa wileńskiego wskazuje na słabe rozwinięcie przemysłowe, zdradzając objawy suchotniczej egzystencji, które tylko wydatna pomoc rządu uleczyć i uzdrowić zdoła.

Wytwórczość województwa wileńskiego przed wojną światową, a wytwórczość z r. 1926 ilustruje nam poniższe zestawienie:

Przemysły	L A T A:		1926	
	1910 *)	1910 *)	1926	1926
	Ilość zakładów	Ilość zatrudnionych robotnik.	Ilość zakładów	Ilość zatrudnionych robotnik
I. Mineralny	175	2.261	238	882
II. Żelazny i metalowy	42	943	27	189
III. Chemiczny	59	361	84	243
IV. Włókienniczy	80	1.510	270	680

*) Dane z r. 1910 dotyczą b. gub. wileńskiej łącznie z pow. lidzkim, który może tu przy porównaniu zaważyć jedynie w przemyśle żywnościowym i rolnym, i to w stopniu nieznacznym dla całości.

Przemysły	L A T A:		1 9 2 6	
	1 9 1 0	1 9 1 0	1 9 2 6	1 9 2 6
	Ilość zakładów	Ilość zatrudnion. robotnik.	Ilość zakładów	Ilość zatrudnion. robotnik.
V. Papierniczy	41	1.837	25	619
VI. Drzewny	45	998	87	1.313
VII. Żywnościowy i rolny	1.208	3.692	679	1.962
VIII. Garbarski	148	2.612	223	424
IX. Odzieżowy i strojowy	—	—	21	183
X. Powielaczy (drukarnie, litogr.)	—	—	49	381
XI. Użyteczności publicznej	—	—	53	364

Jeżeli będziemy szczegółowo wnikali w cyfry powyższego zestawienia, to dojdziemy do rezultatów bardzo niepokojących, bo wskazujących na niechybny upadek wytwórczości województwa wileńskiego.

Jeden z najważniejszych przemysłów, przemysł garbarski, liczący w r. 1910 148 zakładów o zatrudnieniu 2.612 robotników, wskazuje dobitnie, iż miało się w tym wypadku do czynienia z zakładami większemi o przeciętnem zatrudnieniu 18 robotników na jeden zakład przemysłowy, niejednokrotnie zaś liczba dochodziła do ilości 30 robotników, dając tem samem miarę wielkości produkcji.

Obecnie przemysł powyższy posiada 223 zakłady, zatrudniające 424 robotników; liczba przeciętna nie dochodzi tu do ilości 2 robotników, wskazując wyraźnie na stan katastrofalny, w jakim się przemysł garbarski obecnie znalazł.

Przemysł papierniczy posiadał w r. 1910 czynnych zakładów 41 i zatrudniał 1.837 robotników. W r. 1926 liczba zakładów spada tu do ilości 25 z 619 robotnikami, czyli liczba przeciętnie zatrudnionych osób w r. 1910 wynosiła około 45 robotników, w r. 1926 około 25 robotników, przy znacznem zmniejszeniu w danym wypadku samych zakładów czynnych.

Ogólnie charakterystycznym objawem ujemnym jest fakt, iż ilość zakładów z r. 1910 w porównaniu z r. 1926 w niektórych dziedzinach przemysłowych nieproporcjonalnie wzrosła do ilości zatrudnionych w nich robotników, których liczba zmalała.

Świadczy to o pauperyzacji przemysłu, o stanie gospodarczym województwa wileńskiego, wreszcie o zamożności samych mieszkańców.

Dla uzupełnienia możliwie całokształtu stanu gospodarczego województwa wileńskiego, a będąc w posiadaniu danych statystycz-

nych z Izby Skarbowej w Wilnie, wykazujących ilość wykupionych świadectw przemysłowych i handlowych, uważam za konieczne przytoczenie ich. Niestety, jakkolwiek byśmy dziedzinę życia gospodarczego w ramach województwa wileńskiego rozpatrywali, to jak dotychczas, będziemy się spotykali z tendencją zamierania tego życia, nie zaś jego rozwoju.

Ilość świadectw handlowych wykupionych na dzień 1 stycznia w latach:

	1925	1926	1927
M. Wilno	5.484	3.231	2.864
pow. brasławski	548	361	674
pow. postawski (duniłow)	696	373	421
pow. wilejski	1.217	853	1.168
pow. dziśnieński	1.351	777	864
pow. oszmiański	895	729	749
pow. święciański	1.104	651	738
pow. wileńsko-trocki	878	602	592

Gros świadectw handlowych przypada na kategorię III-cią, odpowiada ona handlowi drobnych sklepików i wynosi z ogólnej liczby wykupionych świadectw średnio 60%.

Minimalną liczbę stanowią świadectwa handlowe wyższych kategorii, reszta to kategorie V-a i V-b, dominujące na prowincji i uprawniające do prowadzenia handlu na targach i handlu domokrajnego.

Wystarczy spojrzeć na powyższe liczby, a przemawiają one do nas zbyt jaskrawo, by je zaopatrywać zbędnymi komentarzami, chyba pozostałoby zanotować jeszcze jaskrawy spadek w kategoriach świadectw handlowych wyższych na korzyść świadectw o kategoriach niższych.

M. Wilno w r. 1925 posiadało wykupionych świadectw handlowych 5.484, w r. 1926 — 3.231, w r. 1927 — 2.864.

Ilość wykupionych świadectw przemysłowych przedstawia się jak poniżej (na 1 stycznia):

	1925	1926	1927
M. Wilno	3.339	1.424	932
pow. brasławski	202	118	171
pow. postawski (duniłow.)	367	180	150
pow. wilejski	423	336	447
pow. dziśnieński	393	308	235

pow. oszmiański	387	307	224
pow. święciański	610	300	215
pow. wileńsko-trocki	606	290	168

Bliższe zapoznanie się z charakterem samego przemysłu w województwie wileńskim wskazuje nam na większość zakładów drobnych, na wykupione świadectwa przemysłowe kategorii VIII, czyli na zakłady zatrudniające oprócz właściciela jedną siłę pomocniczą.

Na ogólną liczbę 932 wykupionych świadectw przemysłowych w r. 1927 w m. Wilnie na kategorię VIII przypada 799.

W powiecie brasławskim na ogólną liczbę 171 świadectw przemysłowych na kategorię VIII przypada 136.

W powiecie wilejskim na 447 wykupionych świadectw przemysłowych na kategorię VIII przypada 373.

Ten sam mniej więcej stosunek posiadamy i w innych powiatach województwa wileńskiego.

Na powyższy katastrofalny stan gospodarczy województwa wileńskiego, zbliżony bardzo swojemi symptomatami do stanu gospodarczego Litwy (pomijając pewne posunięcia wewnętrzne natury raczej politycznej, działające jak tu, tak i tam, z odmiennem celem i różnemi intencjami), wpływa brak normalnych stosunków handlowych z krajami sąsiadującymi, w pierwszym zaś rzędzie nieuregulowana kwestja granicy polsko-litewskiej.

Zobrazowany powyżej stan gospodarczy państwa litewskiego jak i woj. wileńskiego przeżywa w obecnym czasie kryzys zatrwajający. Granica polsko-litewska nie była zarodkiem deficytu tych 2-ch jednostek jako terenów gospodarczych, lecz bezwzględnie jest tym zarodkiem pośród zmienionych warunków politycznych, a z nimi i warunków ekonomicznych ich ubóstwa gospodarczego, stworzyła stan zapalny, który przewlekany dalej być nie może, gdyż grozi katastrofą i wyjąłowieniem jak jednej tak i drugiej stronie.

Początków bezplanowej i anormalnej gospodarki na tych ziemiach należy szukać w czasach nieco odleglejszych, gdy Litwa dzisiejsza stanowiła w przybliżeniu gub. kowieńską, powiększoną o część zachodnią gub. wileńskiej i o część północną gub. suwalskiej, przy późniejszym włączeniu do niej okręgu kłajpedzkiego, a woj. wileńskie — gub. wileńską, dzisiaj znacznie uszczuploną. W celu analizy stosunków gospodarczych powyższych obszarów należało by się

oprzeć na pracy Bitnera (4), w której zebrany materiał statystyczny daje nam możność orientacji w określeniu nadwyżki przywozu, lub wywozu poszczególnych towarów z okresu lat 3-eh, a mianowicie: r. 1909 — 1911. Ruch towarowy został ujęty w ramach gub. kowieńskiej, którą wzięto razem z Połagą (co odpowiada dzisiejszemu stanowi rzeczy) oraz gub. wileńskiej, wywóz został określony na podstawie ilości towarów wysłanych ze wszystkich stacyj lądowych i wodnych w obrębie gubernji, a pod rubryką przywozu określona została ilość przywiezionych ładunków. I tak liczby przeciętne nadwyżki wywozu (+) i nadwyżki przywozu (—) w tys. rb. na podstawie danych z okresu lat 1909 — 1911 dla gub. kowieńskiej i gub. wileńskiej przedstawiają się następująco:

	gub. wileńska	gub. kowieńska
1. Rolnictwo	— 5.277	+ 1.656
2. Hodowla i produkty spoż.	+ 1.792	+ 4.351
3. Przemysł spożywczy	— 3.469	— 5.320
4. Materiały opałowe	— 1.990	— 1.442
5. Drzewo i wyroby drzewne	+ 14.983	+ 5.449
6. Przemysł włókienniczy	— 6.105	— 3.115
7. Przemysł żelazny	— 2.690	+ 1.055
8. Przemysł mineralny	+ 51	— 703
9. Przemysł przetworów zwierzęcych	+ 1.082	+ 5.426
10. Przemysł chemiczny	— 727	— 1.893
11. Owoce i jarzyny	— 518	+ 600
	Ogółem — 2.868	+ 6.064

Gdy rozpatrzmy szczegółowo powyższe pozycje, to dojdziemy do wniosku, że jak gub. kowieńska, pomimo swego salda czynnego, tak i gub. wileńska, posiadająca saldo ujemne, nie posiadały w swem łonie zdrowych konjunktur gospodarczych; jak tu tak i tam saldo było zależne od ilości wywiezionego drzewa i, jeżeli obszar Litwy historycznej, w którego skład należałoby zaliczyć gub. grodzieńską, w r. 1887 posiadał 26% lasów z ogólnej swej przestrzeni, to w r. 1912 li tylko 20,4%, natomiast przemysł, mający swe oparcie na niektórych surowcach miejscowych nie został należycie oceniony i wyzyskany.

Jak Litwa tak i wojew. wileńskie (pierwsza z glebą znacznie lepszą) za podstawę swego bytu mają rolnictwo, wykazujące bardzo silne wahania co do zbiorów, w zależności od lat urodzaju, spowodowa-

wanych warunkami klimatycznymi, w gub. wileńskiej dając mniejsze lub większe saldo ujemne, w gub. kowieńskiej zaś — nadwyżkę lub nawet kształtując saldo przywozu.

Nadwyżka przywozu lub wywozu, wyrażona w liczbach przeciętnych z okresu 3-ech lecia dla poszczególnych płodów rolniczych przedstawiała się następująco:

	gub. wileńska	gub. kowieńska
	w tys. pudów	
żyto	— 1.202	+ 73
Owies	— 930	+ 557
Jęczmień	— 614	+ 342
Mąka żytnia	— 157	+ 232
Mąka pszenna	— 1.535	— 326
Kasza i sód	— 144	— 110
Otręby	— 217	+ 249
Makuchy	+ 172	— 38
Nasiona różne	+ 99	+ 1.007
Kartofle	— 109	— 34
Groch, fasola, bób	+ 120	+ 495

Zestawienie powyższe uwidacznia nam wyraźnie różnicę samej gleby i wskazuje, iż jedynie nasiona i rośliny strączkowe mogą być znaczniejszem artykułem wywozu w obu gubernjach, które mogłyby wpłynąć na zmniejszenie się deficytu gub. wileńskiej, wynikającego z powyższych artykułów w sumie 5.277 tys. rb., a podwyższyć bilans czynny gub. kowieńskiej z sumy 1.656 tys. rb., osiąganey z tych artykułów.

Hodowla bydła ma tu znaczenie pierwszorzędne i tak nadwyżka wywozu lub przywozu przedstawia się jak poniżej:

	gub. wileńska	gub. kowieńska
	w sztukach	
Bydło rogате	— 10.100	+ 1.727
Konie	+ 2.384	+ 6.444
Barany i owce	+ 23	+ 104
Świnie	+ 5.899	+ 471

Jedynie bydło rogате wskazuje w gub. wileńskiej niedostateczną hodowlę, pozostały inwentarz żywy wskazuje na swe wybitne tendencje wywozowe, w związku z hodowlą bydła stoi też i wywóz produktów spożywczych.

Gospodarstwa mleczne w gub. wileńskiej stoją na poziomie niewystarczającym dla własnej konsumpcji; wywozi się mięso gatunku

pośledniejszego; jaja, których ilość przeciętna wynosiła 27 tys. pud. i ptactwo żywe 552 tys. pud. dają tu cyfrę w porównaniu z innemi artykułami wprost imponującą. Gub. kowieńska natomiast zdolna była wywieźć dość znaczne ilości mięsa, a nawet produktów spożywczych, jak — masła i serów, przeciętna wywozu jaj była znacznie wyższą niż w gub. wileńskiej, wynosiła bowiem 80 tys. pud.; ilość wywiezionego ptactwa nie dochodziła do jednej trzeciej wywozu gub. wileńskiej.

Obie gub. natomiast wwoziły dość znaczne ilości śledzi, których ilość dla gub. wileńskiej wynosiła 379 tys. pud., a dla gub. kowieńskiej 511 tys. pud.

Hodowla bydła i artykuły spożywcze zdolne były przynieść dość znaczne zyski, które w przeciętnych swych sumach dla gub. wileńskiej wynosiły 1.792 tys. rb., dla gub. kowieńskiej 4.351 tys. rb.

Przemysł spożywczy, dający deficyt, pośród szeregu swych wytworów, dawał jedynie nieznaczną nadwyżkę w dziale przemysłu krochmalniczego, gorzelnianego i piwowarskiego i to przeważnie w gub. wileńskiej.

Materiały opałowe ze względu na brak bogactw kopalnianych musiały być w całości wwożone, jak węgiel kamienny, ropa naftowa i produkty pochodne. Niewielkie salda ujemne w tym dziale w porównaniu z innemi działami, bo wynoszące zaledwie dla gub. wileńskiej 1.990 tys. rb., dla gub. zaś kowieńskiej 1.442 tys. rb., świadczą wymownie o niskim stanie przemysłowym tych dwóch jednostek, tembardziej, iż w powyższych cyfrach zawierał się materiał opałowy i dla potrzeb kolejnictwa. Jedynie eksploatacja torfu mogła w gub. kowieńskiej być braną w rachubę.

Podstawą zaś było i jest drzewo, oraz wyroby drzewne, nadwyżka wywozu w tys. pudów dla poszczególnych pozycji dawała następujące cyfry przeciętne:

	gub. wileńska	gub. kowieńska
	w tys. pudów	
Drzewo okrągłe	28.376	2.207
Żerdzie i drzewo zapalczane	15.990	2.292
Deski, podkłady	10.612	9.062
Drzewo opałowe	7.244	1.558
Kleпки	147	7
Wyroby drzewne	135	299
Kora drzewna	53	70
Zyski osiągnane w powyższej gałęzi wytwórczości pokrywały		

lwią część niedoboru powyższych gubernji, a były to zyski pokaźne z których na gub. wileńską przypadało 14.983 tys. rb., a na gub. kowieńską 5.449 tys. rb.

Jedynie bezplanowa, rabunkowa gospodarka, wywóz prawie że wyłącznie surowca, co wskazują wyżej wyszczególnione materjały, daje nam dochód, ale dochód w żadnej mierze niewspółmierny z ilością wywiezionych bogactw naturalnych. Przemysł w tej dziedzinie, z wyjątkiem nielicznych papierni i to przeważnie tekturowni, prawie że nie egzystował.

Przemysł włókienniczy dotyczący wyrobów bawełnianych nie ma żadnych podstaw rozwoju, to też znaczne ilości tkanin bawełnianych, a nawet wełnianych, zostawały do obu gubernji wwożone; jedynie wełna jako surowiec wykazuje w gub. wileńskiej saldo dodatnie, a ilość jej wywożona sięga 11.000 pud. Jednakże należy zwrócić baczną uwagę na len i pakuły lniane: o ile gub. wileńska jak i gub. kowieńska wykazują tu przeciętne saldo dodatnie, które uwidacznia poniższe zestawienie:

	gub. wileńska	gub. kowieńska
	w tys. pudów	
Len	150	596
Pakuły lniane	11	52

o tyle w dziale wyrobów lnianych widzimy saldo przywozu, wynoszące dla gub. wileńskiej 5.3 tys. pud., dla gub. kowieńskiej 3,7 tys. pud.; brak przemysłu w tym dziale daje zgoła niepożądany i nie dający się pobłażliwie wyrozumieć deficyt.

Przemysł żelazny w gub. wileńskiej, oprócz wyrobów drobnych narzędzi rzemieślniczych, nie może być brany w rachubę. Przywóz maszyn rolniczych w obrębie gub. wileńskiej wyrażał się cyfrą 160 tys. rb., kowieńskiej — 481 tys. rb. Cyfry powyższe świadczą jednocześnie o kulturze gleby, dając w tym wypadku przewagę na korzyść gub. kowieńskiej.

Drobny przemysł żelazny prosperuje dość dobrze w gub. kowieńskiej, dając nadwyżkę wywozu w działach następujących:

Kotły i odlewy zwyczajne	25 tys. pud.
Śruby, mutry, nity i łańcuchy	492 „ „
Wyroby żelazne domowego użytku	45 „ „
Galanterja żelazna	37 „ „
Drut	23 „ „

Ogólne saldo ujemne gub. wileńskiej dawało sumę 2.690 tys. rb.,

gdy w gub. kowieńskiej przewyższało saldo dodatnie w wysokości 1.055 tys. rb.

Przemysł mineralny nie istniał znowuż w gub. kowieńskiej, a bardzo słabo był rozwinięty w gub. wileńskiej, mając ku temu przyrodzone warunki. Produkcja, dająca przeciętne saldo dodatnie, ograniczała się tutaj do kamienia wapiennego, cegły, której nadwyżka wywozu wynosiła 139 tys. pud., a w szczególności naczyń i wyrobów szklanych, dających nadwyżkę 216 tys. pud.

Brak cementu bilansuje właściwie tę nadwyżkę, a w gub. kowieńskiej powiększa znacznie saldo ujemne w tej dziedzinie wytworów.

Przemysł przetworów zwierzęcych, w obu gubernjach posiadający wyraźne szanse pomyślnego rozwoju, był nikle wyzyskany; skóry garbowane i wyroby skórzanе były znacznym artykułem wywozowym, natomiast poważne dość sumy pochłaniała nadwyżka przywozu łoju, mydła i świec.

Z przemysłu chemicznego jedynie terpentyniarnie zdolne były dać nadwyżkę wywozu swych wytworów, natomiast najważniejsze pozycje w przywozie zajmowała sól, nawozy sztuczne, oraz garbniki.

W ten sposób przedstawiający się bilans handlowy daje nam możliwość oceny faktów. Stwierdzamy, iż gub. wileńska dawała nadwyżkę przywozu, sięgającą średnio sumy 2.868 tys. rub., gdy natomiast gub. kowieńska dawała nadwyżkę wywozu, wynoszącą około 6.064 tys. rb.

Gubernje powyższe mało różniące się pod względem swego obszaru, dzisiaj zmodyfikowane granicami politycznymi i stanowiące różne jednostki administracyjne, różnią się od siebie znacznie. Gub. wileńska o obszarze 41.907 klm² dzisiaj jako wojew. wileńskie wynosi 28.786 klm²; gub. kowieńska — dziś państwo litewskie powiększyło znacznie swój obszar o póln. część powiatu święciańskiego i wileńskiego, oraz większą część powiatu trockiego, wreszcie z dawnej gub. suwalskiej o powiaty: kalwaryjski, marjampolski, wyłkowyszowski i władysławowski, oraz części pow. suwalskiego i sejneńskiego, powiększając tem samym obszar łącznie z okręgiem Kłajpedy do 55.658 klm.². Ale w ogólnem podłożu gospodarzem nie zaszły tu żadne zmiany; jedynie zmienione warunki polityczne pogorszyły znacznie konjunktury gospodarcze tych oddzielnych dzisiaj tworów terytorjalnych, które zostały pozbawione wzajemnego przenikania

się i uzupełniania. Wojna światowa przetrzebiła znacznie ich bogactwa naturalne, jakimi są lasy, wyjaławiając glebę, rujnując i tak słaby przemysł, a granica polsko-litewska przyśpieszyła ich kryzys, co w poprzednich rozdziałach omówiliśmy.

Graniczące ze sobą gub. kowieńska i wileńska były naturalnem ujściem przenikania w pierwszym rzędzie wytworów rolniczych do gub. wileńskiej, wytworów przemysłu żelaznego, który szedł też przez nią na wschód w głąb Rosji. Drzewo i wyroby drzewne w pierwszym rzędzie miały swe ujście po przez terytorjum dzisiejszego państwa litewskiego.

Obecnie granica polsko-litewska zabarykadowała drogę do wspólnej, przyrodzonej współpracy gospodarczej, a wskrzeszenie w ramach b. gub. kowieńskiej samodzielnego państwa powiększyło jego wydatki w stopniu niewspółmiernym, jak że rabunkowo jest wyniszczany kraj, by tym wydatkiem sprostać.

Hodowla, produkty spożywcze, przemysł przetworów zwierzęcych, drobny przemysł żelazny, nie mogą sobie utorować dróg ekspansji po przez konkurencję państw otaczających, jak drzewo i wyroby drzewne wojew. wileńskiego nie mają najbliższej drogi swego ujścia.

Zróżniczkowane życie gospodarcze szuka jaknajbliższych i najkrótszych dróg komunikacyjnych, które umożliwiły by skuteczną konkurencję i zapewniły rynki zbytu.

W danym wypadku reformy gospodarcze mogą być przedsięwzięte z pozytywnym skutkiem jedynie w ramach przyrodzonego ścisłego porozumienia gospodarczego Litwy i Polski. Najbaczniejszą bezwątpienia uwagę należałoby zwrócić na wyroby drzewne i przemysł drzewny przez ograniczenie w miarę możliwości wywozu drzewa nieobrobionego i popieranie jak najdalej idące dla przemysłu papierniczego, przemysłu meblarskiego i t. p.

Hodowla i produkty spożywcze muszą zająć miejsce naczelne, a w szczególności w chowie nierogacizny, ptactwa i zwiększenia produkcji jaj.

Przemysł przetworów zwierzęcych, a w szczególności istniejące garbarnie muszą stanąć na stopie nowoczesnych wymagań techniki, by móc znacznie powiększyć swą produkcję.

Przemysł mineralny, jak wyrób cegły i wyrobów szklanych, mając przyrodzone warunki, musiałby się rozwijać znacznie intensy-

wniej, przemysł zaś żelazny Litwy kowieńskiej — osiągnąć większą specjalizację w ramach produkcji dotąd zakreślonej w zarysach.

Przemysł włókienniczy, a wyłącznie lniany, mający idealne warunki rozwoju przede wszystkim musiałby zwiększyć znacznie obszary uprawne, na nowoczesnych podstawach zorganizować handel tak poważnym artykułem, by obyć się bez zbędnego pośrednictwa, i uruchomić szereg zakładów przemysłowych.

Ożywieni nadzieją, iż fakt istnienia granicy polsko-litewskiej, jako symbolu zaprzepaszczenia stosunków wzajemnych, należeć będzie do przeszłości, postaramy się ją w dalszym biegu swej pracy możliwie ściśle zobrazować.

CZĘŚĆ SPECJALNA

GRANICA POLSKO-LITEWSKA W TERENIE.

Rozdział I.

Fazy w określeniu granicy polsko-litewskiej. Decyzja Konferencji Ambasadorów z dnia 15 marca 1923 r. Kierunki biegu linii granicznej.

Zanim przystąpimy do odzwierciedlenia stanu obecnego pogranicza polsko-litewskiego, oraz określenia biegu linii granicznej, dla całości zagadnienia, uważamy za wskazane rozważyć fazy jej ukonstytuowania.

Granica pomiędzy Polską i Litwą przez dłuższy okres czasu była sprawą sporną, a uważaną jest jeszcze dotychczas za taką przez rząd litewski, pomimo że od 15 marca 1923 r. jest ona uznana za definitywną przez kompetentne czynniki międzynarodowe. Do tego czasu linja graniczna była prowizoryczną i zmieniała się kilkakrotnie. Zobaczymy poniżej, w jaki sposób miało to miejsce.

Mocarstwa sprzymierzone, przystępując do zlikwidowania następstw wojny, a jednym z nich było niewątpliwie uznanie i określenie granic państw powstałych po wojnie, znalazły się w trudności określenia granicy pomiędzy Polską a Rosją i Polską a Litwą. W chwili podpisywania traktatu Wersalskiego Litwa nie była uznana przez Mocarstwa, a w Rosji panował chaos wewnętrzny i Mocarstwa liczyć się musiały z możliwością powrotu rządu prawowitego. Brak wyraźnych granic etnograficznych na Wschodnich Kresach Polski przyczynił się tembardziej do odłożenia definitywnego załatwienia sprawy. To też Traktat Wersalski pozostawia otwartą sprawę wschodnich granic Polski i art. 87 tegoż rezerwuje Głównym Mocarstwom Sprzymierzonym i Stowarzyszonym prawo ustalenia, na przyszłość, granic Polski nieoznaczonych przez sam Traktat.

Pierwszym krokiem w tym kierunku były decyzja Rady Najwyższej z dnia 8 grudnia 1919 r., ustanawiająca linię zwaną później linią Curzona, na zachód od której Polska została upoważniona do wprowadzenia regularnej administracji¹⁾. Linja ta była jedynie prowizoryczną i decyzja Rady Najwyższej rezerwuje wyraźnie ewentualne prawa Polski do terytorjów położonych na Wschód od niej. Linja ta określona jest przez uchwałę bardzo dokładnie. Bierze ona początek od punktu, w którym się styka dawna granica pomiędzy Rosją i Austro-Węgrami i ciągnie się ona do rzeki Bug, dalej granicą jest tu rzeka, następnie idzie ona w kierunku północnym przez granicę b. powiatu białskiego i brzeskiego, skierowując się na koniec do punktu, gdzie się styka z dawną granicą pomiędzy Prusami Wschodnimi i Rosją. Linja ta zostawia po stronie polskiej południową część b. gubernji suwalskiej, a mianowicie powiaty augustowski, suwalski i część powiatu sejneńskiego z Sejnami oraz obwód białostocki, to znaczy powiaty bielski, białostocki i sokólski.

Stan niepewności politycznej, wynikły wskutek nieustalenia przez Traktat Wersalski granic wschodnich Polski, nie został wbrew intencji decyzji z dnia 8 grudnia usunięty. Linja ustanowiona przez Radę Najwyższą nie zadecydowała o losach ziemi wileńskiej, będącej wówczas w faktycznem posiadaniu Polski od kwietnia 1919 r. Ponadto Litwa nie uznała tej linii, a przez to starała się uchylić od obowiązku jej przestrzegania.

Stan prowizoryczny pozwolił rządowi litewskiemu wykorzystać w pełni sytuację. Przedewszystkiem Liga Narodów stała się terenem, na którym Litwa popierała swe żądania do przyznania jej Wileńszczyzny i Grodzieńszczyzny. Konflikt polsko-litewski uległ bardziej jeszcze zaostrzeniu, gdy w stanie faktycznym, wywołanym wskutek zajęcia Wileńszczyzny przez wojska polskie zaszły zmiany, spowodowane ofensywą bolszewicką. W lipcu 1920 r. wojska polskie muszą opuścić Wileńszczyznę, a nieco później oddziały litewskie prze-

¹⁾ Pierwsza linja demarkacyjna została ustalona na prośbę rządu litewskiego przez Rządy Stowarzyszone w dniu 18 czerwca 1919 r. w celu uniknięcia działań wojennych pomiędzy Polską i Litwą. Linja ta miała za punkt wyjścia Augustów, szła przez kanał Sopolkin i posuwała się w odległości 5 klm. na wschód od drogi kolejowej Grodno — Wilno — Dźwińsk, pozostawiając po stronie polskiej Wilno. Ta linja demarkacyjna nie przesądzała praw Polski do Wilna, a była ustanowioną w celach okupacji wojskowej i administracji. Nowa linja demarkacyjna, również prowizoryczna, t. zw. linja Foch'a z dn. 27 lipca 1919 r. pozwoliła Polsce na zajęcie dalszych miejscowości w okręgu wileńskim.

kraczącą linię t. zw. Curzona i zajmują terytorja przyznane Polsce decyzją z dnia 8 grudnia 1919 r., mianowicie wkraczącą do Suwałk i Sejn, atakując oddziały polskie bez uprzedniego wypowiedzenia wojny. W ten sposób linja prowizoryczna z 8 grudnia została przełamana.

12 lipca 1920 r. rząd litewski zawiera w Moskwie z Sowiecami traktat, mylnie pokojowym zwany, zważywszy na to, że Litwa nigdy nie była z Sowiecami w stanie wojny. Chwila jego zawarcia, stypulacje terytorjalne, oraz noty do niego załączone, wskazują wyraźnie na ówczesne ustosunkowanie się rządu litewskiego do państwa polskiego. Linja graniczna ustalona przez traktat moskiewski pozostawiała po stronie litewskiej miasta Wilno, Grodno i Lidę, Oszmianę, Święciany; na zachodzie granica dochodziła do Bóbr o 30 km. od granicy pruskiej, przekraczając w ten sposób linię Curzona.

Po zawarciu niniejszego traktatu terytorja te nie zostały odstąpione Litwie, gdyż zgodnie z notami, dołączonymi do tego traktatu miały one służyć jako teren tranzytowy i baza operacyjna wojsk sowieckich przeciwko Polsce. Faktyczne więc rządy na terytorjach cedowanych przez traktat moskiewski Litwie sprawowali bolszewicy, odstępując je Litwinom dopiero dnia 25 sierpnia 1920 r.

Rząd polski nie uznał traktatu moskiewskiego, stanowiącego o losach dawnych ziem polskich bez jego udziału, oraz odmówił Sowiecom prawa stanowienia o ziemiach, z których Sowiety zrzekły się uprzednio swych praw¹⁾.

Po stworzeniu stanu faktycznego przez ofensywę bolszewicką i przekroczeniu linii Curzona przez wojska litewskie, żadne umowy ani układy nie normowały spraw zagranicznych. Istniała tylko linja faktyczna, mniej lub więcej ruchoma w zależności od działań wojen-

¹⁾ Cesja terytorjów, uskuteczniiona przez traktat moskiewski nie posiada wartości prawnej. „28 sierpnia 1918 r. rząd Sowieców, zgodnie z dekretem Rady Komisarzy Ludowych z dnia 28 października 1917 r. zniósł całkowicie nieodwołalnie traktaty i umowy zawarte przez 3 mocarstwa zaborcze, co się tyczy Polski, poczynając od traktatów odnośnych do trzech podziałów Polski z 4 stycznia i 25 lipca 1772 r., z 23 stycznia 1793 r. i z 24 października 1795 r., wraz ze wszystkimi aktami późniejszymi o demarkacji i następnymi po nich, łącznie z traktatem z 4 października 1833 r., zawartym między Niemcami a Rosją w sprawach Polski. Postanowienie to solemne i ostateczne Rady Komisarzy Ludowych, ogłoszone w „Monitorze Ustaw i Dekretów“ Republiki Rad i notyfikowane rządowi niemieckiemu za pomocą deklaracji oficjalnej rządu Sowieców pod datą 3 października 1918 r., jest prawnie ważne“. (Memorjał przedstawiony przez Delegację Polską na Konferencji w Brukseli 23-go maja 1921 r.).

nych. Celem uniknięcia dalszych starć zbrojnych pomiędzy Polską i Litwą po przekroczeniu przez tę ostatnią dawnej linii demarkacyjnej, rząd polski zwrócił się do Rady Ligi Narodów z prośbą o interwencję. Na sesji wrześniowej 1920 r. Rada Ligi Narodów postanowiła wysłać na terytorjum sporne Wojskową Komisję Kontroli pod przewodnictwem pułkownika Chardigny, celem zbadania sytuacji na miejscu. Pod naciskiem tej Komisji dnia 7 października został podpisany pomiędzy Polską a Litwą w Suwałkach układ, który przewiduje czasowe rozgraniczenie. Na mocy tego układu § 1 art. 1 zostaje ustalona linja demarkacyjna, która nie przesądza w niczem praw terytorjalnych dwóch układających się stron.

Biegnie ona następująco: od granicy Prus Wschodnich aż do dopływu Czarnej Hańczy z Niemnem; potem przez Niemen do ujścia Grawy; następnie wzdłuż rzeki Grawy do linii Merecz — Rotnica; następnie linją prostą do ujścia Skroblis z Mereczanką; następnie posuwa się wzdłuż Mereczanki do ujścia Deresznicy; wzdłuż Deresznicy do miejscowości, gdzie ona przecina linję kolejową Wilno — Orany, mniej więcej o 2½ klm. na wschód od dworca Orany; następnie wzdłuż drogi przez Bortele, Nowy Dwór, Ejszyszki, Horodenka i dworzec Bastuny, pozostawiając tą drogę i dworzec Bastuny w rękach władz polskich.

W dwa dni po tej niefortunnej umowie wojska generała żeligowskiego zajmują Wileńszczyznę i odzyskują naogół dawne pozycje wojsk polskich. Generał żeligowski, nie mogąc oficjalnie działać w imieniu Polski, tworzy na terytorjach przez niego zajętych odrębny organizm polityczny Litwę Środkową, której ludność sama miała zdecydować o swej przynależności państwowej. Rządy nad tym krajem zostały powierzone Tymczasowej Komisji Rządzącej.

Dnia 29 listopada 1920 pomiędzy przedstawicielami rządu polskiego przy Wojskowej Komisji Kontroli Rady Ligi Narodów i przedstawicielami rządu litewskiego został zawarty protokół, mocą którego zawieszono działania zbrojne między oddziałami generała żeligowskiego i litewskimi z dniem 29 listopada 1920 roku, oraz zgodzono się na utworzenie pasa neutralnego w Wileńszczyźnie, oznaczenie granicy którego pozostawiono Wojskowej Komisji Kontroli. Oddziały wojskowe linji czołowej zajęły pozycje dotychczasowe. Jednocześnie za pośrednictwem Wojskowej Komisji Kontroli ustanowiono dwa inne pasy neutralne: jeden na odcinku suwalskim i drugi na odcinku północno-wschodnim, ciągnący się aż do granicy łotewskiej.

Układ Suwalski nie rozstrzygnął spraw spornych. Czyn generała żeligowskiego, aczkolwiek stworzył fakt dokonany nie przesądzał również przynależności ziemi wileńskiej. Sprawa ta nadal pozostała nierozstrzygnięta.

Do rozstrzygnięcia konfliktu Rada Ligi Narodów postanowiła zatrzymać na terytorjum spornem Wojskową Komisję Kontroli, która pozostała tu do początku 1922 roku, rezydując naprzemian to w Wilnie to w Kownie, celem zapobieżenia wszelkim incydentom.

Rada Ligi Narodów wskutek ciągłych skarg rządu litewskiego obradowała nad rozstrzygnięciem samego sporu. Na sesji 23 października zaproponowała ona załatwienie sprawy drogą plebiscytu, na co chwilowo obie strony się zgodziły. Z powodu licznych trudności w realizacji tego projektu, a głównie z powodu opornego stanowiska Litwy projektu tego wkrótce zaniechano. Wówczas Rada Ligi Narodów na sesji 3 marca 1921 r. zaproponowała rządowi zainteresowanym wszczęcie rokowań bezpośrednich pod przewodnictwem delegata Belgji p. Hymansa. Rokowania miały miejsce w Brukseli w kwietniu i maju 1921 r. oraz powtórnie w Genewie w sierpniu tegoż roku. One również nie dały pozytywnych rezultatów projekty Hymansa, pomimo zalecań Rady i Zgromadzenia Ligi Narodów nie zostały aprobowane, co szczegółowo omawia Gorzuchowski (10), przez delegację rządów zainteresowanych.

Tymczasem zgodnie z obietnicą uczynioną przez Naczelnika państwa, Józefa Piłsudskiego w kwietniu 1919 r. i proklamacją generała żeligowskiego w przedmiocie samostanowienia ludności Wileńszczyzny o jej losie, Tymczasowa Komisja Rządząca po niepomyślnym rezultacie porozumienia, ogłosiła wybory do Sejmu Wileńskiego. Wybory miały miejsce dnia 8-go stycznia 1922 r. i Sejm z nich powstały powziął dnia 20 lutego 1922 r. uchwałę 96 głosami przy 6 wstrzymujących się, która wciela Wileńszczyznę do Polski. Sejm Rzeczypospolitej 24 marca 1922 r. zatwierdził jednogłośnie tę uchwałę.

Rząd litewski zaprotestował wobec Ligi Narodów przeciwko przygotowaniu do wyborów do Sejmu Wileńskiego oraz odmówił mocy legalnej uchwale tego Sejmu.

Wobec niedojścia do porozumienia Polski z Litwą Rada Ligi Narodów na posiedzeniu 13 stycznia 1922 r., konstatując odmowne stanowisko obu rządów rozstrzygnięcia sporu w sposób proponowany przez Radę, zakończyła procedurę wszczętą 3 marca 1921 roku. Rada Ligi Narodów postanowiła wycofać Wojskową Komisję Kontroli i za-

proponowała rządowi zainteresowanym zamienić pas neutralny na prowizoryczną linię demarkacyjną, któraby nie przesądzała praw terytorjalnych żadnego z państw.

Pomimo odmownego stanowiska Litwy co do podziału pasa neutralnego, na skutek ciągłych skarg, napływających do Ligi Narodów ze strony rządów polskiego i litewskiego, oraz przedstawicieli pasa neutralnego na bezprawie w nim panujące, interwencja Rady okazała się konieczną. Na sesji dnia 12 maja 1922 r. Rada Ligi Narodów zdecydowała wyznaczyć Komisję pod przewodnictwem p. Saury w celu zbadania na miejscu przeprowadzenia ewentualnego podziału pasa neutralnego i ustalenia prowizorycznej linii demarkacyjnej. Po zapoznaniu się z projektem p. Saury i projektem przedstawionym przez rząd polski Rada Ligi Narodów powzięła w dniu 3 lutego 1923 r. jednogłośnie rezolucję, dającą rządowi zainteresowanym na wprowadzenie administracji na terytorjach pasa neutralnego, podzielonego linią demarkacyjną zgodnie z projektem p. Saury.

Decyzja Rady wskazywała wyraźnie, że linja ustalona przez nią nie przesądza praw co do terytorjów spornych, to też linja zatwierdzona przez Radę miała charakter prowizoryczny, a nie stały. Definitywne określenie granicy należało do kompetencji Konferencji Ambasadorów.

Na skutek not rządów polskiego i litewskiego, podkreślających konieczność ustalenia granicy pomiędzy Polską i Litwą Konferencja Ambasadorów dnia 15 marca wykonała prawo, wynikające z art. 87 § 3 Traktatu Wersalskiego, który to artykuł zarezerwował jej definitywne oznaczenie granic wschodnich Polski. Konferencja Ambasadorów uznała jako granicę stałą pomiędzy Polską i Rosją linię ustaloną przez traktat Ryski i jako granicę definitywną pomiędzy Polską i Litwą prowizoryczną linię demarkacyjną, ustaloną przez Radę Ligi Narodów dnia 3 lutego 1923 r. Decyzja Konferencji Ambasadorów pozostawia państwom zainteresowanym możliwość poczynienia poprawek, jakie one uznają za potrzebne w linii granicznej.

Litwa nie uznała granicy w ten sposób ustalonej i zaproponowała Konferencji Ambasadorów ponowne rozpatrzenie sprawy, na co p. Herriot w imieniu Rządów Stowarzyszonych 3 grudnia 1924 r. odpowiedział odmownie. Rząd litewski nie dał jednak za wygraną i z okazji podpisania traktatu o nieagresji pomiędzy Litwą i Rosją zwrócił się ponownie do Konferencji Ambasadorów z prośbą o rewizję granic polsko-litewskich. Sprawa ta była przedmiotem obrad Konferen-

cji Ambasadorów pod przewodnictwem p. Cambon'a w dniu 20 października 1926 r. Konferencja oświadczyła, że Litwa w listopadzie 1922 r. zgłosiła się sama do Mocarstw Stowarzyszonych i Sprzymierzonych z prośbą o wykonanie ich prawa, wynikającego z art. 87 Traktatu Wersalskiego i ustalenia granicy wschodniej Polski, a tem samem i granicy polsko-litewskiej. Konferencja oświadczyła następnie jednogłośnie, że traktat litewsko-sowiecki z dnia 28 września 1926 r. nie może w niczem naruszyć decyzji Konferencji z dnia 15 marca 1923 r., która uzyskała w międzyczasie moc prawną. Granica polsko-litewska ustalona decyzją z 15 marca 1923 r. jest więc definitywnem załatwieniem sprawy na forum międzynarodowem.

Decyzja konferencji Ambasadorów z dn. 15 marca 1923 r.

Kierunek biegu linii granicznej.

Sytuacja faktyczna co do granicy Polski z Litwą wynikła z rezolucji Rady Ligi Narodów z dnia 3 lutego 1923 r., którą to sprawę rozstrzygnęła Konferencja Ambasadorów dnia 15 marca 1923 r.

Granica idzie linią poniżej opisaną (według mapy niemieckiej skala 1/100.000).

Od punktu zetknięcia się północnej granicy administracyjnej powiatu suwalskiego z granicą Prus Wschodnich (punkt wspólny dla Prus Wschodnich, Polski i Litwy) i aż do najbardziej południowego wgięcia, utworzonego przez granice powiatu suwalskiego, mniej więcej o 7 kilometrów na północo-zachód od Puńska, północnej granicy administracyjnej powiatu suwalskiego;

stamtąd, od południo-wschodu aż do punktu drogi Berzniki — Kopciowo, mniej więcej o 2 klm. na południo-wschód od Berznik;

linią, która będzie oznaczona na miejscu i pozostawi Puńsk Polsce, przecinając jezioro Gaładuś, od jego północno-zachodnich krańców do punktu położonego mniej więcej o 2 kilometry na północ od Zegar, idąc dalej ku wschodowi, następnie równolegle z linią małych jezior położonych pomiędzy Berznikami a Zegarami mniej więcej o 2 kilometry na wschód od tych jezior;

stamtąd, aż do punktu mniej więcej o 2 kilometry 500 metrów na wschód od Zelwy na rzece Marycha, linię która będzie oznaczona na miejscu;

stamtąd, w dół rzeki Marychy aż do miejsca, gdzie do niej wpada mały dopływ lewobrzeżny i bezpośrednio w górę rzeki Studianki;

stamtąd linią, która będzie oznaczona na miejscu aż do źródła rzeki Igorki, dalej biegiem tej rzeki, która płynie do Warwiszek aż do miejsca, gdzie rzeka ta wpada do Niemna;

stamtąd, w dół rzeki biegiem Niemna, aż do miejsca, gdzie do niego wpada rzeka Grawe;

stamtąd, rzeką Grawe aż do punktu, gdzie krzyżuje się z szosą Merecz — Rotnica;

stamtąd, linią, która będzie oznaczona na miejscu, aż do punktu, gdzie rzeka Skroblis wpada do rzeki Mereczanki;

stamtąd, biegiem Mereczanki, aż do punktu, który będzie obrany na miejscu, mniej więcej o 800 metrów na południo-wschód od Podkamienia;

stamtąd, i aż do punktu granicznego 142, położonego mniej więcej o 2 kilometry na północo-wschód od Strzelciszek;

linią, która będzie oznaczona na miejscu i pozostawi Litwie miejscowości: Podkamień, Karpiszki, Strzelciszki a Polsce Bortele, Kukle, przechodząc przez skrzyżowanie dróg idących z Bobryszek do Olkienik oraz z Oran do Wójtowa na linii kolejowej z Grodna do Wilna;

stamtąd, i aż do punktu, który będzie oznaczony na biegu Wilji, mniej więcej o 800 metrów na zachód od Surmańc;

linią, która będzie oznaczona na miejscu, pozostawiając Litwie następujące miejscowości: Kałance, Spengleniki, Giecuniszki, Użuleje, Prybańce, Greczówka, Wiśmańce, Jagielany, Dergiance, Kopciszki, Zaiłgi, Chwoszna, Niedźwiedziówka, Janczuny, Daniliszki, Jerzówka, Nowy - Dwór, Promysłówka, Wałakiszki, Kurkliszki, Kałakie-mie, Wiłuniszki, Kiermanczyszki, Białolesie i Owsieniszki, i pozostawiając Polsce miejscowości: Wójtowo, Puzkarnia, Czarnokowale, Kol-Lejpuny, Wejksztelance, Ejgielance, Markowszczyzna, Skobsk, Wizgirdy, Dombrowo, Dembniaki, Stanisławówka, Kotysz, Strasz-kuniszki, Lebiezie, Mejluszki, Podworańce, Glity, Piektoniszki, Kiermieliszki, Kudrany, Poniewieżka, Majdany, Miciuny, Łojtiszki, Meiryshki, Borcie, Jateluny, Puzanowo, Kazimirówka i Surmańce;

stamtąd, biegiem Wilji, aż do punktu położonego mniej więcej o 1 kilometr na południe od Sejmieniszek;

stamtąd, i aż do punktu do oznaczenia na krańcach południo-wo-wschodnich jeziora Oswie na południe od Zołtyn;

linją, która będzie oznaczona na miejscu i pozostawi na terytorjum litewskiem następujące miejscowości: Sejmieniszki, Klisze-błoto, Podozierce, Pojodzie, Posperze, Kejmince, Skietery, Olinowo, Pory, Kontromiszki, Kiele, Awizance, Nieczance, Borowy, Olany, Pałki, Oltis, Okmiana, Towkiele, Alexandryszki, Gawejki, Zołtynie, a na terytorjum Polski miejscowości: Podworzańce, Podgaj, Drawcze, Mejluny, Papiernia, Bortkuszeki, Użyblyndzie, Lipówka, Pobllyndzie, Żyndule, Astyki, Szetkowszczyzna, Romaszkańce, Pogiry, Borówka, Sontoki, Pustyłki, Rudejki, Stolewszczyzna, Zelwiszki, Smilgi, Gawejki, Sidabry;

stamtąd linją, przecinającą jezioro Oswie, aż do punktu, który będzie oznaczony na jego północno-wschodnim brzegu, o mniej więcej 1.500 metrów na południo-wschód od Olki;

stamtąd aż do punktu do ustalenia na południowym brzegu jeziora Prowa na wschód od Surganców;

stamtąd aż do punktu, który będzie oznaczony na miejscu i pozostawi na terytorjum litewskiem następujące miejscowości: Olka, jezioro Bołoma, Łabejszyszeki, Młynek, Janiszki, Szerajkiszki, Surgańce, a na terytorjum Polski miejscowości: Jankuniszki, Purwiniszki, Szarkiszki, Maciejewa, Orniany, Skardze, Nowosiołka, Grybiance;

stamtąd, aż do punktu, który będzie obrany na południowym brzegu jeziora, nad którym położone są Antolkony i o 500 metrów na zachód od tej miejscowości;

linją, która będzie oznaczona na miejscu i pozostawi na terytorjum litewskiem następujące miejscowości: Madejki, Mazule, Szyjkaliszki, Andrulance, Szukowszczyzna, Szemeityszki, Prudziszki, Polukno, Posenis, Szwirbliszki, Rgt-Sidoryszki, Mineiszany, a na terytorjum polskiem: Maldziny, Rutowszczyzna, Baranowo, Antoledzie, Bornjuny, Łyngmjany, Antolkony;

stamtąd aż do granicy Łotwy:

linją, która będzie oznaczona na miejscu i skieruje się na północo-wschód, potem ku północy, przecinając jezioro Bolosza i jezioro Dringis, pozostawiając na terytorjum litewskiem następujące miejscowości: Asuszenis, Achremjanzy, Reipe, Aszany, Sadjuny, Bol-Derewnja, Syntupe, Kalnieszki, Szczablowizna, Mugliszki, Junkokalne, majątek Nowo-Smolwy, Werugiszki, a na terytorjum polskiem: Kozaczyzna, Mejluny, Wardzikemie, Alejuny, Sakiszki, Pose-

miszki, Karaszuny, Smołwy, Paukszteliszki, maj. Smołwy (północne), Dulciszki, Mateliszki.

Oznaczenie biegu linii granicznej zostało pozostawione zabiegom zainteresowanych rządów, im też przysługuje prawo do poczynienia wszelkich poprawek za wspólnem porozumieniem, które uznają za nieodzowne.

Jak dotąd sprawa powyższa rozstrzygniętą nie została; przeprowadzona w ten sposób granica polsko-litewska, bez koniecznych poprawek w terenie, uniemożliwia egzystencję w pasie nadgranicznym, stwarza źródła licznych konfliktów, uniemożliwiających lojalną współpracę obu państw sąsiadujących, jest tym „murem chińskim“, o który się rozbijają naturalne tendencje rozwoju gospodarczego Litwy i województwa wileńskiego, z uszczerbkiem jak jednej, tak i drugiej strony.

Bieg granicy, począwszy od Prus Wschodnich, t. j. od wsi Gramadczynna, położonej na terytorjum Polski, aż do wsi Bolcie, rozwija się z zachodu na północo-wschód.

Od gruntów wsi Bolcie do jeziora Dunajewo kieruje się granica w kierunku północnym.

Od jeziora Dunajewo w kierunku wsi Olszanka biegnie granica z zachodu na wschód, opada następnie nieco ku południu, skąd od gruntów wsi Laskowskie do wsi Krejwiany biegnie z zachodu na wschód. Od wsi Krejwiany do wsi Wingrany przechodzi granica z północy na południe. Od wsi Wingrany do końca gruntów wsi Poszeszupie biegnie granica z zachodu na wschód, skąd kieruje się ku południu w stronę wsi Kupowo. Od wsi Kupowo do wsi Trompole, wyginając się nieco ku północy około wsi Jegliniec, biegnie granica polsko-litewska z zachodu na wschód. Między wsią Trompole a jeziorem Gaładuś, skierowuje się granica ku południo-wschodowi, spadając następnie gwałtownie ku południu, aż do gruntów wsi Dusznicy, stąd posuwa się nieco w kierunku południowo-wschodnim. Od wsi Karwiszki aż po wieś Budwieć biegnie granica z północy na południe. Posuwając się następnie łożyskiem rzeki Marychy w jej biegu środkowym odchyła się nieco na południo-zachód, zaś w jej biegu dolnym w kierunku południowo-wschodnim. Od zaścianku Studzionki do folwarku Ihorki posuwa się granica z zachodu na wschód, skąd do wsi Przełom opuszcza się nieco w kierunku południowym.

Od wsi Przełom, przechodząc licznymi zakrętami łożyska rzeki Niemna, wznosi się granica ku północy.

Od wsi Wiciuny do rzeki Mereczanki biegnie granica z zacho-

du na północo-wschód, następnie od wsi Maluk do przecięcia się z linią kolejową, idącą z Landwarowa na Kowno, granica polsko-litewska przebiega z południa na północ, stąd zmienia nieco kierunek na północo-wschodni, by pod Siurmańcami bieć łożyskiem rzeki Wilji.

Od Podgaja do Pogir biegnie granica w kierunku północo-wschodnim, od Pogir do wsi Stankowszczyzna posuwa się granica z zachodu na wschód.

Od gruntów wsi Stankowszczyzna do wsi Girynce granica wychyla się nieco w kierunku północno-wschodnim, skąd aż do wsi Antolkanie przybiera kierunek północny. Od wsi Antolkanie do jeziora Dryngis załamuje się granica z zachodu na wschód, by już od jeziora Dryngis, aż po granicę lotewską z mniejszem odchyleniem bieć w kierunku północnym.

Przejdziemy obecnie do szczegółowego rozpatrzenia linii granicznej polsko-litewskiej w terenie, w ramach województwa białostockiego, województwa wileńskiego, a w szczególności pow. wileńskotrockiego, święciańskiego oraz brasławskiego.

Rozdział II.

Województwo białostockie. Woj. wileńskie: powiat wileńsko-trocki, powiat święciański, pow. brasławski.

Opis szczegółowy linii granicznej. — Przepustki rolne.

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

Granica polsko-litewska w obrębie województwa białostockiego, od granicy niemieckiej w kierunku granicy lotewskiej, a właściwie w kierunku województwa wileńskiego, dochodzi do gmin następujących: Wiżajny, Kadaryszki, Andrzejewo, Sejwy, Krasnowo, Berżniki, Giby, Wołowiczowce, Hoża, Marcinkańce.

Wsie granicznej gminy Wiżajny, gruntami dochodzące do granicy rozwijają się z zachodu na wschód następująco: Gramadczyzna, Bolcie, Grzebina, Burniszki, Stankuny, Olszanka, Laskowskie, Rozgólnie, Skombole.

Na powyższym odcinku wieś Gramadczyzna posiada 7 chałup na stronie polskiej, oraz 3 na litewskiej.

Wsie graniczne ze strony Litwy: Bokszyzki, Wartele, Olszno, Auksztokalnie, Grauzyny.

Granica na powyższym odcinku biegnie zaroślami błotnemi na przestrzeni 3,4 klm., lasem 5,5 klm., polem 4,2 klm., oraz wodą 3 klm.

Po stronie polskiej ludność państwa litewskiego posiada ziemi 11 ha., ludność Polski poza granicą 35 ha, ziemi ornej.

Gmina Kadaryszki do granicy polsko-litewskiej dochodzi gruntami wsi następujących: wsie Grigoliszki, Krejwiany, Wingrany, Poczeszupie, Smolnica.

Wsie przeciwległe, t. j. położone po stronie Litwy, są następujące: Bawirsze, Klinowo, Żubowo, Podlubówek, Trzybarcie, Rykacieje.

W terenie przebiega granica polsko-litewska 4,1 km., zarośłami błotnemi, 4,3 km, lasem, 11,7 km. polem, oraz 0,2 km. wodą.

W gminie Andrzejewo następujące wsie i zaścianki dochodzą swemi gruntami do granicy: wieś Kupowo, Majdany, Budzisko, Igliniec, Wajponie, Trompole, Giłujcze, Małe — Olkszmiany.

Graniczne wsie od strony Litwy są następujące: Kamionka, Wołkowizna, Sobolewo, Zielona Buda, Sałopierogi, Żegaryszki, Wajponiszki, Świdziszki.

Granica na powyższym odcinku około 1 km. przebiega błotem, 9,3 km. polem uprawnym, oraz 0,2 km. szosą.

Ludność Litwy na obszarze gminy Andrzejewo posiada 32 ha. ziemi. Ludność państwa polskiego na terytorjum państwa litewskiego 60 ha.

Poszczególne wsie przecięte granicą polsko-litewską są: Igliniec, Trompole, Giłujcze, Małe-Olkszmiany.

Ilość rozgraniczonych zbudowań w powyższych wsiach przedstawia się następująco:

<i>Wsie</i>	<i>Ilość zabudowań miesz.</i> <i>po stronie Polski</i>	<i>Ilość zabudowań miesz.</i> <i>po stronie Litwy</i>
Igliniec	6	1
Trompole	8	4
Giłujcze	9	18
Małe Olkszmiany	3	4

W granicach gminy Sejwy do granicy polsko-litewskiej dochodzą grunta wsi Wołyńce, posiadające na terytorjum państwa litewskiego 1 chałupę, oraz rozgraniczone 40 ha. ziemi uprawnej.

Gmina Krasnowo dochodzi do granicy polsko-litewskiej następującymi osiedlami: wieś Buraki, Berezniki, Poluńce, folwark Poluńce, Sankury, Borysówka, Burbiszki, Dusznica, majątek Dusznica.

Graniczne wsie od strony państwa litewskiego są następujące: Użukalnie, Kibarty, Bielańce, Wingrańce, Galińce, Uzdzieniki, Aukstokalnie, Bawirsze, Tarnówka.

Bieg granicy rozwija się następująco: 1,5 klm. polem, następnie na przestrzeni 5 klm. granica przecina jezioro Gaładuś, przechodząc na ląd 2 klm. biegnie zaroślami błotnistymi, dalej 5 klm. gruntami ornymi, oraz na przestrzeni 5 klm. drogą polną.

Ludność państwa litewskiego na terytorjum województwa białostockiego w obrębie gminy Krasnowo posiada 100,5 ha ziemi uprawnej, ludność państwa polskiego na terytorjum państwa litewskiego 414,5 ha.

Wsie z ilością rozgraniczonych chałup na powyższym odcinku to:

<i>Wsie</i>	<i>Ilość zabudowań mieszk. po stronie Polski</i>	<i>Ilość zabudowań mieszk. po stronie Litwy</i>
Buraki	7	13
Bereźniki	2	21
Poluńce	51	1
Folwark Poluńce	1	1
Borysówka	2	3

Następną z kolei jest gmina Bereźniki.

Wsie nadgraniczne w powyższej gminie są następujące: wieś Kalwiszki, maj. Hołny-Mejera, Rachelany, Ogrodniki, maj. Hołny-Wolmera, Podlaskie, Markiszki, folwark Adelin, Nowa-Wieś, Berżniki.

Wsie nadgraniczne od strony Litwy: Okmiany, Kuciuny, Kazany, Kolendziszki, Bryniuki.

Granica polsko-litewska posuwa się tutaj 6 klm. polem, 2,5 klm. skrajem lasu, 2,5 zaroślami błotnemi, oraz 3 klm. drogą polną.

Ludność państwa polskiego na terytorjum Litwy posiada 62 ha. ziemi, oraz ludność państwa litewskiego na terytorjum Polski 52,5 ha.

W powyższej gminie jedynie wieś Kalwiszki rozbudowana na dość znacznej rozciągłości po stronie państwa litewskiego posiada 6 zabudowań.

Gmina Giby dochodzi do granicy polsko-litewskiej gruntami wsi następujących: Budwieć, Stanowisko, Jelinki, Kodzie, Studzionka (osada).

Wsie nadgraniczne od strony Litwy, to wieś Iwaszki, Sztolgy i Przetok.

W terenie przebiega granica 14,5 klm. łożyskiem rzeki Marychy, dopływem Czarnej Hańczy, oraz 6 klm. lasem.

Ludność państwa polskiego poza granicą posiada 56 ha. ziemi ornej oraz łąk, ludność Litwy na terytorjum gminy Giby 117 ha.

Granica polsko-litewska przechodzi po przez wieś Budwieć i Kodzie:

<i>Wsie</i>	<i>Ilość zabudowań mieszk. po stronie Polski</i>	<i>Ilość zabudowań mieszk. po stronie Litwy</i>
Budwieć	26	3
Kodzie	6	14

Gmina Wołowiczowce w obrębie swym zawiera następujące wsie, najbliższej położone granicy Kadysz-Rządowy, Sieniewiczze, Holo-wieńczyce, Horaczki, folwark Ihorka, majątek Zacisze.

Wsie ze strony Litwy: Motszewica, Szrejguszki.

Granica polsko-litewska na powyższym odcinku około 14 klm. przebiega łożyskiem rzeki Ihorki, oraz 1,5 klm. polem.

Własność ziemska ludności państwa polskiego na stronie Litwy wynosi 601 ha., ludność państwa litewskiego po za granicą posiada 10 ha.

Granica gminy Wołowiczowce opiera się o rzekę Niemen, skąd ku północy dotykając do granicy polsko-litewskiej dochodzi gmina Iloża, opierająca właściwie swój zachodnio-północny kraniec o łożysko Niemna, wsie gruntami dochodzące do Niemna są następujące: Przełom, Zagórniki, oraz wieś Mielniki.

W ramach gminy Marcinkańce wsie dochodzące do granicy są następujące: wieś Szabany, świętojańsk, Dubrowo, Przewałka, Szandubra, miasteczko Druskieniki, Nerowo, Wiciuny, Zagiele, folwark Uciecha, wieś Rondomańce, Sznupie, Wierszeradówka, Dubienki, Puchacze, oraz Mordasowo.

Granica w terenie, od wsi Przełom do folwarku Uciecha biegnie łożyskiem Niemna, rzeczką Grawe przebiega 1 klm. około folwarku Uciecha, następnie przechodzi na ląd, gdzie w terenie lesistym posuwa się 9 klm., oraz na północ od wsi Dubienik wkracza w łożysko rzeki Mereczanki, dochodzące do granicy województwa wileńskiego.

Ludność państwa polskiego po stronie Litwy posiada 178 ha. ziemi, ludność zaś państwa litewskiego posiada po za granicą 306 ha.

Wsie przecięte granicą polsko-litewską z ilością rozgraniczonych zabudowań są następujące:

<i>Wsie</i>	<i>Ilość zabudowań mieszk. po stronie Polski</i>	<i>Ilość zabudowań mieszk. po stronie Litwy</i>
świętojańsk	10	6
Puchacze	32	8
Modrasowo	20	14

Granica polsko-litewska przecina ważne arterje komunikacyjne, dobitnie świadczące o wzajemnej niegdyś zależności gospodarczej dzisiejszego województwa białostockiego i ziem przypadających obecnej Litwie; szlaki te wijące się wśród malowniczych okolic, kipiące tak niedawno jeszcze pełnią życia handlowego, jakby opasywały terytorjum państwa litewskiego, mając niejednokrotnie swój punkt wyjścia i zakończenia na terytorjum Polski. Dzisiaj to arterje zwapniane, świadczące wymownie o nieprawidłowem funkcjonowaniu organizmów państwowych, lub ich jednostek administracyjnych.

Z główniejszych arterji komunikacyjnych na uwagę zasługuje linja kolejowa jednotorowa Suwałki — Simno, przecięta granicą około wsi Olkszmiany. Szosa Suwałki — Kalwarja przecięta około wsi Gromadziszek, szosa Suwałki — Łozdzieje, przechodząca na północ jeziora Gaładuś przecięta około Borysówki, szosa Sejny — Krasna oraz Sejny — Sereje w pierwszym swym kierunku przecięta granicą polsko-litewską około wsi Kalwiszki, w drugim kierunku przechodząc przez wieś Berźniki przecięta około jeziora Bołonie. Szosa Berźniki — Kopciowo. Szosa Sopoćkinie — Kopciowo, przecięta rzeką Ihorką, która w tym miejscu stanowi granicę, oraz szosa Rotnica — Olita, którą granica polsko-litewska przecina około folwarku Uciecha.

WOJEWÓDZTWO WILEŃSKIE.

Po dniu 1 lipca 1926 r. na skutek Rozp. Rady Ministrów z dnia 4 maja 1926 r. (Dz. Ust. Rz. P. Nr. 45 zdn. 12.V.1926 r. poz. 277) do województwa wileńskiego z województwa nowogródzkiego z dn. 1 lipca 1926 r. zostały przyłączone następujące gminy:

Do pow. mołodeczańskiego z powiatu stołpeckiego:

1) gmina Raków;

Do pow. mołodeczańskiego z powiatu wołożyńskiego:

1) gmina Połoczany;

Do pow. wileńsko-trockiego z powiatu lidzkiego:

1) gmina Orany;

2) gmina Koniawa.

Obchodzić nas będą bliżej gminy położone na dwóch przeciwnych krańcach województwa wileńskiego, jak nowoprzyłączona gmina orańska oraz gmina rakowska, gdyż będąc gminami granicznymi pierwsza ze strony Litwy, druga ze strony Z. S. S. R. w obrębie województwa wileńskiego wpływają na powiększenie się długości granic takowego.

Długość granic w dn. 1 lipca 1926 r. przedstawiała się następująco: ogółem 726,5 klm., z czego na państwa sąsiadujące wypadało:

na Litwę	281 klm.
na Łotwę	102,5 „
na Z. S. S. R.	343 „

O obrębie województwa wileńskiego granica polsko-litewska, poczynawszy z południa na północ ciągnie się wzdłuż następujących powiatów: pow. wileńsko - trocki, pow. święciański, oraz pow. brąsławski.

Powiat wileńsko-trocki dochodzi do granicy polsko-litewskiej następującymi gminami:

- 1) gmina Orany
- 2) „ Olkieniki
- 3) „ Rudziszki
- 4) „ Troki
- 5) „ Mejszagoła
- 6) „ Podbrzezie
- 7) „ Niemenczyn.

Przed dn. 1 lipca 1926 r. w skład powiatu wileńsko-trockiego, jako gmina graniczna od północy, wchodziła gmina janiska, która obecnie została wcielona do powiatu święciańskiego, zaś do powiatu wileńsko-trockiego z południa włączono gminę orańską.

G m i n a o r a ń s k a .

Najbardziej wysuniętą na południe gminą graniczną województwa wileńskiego jest gmina orańska. Gmina orańska istnieje od 1 lipca 1925 r. z siedzibą stacja kolejowa Orany, a włączoną została do powiatu wileńsko-trockiego z dn. 1 lipca 1926 r.

Klasyfikacja gruntów w powyższej gminie, dając tem samem obraz jej oplakanego stanu, przedstawia się następująco:

Ziemia orna, ogrody, sady i sadyby	1.464,5	ha.
Pastwiska i lasy	815	„
Nieuzytki	10.338	„

Razem . 12.617,5 ha.

Cyfrę 12.617,5 ha. stanowią grunta prywatne.

Nadleśnictwo rządowe dość rozległe w gminie posiada następującą grunta:

Ziemia orna	40 ha.
Lasy i pastwiska	7.042 „
Nieużytki	40 „

Razem . 7,122 ha.

Ogólna ilość hektarów w gminie orańskiej, będących w posiadaniu czy to prywatnem, czy też nadleśnictwa rządowego wyraża się cyfrą 19.739,5 ha.

Zaludnienie gminy na tak znacznym obszarze wyraża się cyfrą minimalną, gdyż zaledwie 4.800 osób.

Ludność zamieszkująca powyższą gminę, składa się prawie wyłącznie z Litwinów, żyjących w ciężkich warunkach materialnych ze względu na złą glebę, której zaledwie $\frac{1}{5}$ część zdolna jest dać bardzo słaby urodzaj, $\frac{4}{5}$ zaś całości stanowią piaski lotne, pokryte z rzadka krzewami jałowcu i młodym lasem sosnowym.

Ludność polska zajmuje w gminie nikły odsetek i koncentruje się przeważnie w punktach następujących: położonych o 10 — 11 km. w głąb naszego terytorjum od granicy polsko-litewskiej, folwark Pozgrynda, zaścianek Pozgrynda, wieś Pozgrynda, zaścianek Zagory, maj. Linkańce.

Stacja kolejowa Orany z przylegającymi zabudowaniami jest ośrodkiem administracji polskiej oraz znacznej ilości ludności żydowskiej.

Ludność litewska zamieszkała w gminie orańskiej jest nastrosjoną przychylnie do administracji polskiej, wykazuje jednocześnie pewną obojętność w stosunkach narodowościowych, a to ze względów ciężkich warunków egzystencji, oraz nieujawnienia agitacji przeciw państwowości polskiej.

Jedynym może jej rozgoryczeniem są dość wysokie podatki, niewspółmierne do jakości nawet lichej gleby, oraz brak kościoła, który ufundowany przeważnie ofiarami tej ludności jest tuż poza kordonem.

Stosunek władz litewskich jest do ludności zupełnie poprawny, a to ze względów zamieszkiwania po obu stronach granicy ludności litewskiej, żyjącej w analogicznych warunkach gospodarczych.

Krajobraz monotony i smutny, harmonizujący się całkowicie z dolą jego mieszkańców i ubóstwem gminy, wiążących swój byt al-

bo niebyt z kaprysami pogody, od której jest zależny mniej lub więcej obfity zbiór grzybów.

Stacja kolejowa Orany z przyległemi osiedlami stanowiła przed wojną bardzo ruchliwy punkt handlowy, a ze względu na swój zdrowy klimat — ściągала dość liczne rzesze spragnione wypoczynku. Obecnie zaś zatraciła w zupełności swe pierwotne znaczenie. Szosa idąca od stacji Oran w kierunku miasteczka Orany na Bobryszki — Daugi — Kowno przed wojną, a nawet w latach 1914 — 1917 kipiła życiem ciągnących po niej pojazdów, obecnie przecięta granicą polsko-litewską pod m. Orany, sprawia wrażenie przygnębiające, świadczące wymownie o zamieraniu stosunków gospodarczych gminy i jej stanie gospodarczym. Pokryta wybojami, porośnięta trawą, miejscami zasypywana piachem, zatracca powoli, lecz nieubłaganie wrażenie szlaku komunikacyjnego.

Tak samo ma się z linią kolejową jednotorową, będącą odgałęzieniem ze stacji Oran linii kolejowej Warszawa — Wilno, zdążająca w kierunku Olity, a przecięta granicą polsko-litewską na rzece Mereczance, gdzie wiszące strzepy mostu kolejowego świadczą o jej przedłużeniu.

Granica polsko-litewska w ramach województwa wileńskiego idzie, w przybliżeniu, równolegle do linii kolejowej Warszawa — Wilno — Zemgale, zbliżając się do niej miejscami na niecały kilometr lub też odbiegając od niej na odległość około 50 klm.

Granica polsko-litewska w obrębie gminy orańskiej zaczyna się od wsi Paule i ciągnie się do wsi Smolnik. Najbliższymi punktami do linii kolejowej Warszawa — Wilno, odległemi od niej o 4 klm., są wsie Dmitrówka, oraz okolica wsi Smolnik; jest granicą naturalną, zdążającą środkiem rzeki Mereczanki na przestrzeni 30 klm. o brzegach dość wzniesionych, porośniętych z rzadka lasem lub krzewami liściastemi.

Wsie położone nad granicą, których grunta dochodzą do granicy, rozwijają się z południa na północ w następującej kolejności:

	<i>Ilość zabudowań</i>	<i>Ilość</i>		<i>Ogółem</i>
	<i>mieszkalnych</i>	<i>Mężczyzn</i>	<i>Kobiet</i>	<i>ludności</i>
Wieś Paule	12	20	30	50
„ Miloniszki	16	32	41	73
„ Przelaje	57	91	109	200
„ Małe Dubno	13	29	35	64
„ Girażery	18	39	48	87
„ Dzmitrówka	37	82	71	153

Wsie leżące po stronie polskiej, których grunty są przecięte granicą polsko-litewską:

	<i>Ilość ziemi po stronie</i>	
	<i>polskiej w ha.</i>	<i>litewskiej w ha.</i>
Wieś Paule	286	4
„ Miloniszki	632	4
„ Przelaje	7,5	353
„ Girazery	515	42
„ Dzmitrówka	231	25
Osada Orany	2	2,5

Wyżej wyszczególnione wsie posiadają swe grunty przecięte granicą polsko-litewską, osada zaś Orany (st. kolejowa z zabudowaniami doń przylegającymi) posiada 2,5 ha. w odległości 4 klm., w miasteczku Orany.

Wsie nadgraniczne litewskie, leżące po stronie litewskiej z gruntami dochodzącymi do granicy:

<i>Ilość zabudowań mieszkalnych:</i>	
Wieś Kiejbucie	14
„ Miloniszki	13
„ Przelaje	132
„ Sołoworce	17
m. Orany	131

Wsie Miloniszki, Przelaje, m. Orany i Dzmitrówka stanowiły właściwie jedną całość rozrzuconą po obu brzegach rzeki Mereczanki; na skutek przeprowadzenia granicy zostały wyodrębnione, jednakowoż ze względów przepołowienia gruntów, oraz przymusowego rozdziału całych rodzin, utrzymują ze sobą stały kontakt za pomocą przepustek rolnych.

Wsie leżące po stronie litewskiej, których grunty są przecięte lub położone na stronie polskiej:

<i>Na stronie polskiej ha.</i>	
Wieś Przelaje	4,5
„ Mordasowo	3
m. Orany	1.726

Miasteczko Orany, leżące po stronie litewskiej, liczące 131 domów mieszkalnych, oraz koszary wojskowe i do 1.300 ludności, po-

siada swe pastwiska, nieużytki i łąki, ciągnące się pasem od rzeki Mereczanki, zdążające w kierunku st. kol. Orany, przechodzące za kolej aż pod wieś Bortele, do 8-miu km. od miejsca zamieszkania właścicieli w głąb terytorjum polskiego.

Przepustki rolne są uwzględniane obustronnie przez następujące miejsca przepustowe: Przelaje, oraz Dzmitrówka, które to wsie posiadają mosty drewniane w stanie bardzo nadwyreżonym, należące w połowie do Litwinów i do Polaków.

Przez powyższe punkty przepustowe odbywa się też przepęd bydła na pastwiska. Ze względów na przedział gruntów, bydło ludności zamieszkałej po stronie polskiej ma swe miejsce przepędu we wsi Przelaje, zaś stada należące do ludności, zamieszkałej po stronie litewskiej, w szczególności z miasteczka Oran, przez mcst w Dmistrówce.

G m i n a o l k i e n i c k a :

Na północ od gminy orańskiej leży gmina olkienicka z siedzibą urzędu gminnego w Olkienikach, odległa od granicy polsko-litewskiej prawie o 9 klm.

Gmina olkienicka pod względem zajmowanego obszaru, oraz zaludnienia, jest rozleglejszą i liczniejszą od gminy orańskiej, a także pod względem jakości gleby znacznie ją przewyższa.

Ilość gruntów, zawartych w obrębie gminy olkienickiej *) wynosi 32.950 ha., które według klasyfikacji rozpadają się następująco:

Ziemia orna, sady, ogrody, sadyby i łąki	8.469 ha.
Lasy i pastwiska	17.881 „
Nieużytki	6.600 „

Razem . 32.950 ha.

Zaludnienie gminy olkienickiej waha się między 5.500 — 5.800 ludności, z przeważającym tu w większości żywiołem litewskim, około 4.200 osób.

Ludność polska, zamieszkująca gminę olkienicką, koncentruje się we wsi Nowo-Macele, Wisińcza, oraz w m. Olkienikach i wioskach łączących się z Olkienikami, a właściwie stanowiących przedłużenie miasteczka, jak wieś Podklasztor i wieś Zaprzekopy, gdzie społu z ludnością żydowską i białoruską stanowi mały odsetek.

*) Przed rozgraniczeniem.

Ludność gminy olkienickiej, a w szczególności pokolenie starsze, oraz ci, którzy służyli w szeregach armji polskiej, znają dość dobrze język polski, kobiety zaś i pozostali języka tego prawie wcale nie znają. Ogólnie zaznaczyć należy, iż językiem polskim niechętnie się posługują, dając wielki posłuch agitacji litewskiej, a nawet w niektórych wsiach, jak Lejpuny, Darguże, Mosty, zachowują postawę wprost wrogą względem państwowości polskiej.

Gleba piaszczysta, pokryta ładnym lasem sosnowym oraz liściastym w miejscach mokradeł, teren przeważnie równy, różni się jednak znacznie od lotnych piasków gminy orańskiej, jak również różni się i usposobienie ludności tych obu gmin, graniczących ze sobą.

Granica polsko-litewska zamyka od zachodu gminę olkienicką i bierze swój początek we wsi Smolnikach, skąd na północ do Maluk na przestrzeni około 3 klm. jest granicą naturalną, posuwającą się łożyskiem rzeki Mereczanki, dalej jest granicą odkrytą, przebiegającą gruntami ornymi i zaroślami błotnistymi na przestrzeni 3,5 klm., od wsi Maluk do wsi Bortele jest granicą zakrytą, przechodząc lasem sosnowym za wieś Kukle na przestrzeni 4,5 klm. Dochodząc do szosy, biegnie jakiś czas szosą Warszawa — Wilno, stanowiąc granicę odkrytą, która ciągnie się w kierunku wsi Wójtowo na przestrzeni 1,5 klm.

Stamtąd na przestrzeni 4 klm. do wsi Wójtowo granica polsko-litewska przechodzi lasem, i znowuż aż do końca granicy gminy, to jest wsi Lejpun, jest granicą odkrytą na przestrzeni 8,5 klm. z małemi wyjątkami (jak naprzeciwko majątku Puczkarni) na przestrzeni 1-go kilometra przebiega lasem, zaś około wsi Lejpuny przecina jezioro Spengłę, zostawiając $\frac{1}{3}$ część jego po stronie polskiej i na przestrzeni $\frac{3}{4}$ klm., posuwając się przez mokradła, dociera do końca wsi Lejpun.

Odległość granicy polsko-litewskiej od linii kolejowej w granicach gminy olkienickiej waha się od 5 klm. do mniej więcej 650 metrów.

Najodleglejszym punktem będzie wieś Smolniki około 5 klm., najbliższemi zaś st. kolejowa Olkieniki 650 mtr. oraz wioska Lejpuny 1.500 mtr.

Granicą polsko-litewską są przecięte następujące ważne szlaki komunikacyjne: szosa, idąca ze stacji Olkieniki na Bobryszki, gdzie się łączy z szosą Orany — Olita, oraz trakt Warszawa — Wilno, miejscami szosowany, przecięty około stacji Olkieniki, następnie biegnący po stronie litewskiej na przestrzeni około 2 klm., stanowiący da-

lej między Karpiszkami i Kuklami granicę polsko-litewską, a od Karpiszek idący po terytorjum państwa litewskiego.

Wsie położone nad granicą po stronie polskiej, których grunty dochodzą do granicy polsko-litewskiej:

	<i>Ilość zabudowań</i>			
	<i>mieszkalnych</i>	<i>Mężczyzn</i>	<i>Kobiet</i>	<i>Ogółem</i>
Wieś Smolniki	14	35	40	75
„ Szarkiszki	10	45	40	85
„ Maluki	19	34	39	73
„ Bortele	21	60	62	122
„ Biekszy	29	71	61	132
„ Pomerecz	69	95	142	237
„ Kukle	21	44	52	96
St. kolejowa Olkieniiki	4	20	18	38
Wieś Wójtowo	23	41	47	88
Zaścianek Leśniczówka	1	2	2	4
Wieś Czarne Kowale	63	128	139	267
Kolonja Lejpuny	22	36	45	81
Wieś Lejpuny	70	140	166	306

Ilość hektarów, należących do powyższych wiosek i leżących na stronie polskiej, wynosi:

Wieś Smolniki	672 ha.
„ Szarkiszki	737 „
„ Maluki	708 „
„ Bortele	291 „
„ Biekszy	307 „
„ Pomerecz	715 „
„ Kukle	34 „
„ Wójtowo	440 „
„ Czarne Kowale	826 „
Kolonja Lejpuny	265 „
Wieś Lejpuny	711 „

Wsie, leżące po stronie polskiej, których grunta są przecięte granicą polsko-litewską:

*Ilość grunt. po stronie
litewskiej w ha.*

Wieś Smolniki	4,6
„ Bortele	80
„ Pomerecz	166
„ Kukle	149
„ Wójtowo	33
„ Czarne Kowale	5
„ Lejpuny	240

wsie nadgraniczne litewskie:

Ilość zabudowań mieszkal.

Wieś Moskówka	25
„ Podkamień	6
„ Karpiszki	11
„ Strelczyszki	19
„ Kołańce	26
„ Spengleniki	21

Przejdziemy obecnie do miejscowości położonych na stronie litewskiej, a posiadających swe grunty po stronie polskiej.

Należy tu zaznaczyć, iż grunty te są znacznie rozrzucone, dalego położone od miejsca zamieszkania właściciela, jak i od granicy polsko-litewskiej, lub znowuż samo miejsce zamieszkania właściciela jest położone w głębi terytorjum litewskiego, oddalonego nieraz od granicy do 12 nawet klm.

Są to miejscowości następujące:

Miasteczko Orany, leżące naprzeciwko wsi Dzmitrówki gminy orańskiej posiada po stronie polskiej w obrębie gminy olkienickiej 13 ha. łąki.

Wieś Karpiszki: leży tuż nad granicą i posiada grunty w przestrzeni około 200 mtr. od granicy polsko-litewskiej w ilości 8 ha.

Wieś Parucza: oddalona od granicy około 5 klm.; wioska, składająca się z 21 domów mieszkalnych, posiada na stronie polskiej 5,5 ha.

Wieś Jokiańce: domów 34 oddalona od granicy około 3 klm., posiada po stronie polskiej 35 ha. gruntu.

Wieś żylinele: domów mieszkalnych 24, oddalona od granicy

2 klm., posiada na stronie polskiej 113 ha. gruntu, w tem kilkanaście hektarów łąki w Pomerkach (około Darguż), oddalonych w prostej linii od granicy o 11 klm. w głąb terytorjum polskiego.

Wieś Powarenis: domów mieszkalnych 18, oddalona od granicy o 9 klm., posiada na stronie polskiej 5 ha.

Wieś Podzi: domów mieszkalnych 18, oddalona od granicy o 4 klm., posiada na stronie polskiej 5 ha.

Wieś Popiżniaki: domów mieszkalnych 19, oddalona od granicy około 8 klm., posiada na stronie polskiej 9 ha.

Wieś Strelczyszki: jest wsią nadgraniczną, przecięte grunta granicą polsko-litewską wynoszą 12 ha.

Wieś Żakary: domów mieszkalnych 4, odległość od granicy 2 klm., posiada na stronie polskiej 5 ha. gruntu.

Wieś Pamusi: domów mieszkalnych 13, odległa od granicy około 12 klm., posiada na stronie polskiej 10 ha. gruntu.

Wieś Kołańce: posiada grunta przepołowione, na stronie polskiej 7 ha.

Wieś Domaniańce: domów mieszkalnych 20, odległość od granicy około 3 klm., posiada na stronie polskiej 7 ha. gruntu.

Wieś Spengleniki: grunty przecięte granicą, po stronie polskiej posiada 4 — 5 ha.

Wieś Smolniki: domów mieszkalnych 8, odległość od granicy około 2 klm., posiada na stronie polskiej 4 ha.

Wieś Groźniki: domów mieszkalnych 52, oddalona od granicy około 5 klm., posiada po za granicą polsko-litewską 7 ha. gruntu.

Wsie Gieciuniszki, Hanuszyszki, Gudakiemie, Żukleje oraz Ponaszyszki leżą mniej więcej prostopadle do granicy gminy rudziskiej, posiadają jednak swe grunty po stronie polskiej w obrębie gminy olkienickiej.

Zaścianek Gieciuniszki: położony jest nad granicą, na terytorjum Polski posiada około 3 ha.

Wieś Hanuszyszki: domów mieszkalnych 67, oddalona od granicy około 12 klm., posiada za granicą 1 ha. ziemi.

Wieś Gudakiemie: jest wsią nadgraniczną, grunty w obrębie gminy olkienickiej wynoszą 22 ha.

Wieś Żukleje: domów mieszkalnych 40, oddalenie od granicy około 6 klm., posiada na stronie polskiej 4 ha., oddalone od granicy polsko-litewskiej około 11 klm. (około Darguż), a odległość położenia gruntów od wsi Żukleje w linii powietrznej wynosi 19 klm.

Wieś Panaszyszki: domów mieszkalnych 47, oddalenie od granicy około 4 klm., posiada po stronie polskiej 8 ha. gruntu.

Według prawdopodobnych obliczeń, oprócz gruntów wyżej wymienionych, włościanie z wiosek położonych po stronie litewskiej, posiadają na stronie polskiej około 260 ha., które są użytkowane przez włościan okolicznych ze szkodą prawnym właścicielom.

Przepustki rolne są wybierane w dość znacznej ilości i w obrębie gminy olkienickiej, jako wzajemne miejsca przepustkowe służą: wieś Bortele, st. Olkieniki, Leśniczówka, Czarne Kowale, Lejpuny.

G m i n a r u d z i s k a.

Posuwając się na północ od gminy olkienickiej, następną z kolei gminą graniczną jest gmina rudziska. Stanowi ona pod względem narodowościowym pewien stan przejściowy pomiędzy gminami położonymi na południu, jak orańska, olkienicka, zamieszkałymi przez Litwinów, a gminami położonymi na północy, jak trocka, mejszagolska, podbrzeska, niemenczyńska, zamieszkałymi przez Polaków.

Mniej więcej taki sam stosunek cechuje i ludność, zamieszkałą na terytorjum litewskim: nawprost gminy orańskiej i olkienickiej w głąb terytorjum litewskiego spotykamy się z żywiołem litewskim, jedynie większe majątki pozostawały w rękach Polaków, a obecnie i te, drogą reformy rolnej lub wywłaszczenia, przeszły w ręce Litwinów.

Gmina rudziska, raczej jej przedłużenie w głąb terytorjum litewskiego, przedstawia obraz nieco odmienny: obok wsi czysto litewskich, z małymi wyjątkami, na przestrzeni do 80 klm. występuje szlachta zaściankowa o poczuciu narodowym polskim, silnie prześladowana przez rząd kowieński.

Gminy graniczne, położone bardziej na północ, a wyżej wymienione, na przestrzeni od 20 — 50 klm. w głąb terytorjum litewskiego posiadają element czysto polski, rekrutujący się czy to z właścicieli małorolnych, czy to szlachty zaściankowej, lub też posiadaczy okrojonych większych własności ziemskich.

Graniczna gmina rudziska jest także przejściową pod względem posiadanej gleby, od piaszczystych okolic gminy orańskiej, olkienickiej, do gleby nawet gliniastej gmin, położonych na północy.

Siedliskiem gminy rudziskiej jest miasteczko Rudziszki, posiadające 141 zabudowań mieszkalnych, 949 mieszkańców, oraz 131,5 ha. gruntu.

Ogółem gmina rudziska obejmuje 41.540 ha., które pod względem posiadania i kategorii rozpadają się następująco:

<i>Ziemia orna, ogrody, sady,</i>		
	<i>pod zabudowaniami</i>	<i>Łąki</i>
Grunty włościańskie	5.160,5	649,5
„ prywatne	5.112,5	529
„ państwowe	583,2	—
„ gmin sąsiednich	—	442
Razem . 10.856,2		1.620,5
	<i>Lasy</i>	<i>Nieużytki</i>
Grunty włościańskie	75	832,5
„ prywatne	1.476,5	865
„ państwowe	20.105,6	2.899,2
Razem . 21.657,1		4.596,7
	<i>Ogółem</i>	
Grunty włościańskie	7.248,5	
„ prywatne	9.141	
„ państwowe	24.708,7	
„ gmin sąsiednich	442	
Razem . 41.540,2		

Skład ludnościowy gminy jest następujący:

Polaków 5.270, Litwinów 425, Żydów 266 oraz Rosjan 62, ogólna ilość mieszkańców 6.023.

Małe zaludnienie w stosunku do obszaru tłumaczy nam dobitnie powyżej zamieszczone zestawienie gruntów, skąd widzimy, iż większą część obszaru zajmują grunty państwowe, z czego połowa jest pod lasem, co też nam daje dokładne wyobrażenie o krajobrazie gminy rudziskiej.

Ludność litewska gminy rudziskiej koncentruje się w następujących wioskach: Klepacze, Wejksztelance, Ejgelańce, oraz zaścianku Pawłowszczyzna, zaś na terytorjum litewskim przy granicy posiadamy i wsie polskie jak Użuleje, Jagielany i Wiśmanice.

Granica polsko-litewska, zamykająca z zachodu gminę rudziską, przecina tu szlaki komunikacyjne następujące: trakt, łączący Stare

Troki z Hanuszyszkami, około wsi Uzuleje, gdzie nawet granica posuwa się wyżej wymienionym traktem na przestrzeni $\frac{1}{4}$ klm; trakt Troki Nowe — Wysoki Dwór, przecięty granicą polsko-litewską w lesie około wsi Strawka (leżącej po stronie litewskiej) i stanowiący właściwie punkt końcowy gminy rudziskiej.

Odległość linii kolejowej od granicy waha się w granicach od 2 klm. — 11 klm. Punktem najbardziej zbliżonym jest okolica Skobska, zaś punktem najbardziej odległym wieś Jagielany, właściwie nieco wyżej punkt przecięcia szosy idącej od Trok-Nowych w kierunku Wysokiego-Dworu.

Teren, którym się posuwa granica polsko-litewska poczynszy z południa na północ, przedstawia pewną falistość, od wsi Lejpun do wsi Wejksztelance biegnie granica w terenie otwartym na przestrzeni około 4 klm., od gruntów wsi Wejksztelance do przecięcia się z traktem, wiodącym na Hanuszyszki (około wsi Uzuleje) posuwa się granica polsko-litewska lasem; wyżej w kierunku wsi Wizgirdy, nie docierając do niej na 1,5 klm., granica odkryta, następnie lesista. Od wsi Wizgirdy do wsi Greczówka granicę stanowi skraj lasu, zaś od wsi Greczówka do wsi Jagielan biegnie gruntami ornymi, a od wsi Jagielan do posiadłości gminy trockiej na odległości 2 klm. przechodzi lasem.

Wsie po stronie polskiej, których grunty dochodzą do granicy, są następujące:

	<i>Ilość gruntów w ha</i>					
	<i>Mężcz.</i>	<i>Kobiet.</i>	<i>Ogółem ludności.</i>	<i>Zabudow. po stronie</i>	<i>litewsk.</i>	<i>litewsk.</i>
Wieś Wejksztelance	54	59	113	34	253	98
Leśniczówka Marcinówka	2	4	6	1	5	—
Zaścianek Skobsk	23	25	48	9	153	—
Wieś Wizgirdy	40	38	78	13	116	—
Zaścianek Alexandrówka	51	57	108	9	327,5	—
„ Greczówka						
albo Tataryszki	9	7	16	3	33	2
Wieś Jagielany	10	9	19	3	31	4,5
Leśniczówka Królewska						
Kuchnia	4	5	9	1	590	0,5

Wieś Jagielany jest rozgraniczoną, 3 chaty stojące na uboczu zostały odcięte od całej wsi.

Wsie nadgraniczne po stronie litewskiej, z gruntami dochodzącymi do granicy polsko-litewskiej:

Ilość zabudowań mieszk.:

Zaścianek Gieciuniszki	3
Wieś Gudakiemie	49
„ Kolonja Ponaryszki	51
„ Użuleje	19
„ Prybańce	10
„ Gierwinie	3
„ Wismańce	18
„ Jagielany	7
„ Dergańce	4

Jak wyżej zaznaczyliśmy, wieś Jagielany jest podzieloną granicą polsko-litewską, po stronie polskiej pozostały 3 zabudowania mieszkalne, zaś po stronie litewskiej 7.

Grunty wsi, leżących na terytorjum Litwy, przekraczają granicę polsko-litewską i cyfrowo przedstawiają się następująco:

Wieś Użuleje, leżąca przy granicy, na terytorjum Polski, posiada 52 ha., składające się z ziemi ornej około Markowszczyzny (kolonja graniczna od strony Polski), oraz łąki koło wsi Madziun, czyli w odległości 14 klm.

Wieś Panasyszki, posiada na terytorjum polskiem 35 ha. ziemi, rozrzuconej między Markowszczyzną, a zaściankiem Skobskiem.

Wieś Gierwinie, poza granicą posiada około 4 ha. w pobliżu wsi Jagielan, położonych na terytorjum Polski.

Wieś Jagielany, ze względu na przecięcie gruntów granicą polsko-litewską zostało przeciętych 4,5 ha.;

oraz wieś Wiśmańce, granicząca ze strony polskiej ze wsią Greczówką, posiada koło niej 9 ha. gruntów ornych.

Wzajemne punkty przepustowe dają możność wykonywania przepustek rolnych, a czasami wysiedlania z terytorjum litewskiego. Miejscami temi są: okolica wsi Wejksztelańce, Użulej, Greczówki oraz wsi Jagielan.

G m i n a t r o c k a.

W dalszym ciągu do granicy polsko-litewskiej dochodzi gmina trocka z siedliskiem urzędu gminnego w mieście Nowe Troki, stanowiącym jeszcze w czasie wojny miasto powiatowe; obecnie, z powodu odejścia większości gmin po za granicę państwa polskiego, zostało wyodrębnione jako gmina trocka, wchodząc w skład powiatu wileńsko-trockiego.

Klasyfikacja gruntów w gminie trockiej, daje nam możliwość zorientowania się w zamożności ludności, zamieszkującej powyższą gminę i przedstawia się następująco:

Ziemia orna, sady, ogrody i łąki	12.358 ha.
Pastwiska	960 „
Lasy	480 „
Nieżytki	2.050 „
Grunty państwowe	5.702 „

Razem . 21.550 ha.

W klasyfikacji gruntów państwowych przeważa las, który w ogólnej cyfrze 5.702 ha. stanowi cyfrę 5.053 ha.

Ludność gminy trockiej waha się pomiędzy liczbą 12.000 — 13.000 osób z żywołem czysto polskim, o względnej zamożności, patriotycznie nastrojona. Litwini stanowią tu 98 osób.

Ważniejsze szlaki komunikacyjne, przecięte granicą polsko-litewską w obrębie gminy trockiej są następujące: trakt zdążający z Nowych-Trok, przez Podworańce, Sumiliszki na Wysoki-Dwór, przecięty pod Podworańcami; trakt z Nowych-Trok, przez Kałakiemie na Jewje, przecięty granicą polsko-litewską między polami majątku Kurkliszki, a wioską Wiłuniszki; szosa Wilno — Koszedary, przecięta koło majątku Puzanowo; wreszcie dwutorowa kolej żelazna, będąca odgałęzieniem kolei żelaznej Warszawa — Wilno, ze stacji Landwarów w kierunku Kowna, przecięta granicą około budki kolejowej Nr. 6.

Najbliższe punkty graniczne gminy trockiej od kolei Warszawa — Wilno są w oddaleniu około 9 — 10 klm., a mianowicie folwark Kotysz, inne zaś są położone znacznie dalej, dochodząc w linii powietrznej do 20 klm.

Krajobraz gminy trockiej jest bardzo urozmaicony, teren przeważnie falisty, w szczególności ku granicy, obfitujący w liczne jeziora, oraz dobrą glebę.

Granica polsko-litewska w ramach gminy trockiej bierze swój początek w lesie na wprost wsi Strawki, położonej po stronie litewskiej, i na przestrzeni około 2 klm. do gruntów wsi Stanisławówki przechodzi lasem.

Od wsi Stanisławówki koło zaścianku Lunie do jeziora Zaiłgi przechodzi w terenie falistym, miejscami tylko zasłonięta krzewami,

przecina następnie jezioro Zaiłgi w $\frac{1}{3}$ jego powierzchni, skąd skrajem lasu dochodzi do jeziora Monajcie.

Od zaśc. Monajcie koło Nowochwiejszczyzny do jeziora Sosonie biegnie w kierunku wsi Majdany, będąc granicą odkrytą, od gruntów tej wsi przechodzi lasem na przestrzeni około 2 klm. w kierunku wsi Łojciszki. Mniej więcej od Łojciszek do gruntów wsi Kałakiemie, leżących po stronie litewskiej, biegnie w terenie pagórkowatym, przecinając grunty majątku Kurkliszki, jezioro Siemiut, należące do powyższego majątku, i w okolicach majątku Wiłuniszki wkracza w las, którym idzie aż do skrzyżowania się z szosą Wilno — Koszedary — Kowno. Stąd terenem odkrytym przechodzi linię kolejową, wkraczając ponownie w teren zalesiony, dochodząc do końca granicy gminy — rzeki Wilji koło Surmańca.

Wsie, położone nad granicą na terytorjum Polski, których grunty dochodzą do granicy, są następujące:

	Zabudowań			Ziemi po str.	
	mieszkal.	Mężcz.	Kobiet	Ogól.	pols. w ha.
Wieś Stanisławówka	13	40	42	82	267
Folwark Kotysz	2	9	10	19	52
Zaścianek Luni	2	12	9	21	103
„ Podumble	2	13	16	29	34
Wieś Podworańce	36	102	130	232	390,5
Zaścianek Monajcie	1	2	2	4	6,6
„ Nowochwiejszczyzna	2	3	4	7	30
Zaścianek Poniewieżka	4	18	21	39	87
Wieś Mejdany	12	35	36	71	143
Zaścianek Mejryszki	5	11	10	21	109
Majątek Wiłuniszki	2	5	7	12	191
„ Puzynowo	2	3	5	8	70
Wieś Kazimierzówka	10	25	29	54	156

Wsie leżące po stronie polskiej, których grunty są przecięte granicą polsko-litewską, są to wyłącznie wsie położone nad samą granicą, i to wsie nieliczne, którym niefortunnie przeprowadzony podział pasa neutralnego poobcinał i tak nadwątlone skutkiem wojny światowej posiadłości.

Wieś Stanisławówka posiada po stronie litewskiej około 80 hektarów.

Zaścianek Nowochwiejszczyzna posiada po stronie Litwy około 4 ha.

Zaścianek Poniewieżka — ilość nie dająca się bliżej określić 3 — 10 ha.

Wieś Mejdany na stronie Litwy posiada około 11 ha.

Zaścianek Mejryszki na stronie litewskiej 5,3 ha.,

oraz majątek Puzynowo posiadający po stronie litewskiej 2 ha.

Wsie nadgraniczne, leżące po stronie litewskiej z gruntami dochodzącymi do granicy:

Ilość zabud. mieszkaln.

Zaścianek Kopciszki	2
Wieś Zaiłgi	22
„ Zakmyże	8
Zaścianek Niedźwiedówka	2
Wieś Daniliszki	23
Zaścianek Jerzówka	2
„ Promysłówka	4
Wieś Wałakiszki	14
„ Kurkliszki	30
Majątek Kurkliszki	2
Wieś Kałakamie	15
„ Wiłuniszki	25
„ Kiermanczyszki	13
„ Białolesie	12

Wsie leżące po stronie litewskiej, posiadające swe grunty na terenie Polski są następujące:

Wieś Zaiłgi oddalona od granicy około 1 klm. posiada na stronie polskiej 5 ha.

Majątek Kurkliszki, położony od granicy o 0,5 klm., posiada na stronie polskiej 8 ha. ziemi ornej oraz 22 ha. wody, jest to jezioro Siemiut przedzielone linią graniczną.

Wieś Kałakamie, posiadająca całe swe grunty w ilości około 64 ha. na ziemi polskiej.

Stosunki pograniczne, panujące w gminie trockiej, jak zresztą i w gminach innych, gdzie po obu stronach granicy zamieszkuje ludność polska, są znacznie utrudnione.

Stałe są wypadki wysiedlania, oraz szykanowania, zmuszające bardzo często do wyrzekania się swych praw własności, lub w najlep-

szym razie sprzedawania za „psie pieniądze“, by móc się tylko wyrwać z atmosfery, przesiąkniętej manją prześladowczą, z atmosfery wiejącej panicznym strachem przed kulturą i wyższością Polaka. I jeżeli nawet obrzucimy granicę polsko-litewską pobieżnie okiem, zatrzymując się jedynie na większych posiadłościach ziemskich, które w całej Litwie należały, z małymi wyjątkami, do Polaków, to obecnie nie znajdziemy w nich tych prawnych właścicieli.

Ludność ciąży ku Polsce bezwzględnie, a że z obowiązków swych względem Ojczyzny wywiązuje się lojalnie, niechaj posłuży za dowód fakt następujący. Włościanie wsi Kałakiemie, posiadający grunty na terytorjum Polski, a swe miejsce zamieszkania na terytorjum litewskim, płacą z całą skrupulatnością podatki, nakładane na nich przez urzędy gminy trockiej, odnosząc się z całym zaufaniem do sum wymierzanych, płacąc w tych stosunkach „międzynarodowych“ pieniędzy też „międzynarodowym“, jak dolarem St. Zj. A. P., które gmina zamienia na złote polskie, oraz nadwyżkę wraz z pokwitowaniem zwraca sumiennym płatnikom.

Gmina mejszagolska.

Północno-zachodnia część gminy trockiej dochodzi do granicy naturalnej, o którą się opiera, dając początek zachodniej części gminy mejszagolskiej, w której obrębie znajduje się przedłużenie granicy polsko-litewskiej.

Gmina mejszagolska pod względem gleby przedstawia się następująco:

Ziemia orna, ogrody, sady i łąki	23.903 ha.
Pastwiska i lasy	9.484 „
Nieuzżytki	1.944 „

Ogółem . 35.331 ha.

Ogólna ilość ludności, zamieszkującej gminę mejszagolską, wyraża się cyfrą około 17.000 osób, składającą się z elementu przeważnie polskiego. Małe wyjątki stanowią Białorusini, skolonizowani na byłym majątku Ojrany, oraz Giejszyszki, posiadając ogółem 1.430 ha., wzamian za ich własność około Brześcia nad Bugiem, z której zrobiono pole ćwiczeń artyleryjskich, oraz ludność żydowska, zamieszkała w miasteczku Mejszagola, pomieszana tam z ludnością polską.

Siedlisko gminy, jak najczęściej każda nazwa gminy to wskazuje, mieści się w miasteczku tejże samej nazwy.

Mejszagoła łącznie z przylegającą doń wsią posiada 174 mężczyzn, 207 kobiet, 110 zabudowań mieszkalnych oraz 624 ha. gruntu.

Uroczę położenie samej gminy, teren falisty, dobra gleba, mała odległość od miasta Wilna, bo 24 klm., wpływają bezwzględnie na możliwość mieszkańców.

Szlaki komunikacyjne, idące w głąb terytorjum po za granicę są następujące: Wieś Siurmańce posiadała most przez Wilję, spalony podczas najścia bolszewików, obecnie istnieje tam prom. Koło zaścianka Podolosis istniał most, którego szła droga na Jewje. Były trakt starokowieński (Wilno — Suderwa — Dukszy — Kiernowo po stronie litewskiej), przecięty jest granicą około Kliszeblota. Trakt Mejszagoła — Muśniki przecięty granicą polsko-litewską około Bortkuszek. Szosa Wilno — Mejszagoła — Szyrwinty (na Litwie) przecięta jest na odcinku Roskosnia — Pory; przekopany w poprzek szosy szeroki rów robi wrażenie grobu braterskich stosunków polsko-litewskich.

Na podobieństwo gminy orańskiej i granica polsko-litewska w gminie mejszagolskiej ma swoje naturalne oparcie. Jest niem rzeka Wilja, stanowiąca granicę od wsi Siurmańce, płynąca pośród uroczych a wysokich brzegów łożyskiem krętym, aż pod wieś Podwoźnańce na przestrzeni 16,2 klm., skąd przechodzi na ląd. Nie dochodząc do Podgaja biegnie granica terenem odkrytym. Koło Podgaja na przestrzeni 1 klm. biegnie granica błotnistym lasem, na przestrzeni 1 klm. około Kliszeblota biegnie odkrytym terenem falistym. Od końca gruntów Kliszeblota do zaścianka Pojodki granica lesista i błotnista. Od zaścianka Pojodki do Bortkuszek granica odkryta przebiegająca terenem falistym. Od Bortkuszek do Roskosznej teren zlekka zalesiony o znacznej pagórkowatości. Na północ od Roskosznej w kierunku Gierałki granica odkryta, od Gierałki do majątku Szalkowszczyzny przebiega terenem lesistym i od Szalkowszczyzny do zaścianka Jodki pośród znacznych wyniosłości terenowych biegnie gruntami ornymi.

Wsie położone nad granicą, których grunty dochodzą do granicy polsko-litewskiej, rozwijają się z południa na północ.

	Zabudowań			Ilość posiadanej ziemi na teryt.	
	mieszk.	Mężcz.	Kobiet	Ogółem	pols. w ha.
Wieś Siurmańce	12	30	31	61	71
Zaścianek Siurmańce	4	3	4	4	12

Majątek Elnokumpie	5	15	13	28	385
Zaścianek Wajgołka	—	—	—	—	3
„ Klimaniszki	2	5	6	11	24
„ Karmazyny I					
„ „ II	3	6	9	15	15
„ „ III	5	18	14	32	34
„ Tomaszyszki	2	7	3	10	12
Wioska Wierkszany	21	47	45	92	128
Zaścianek Glinówka	1	4	4	8	35
„ Iskutyszki					
(Bagatele)	1	8	9	17	259
Zaścianek Podolesie	—	—	—	—	22
Wieś Białozoryszki	22	42	44	86	182
Majątek Grabiały	1	7	4	11	210
Wioska Rakiszki	10	28	26	54	63
„ Podworzańce	13	28	25	53	91
Majątek Kiernówek	3	6	12	18	220
Zaścianek Poniatówka	1	2	2	4	4
„ Podgaj	1	4	3	7	—
„ Kliszebloto	1	1	3	4	3
Wieś Drawcze	9	24	17	41	106
Zaścianek Pojodka	4	4	12	16	44
Wieś Mejłuny	26	60	71	131	215
Zaścianek Podposperze	2	3	5	8	8
Folwark Anatolin	1	2	1	3	116
Majątek Bortkuszki	5	69	68	137	379
Wieś Użybłyndzie	26	65	75	140	245
Folwark Czerniszki	3	6	11	17	66
Zaścianek Roszkosznia	2	10	12	22	48
Wieś Pobłyńdzie	3	9	10	19	173
„ żyndule	10	45	41	86	126
Folwark Gierałka	11	1	2	3	49
„ Astyki I	2	5	3	8	71
Mająt. Szalkowszczyzna	7	25	30	55	962
Wieś Romaszkańce	40	97	98	195	287
Zaścianek Jodka	3	5	6	11	17

Zaścianek Wajgołka, zwany też Rengołka, stanowi właściwie szachownię, której zabudowania podczas wojny spalono. Zaścianek Tomaszyszki posiada młyn wodny. Zaśc. Podolesie posiada tylko grunty; przed wojną były 2 zabudowania mieszkalne obecnie spalone.

Zaścianek Podgaj wchodzi w skład majątku Kiernówka.

Majątek Szalkowszczyzna przed 3-ma laty został podzielony i obecnie składa się z 3-ch niezależnych od siebie części, a mianowicie majątków Szalkowszczyzna, Piotrowszczyzna, oraz Borysowszczyzna.

Wysepka na Wilji na wprost Iskutyszek należy do terytorjum Polski.

Przejdziemy z kolei rzeczy do wsi, których grunty są położone po stronie litewskiej, są to:

Wieś Mejłuny obecnie skolonizowana pomiędzy 27 właścicielami i posiadająca po stronie litewskiej 36 ha. gruntu.

Wieś Podposperze na terytorjum Litwy 3,3 ha.

Majątek Bortkuski, posiadający na terytorjum państwa litewskiego 715 ha. lasu znacznie przetrzebionego przez Litwinów.

Wiosła Użybłyndzie na ziemi państwa litewskiego 7,7 ha.

Folwark Czerniszki poza granicami Polski 22 ha., oraz folwark Gierałka, należący od jedyne go na pograniczu Litwina do państwowości polskiej wrogo usposobionego, a przebywającego na Litwie, posiada na terytorjum Litwy 16,5 ha.

Do granicy polsko-litewskiej od Elnokumpia aż po Karmazyn na przestrzeni 3 — 4 km. dochodzi las państwowy, oraz od Podgaju do Drawcz na przestrzeni 5 — 6 km.

Wsie nadgraniczne ze strony Litwy w kierunku północnym są następujące:

Ilość zabud. mieszk.

Wieś Kierogieliszki	19
„ żarnowólka	5
Zaścianek Purwy	2
„ Podukszty	2
Majątek Ponary	3
Wieś Podolesie	15
Zaścianek Szyszkowa	2
Wieś Grabiały	19
Zaścianek Zapolino	3
„ Polki	2
Wioska Sejmieniszki	6

Ilość zabud. mieszk.

Wioska Kiernowo	29
„ Podozierce	12
„ Skietery	20
„ Posperze	15
Zaścianek Pory	4
Wieś Kontromiszki	11
„ Kiele	13
„ Awizańce	14

Grunty wiosek, leżących na terytorjum litewskiem, po za granicą polsko-litewską nie są liczne i ograniczają się do następujących posiadłości:

Zaścianek Pory	7,7 ha.
Wieś Awizańce	18,5 „
Wieś Sketery	14,5 „

Ludność polska zamieszkująca po obu stronach granicy nie korzysta prawie wcale z przepustek rolnych z powodu wrogiego stosunku władz litewskich, a punkty przepustowe jak Bortkuszki, Roskoszna oraz Jawniuny stały się punktami wysiedleńczymi z terytorjum litewskiego.

Rozgoryczenie ludności polskiej jest duże, powstałe w skutek rozgraniczenia miejscowości czysto polskich, oraz odejścia parafji kiernowskiej na stronę państwa usposobionego szowinistycznie, tembardziej, iż wysiłkami większości ludności pozostałej na terytorjum Polski kościół w Kiernowie był wzniesiony, tam spoczywają prochy ich przodków i ofiary pieniężne obecnych pokoleń.

Złożyły się na to następujące miejscowości: Darkuszki I i II, Plikiszki, majątek Plikiszki, wieś Mejluny, Drawcze, Antokalce, Ojrańny, Wierkszany, Białozoryszki, majątek Grabiały, Europa, wieś Alejuńce, Pustelniki, Mieżańce, Gejsiszki, Pokelnia, Kliszebioto, Podworańce, Rakiszki, majątek Kiernówek i inne.

Gmina podbrzeska.

Pod względem gleby, ludności oraz krajobrazu stanowi jakby dalszy ciąg gminy mejszagolskiej. Z punktu widzenia gospodarczego jest ona nieco upośledzoną w porównaniu z tą ostatnią, przez większą ilość nieużytków. Siedlisko urzędu gminnego jest w miasteczku Podbrzezie, posiadajacem 64 domy mieszkalne, 118 ha. ziemi oraz 578

mieszkańców, oddalonym od granicy polsko-litewskiej o 10 klm.

Ogólna ilość obszaru zajmowanego przez gminę wynosi 28.814 ha., z czego na poszczególne kategorie gruntów wypada:

Ziemia orna, łąki, ogrody, sady, sadyby	19.525 ha.
Pastwiska i lasy	6.674 „
Nieużytki	2.615 „

Ogółem 28.814 ha.

Skład ludnościowy gminy stanowią: 9.692 Polaków, 980 Żydów, 390 Rosjan; ogółem 11.052 osoby posiadają w obrębie gminy podbrzeskiej 1.730 zabudowań mieszkalnych.

Z ważniejszych dróg komunikacyjnych przeciętych granicą polsko-litewską jest trakt, wiodący z Wilna do Giedroyc (na Litwie), przecięty około wsi Pustylki.

Granica polsko-litewska w ramach gminy podbrzeskiej zaczyna się od końca gruntów zaścianku Jodki, a właściwie obejmuje grunta kolonji Borówki, skąd do kolonji Okmiany przebiega lasem, oraz zaroślami błotnistymi, między Olanami a zaściankiem Haką przecina na przestrzeni 2 klm. jezioro Olany. Od kolonji Okmiany do folwarku Gawejki granica otwarta i sucha, biegnąca małemi pagórkami, przecina następnie jezioro Gawejki i dochodzi do jeziora Dubinkowskiego, skąd brzegiem jeziora na przestrzeni 3,5 klm. dochodzi do granicy gminy niemenczyńskiej, kończąc się na gruntach wsi Stankowszczyzny.

Wsie na terytorjum Polski, z południa na północ, leżące wzdłuż granicy polsko-litewskiej z gruntami dochodzącymi do granicy:

	Ilość Zabudowań			Ilość gruntów na Ogól. terytorjum	
	mieszk.	Mężczyzn	Kobiet	ludn. Polski	w ha.
Wieś Pogiry	21	51	55	106	164
Kolonja Borówka I—IV	8	19	23	42	116
„ Olany	6	18	22	40	320
Zaścianek Haka	7	21	18	39	106
„ Santoka	4	12	11	23	37
Kolonja Okmiana	7	22	26	48	242
„ Popiszki	6	14	15	29	39
„ Gudejki	20	52	61	113	125

Kolonja Stolewszczyzna	3	7	9	16	92
Wieś Miechowo	4	7	6	13	21
„ Liczyny	25	66	59	125	232
Zaścianek Skataniszki	11	4	4	8	32
„ Zylwiszki	2	6	4	10	60
Folwark Gawejki	2	14	16	30	158
Wieś Sidabry	17	50	47	97	180
„ Greciuniszki	7	21	22	43	120
Folwark Unkszta I	1	1	2	3	56
„ „ II	2	3	3	6	21
Wieś Stankowszczyzna	12	32	31	63	73

Wsie po stronie polskiej, których grunty znajdują się po stronie litewskiej:

	<i>Ilość ziemi w ha.</i>	<i>Kategoria gleby</i>
Kolonja Olany	200	las
Zaścianek Haka	61	grunta orne
Wieś Liczyny	6	las
Zaścianek Skataniszki	5	ziemia or., łąki, pastw.
Zaścianek Żyliniszki	60	las
Folwark Gawejki	23	łąki, woda
Wieś Sidabry	53	grunta orne
Folwark Unkszta I (w przybliż.)	200	las

Wsie na terytorjum litewskim, których grunty dochodzą do granicy polsko-litewskiej:

	<i>Ilość zabud. mieszkaln.</i>
Wieś Olany	17
„ Pałki	10
Majątek Oltis	3
Wieś Krzywołajdzie	14
Zaścianek Towkiele	2
„ Alexandryzki	8
Wieś Drusie	6
„ Gawejki	5
Zaśc. Wołkowszczyzna	4

Na terytorjum Polski, posiadają swe grunty, położone po stronie Litwy następujące osiedla:

Wieś Aleksandryszki	17	ha.
„ Drusie	2,2	„
„ Szalupie	25	„
„ Załkińce	30	„
„ Gawejki	7,7	„

Po stronie Litwy ilość hektarów ziem uprawnej mieszkańców gminy podbrzeskiej w/g obliczeń przybliżonych wynosi około 200 ha.

Jak już wyżej zaznaczyliśmy, charakter gminy podbrzeskiej nie różni się od gminy mejszagolskiej, tak samo i stosunek władz litewskich pozostaje więcej niż nieprzychylny.

Ostatnią gminą graniczną, a siódmą z kolei wchodzącą w skład powiatu wileńsko-trockiego jest gmina niemeczyńska.

Gmina niemeczyńska.

Północna część gminy niemeczyńskiej graniczy z terytorjum Litwy na niedużej przestrzeni i jest odległą od siedliska gminy o jakie 18 klm.

Gmina niemeczyńska odznacza się gorszą glebą od dwóch gmin poprzednich, posiadając ogółem 40.154 ha., z czego na:

grunty orne, łąki, ogrody wypada	20.178	ha.
pastwiska i lasy	16.541	„
nieużytki	3.435	„

Ogółem 40.154 ha.

Ludność zamieszkująca gminę niemeczyńską składa się z 12.400 Polaków, 778 Żydów, oraz 247 Rosjan, ogółem 13.425 osób.

Samo m. Niemeczyn zrujnowane podczas wojny szybko się odbudowuje i, dzięki bliskości Wilna, suchej miejscowości oraz malowniczemu położeniu, stale się rozwija. Obecnie liczy około 1.100 mieszkańców i 134 zabudowań mieszkalnych.

Granica polsko-litewska w obrębie gminy niemeczyńskiej zaczyna się od zaścianka Śniegi i biegnie na przestrzeni około 5 klm. jeziorem Dubinkowskim. Około wsi Jankuniszek przechodzi na ląd i na przestrzeni 1,5 klm. ciągnie się lasem aż do jeziora Bołoma, co stanowi już właściwie obręb gminy janiskiej.

Wsie i zaścianki, których grunty dochodzą do jeziora Dubinkowskiego, stanowiącego w ramach gminy niemenczyńskiej granicę polsko-litewską, są następujące:

	Ilość zabudowań		Ogółem		
	mieszkalnych	Mężczyzn	Kobiet	ludność	Grun. w ha.
Zaścianek Alexandrowo	1	2	3	5	—
„ Boleśławów	1	2	2	4	—
„ Stokarzyski	1	4	2	6	66
„ Budziszki	1	2	3	5	—
Folwark Śniegi	2	8	6	14	272
Wieś Janowo	10	27	25	52	63
„ Naszuńce	8	12	9	21	165

Na odcinku granicznym gminy niemenczyńskiej własności przedzielonych granicą polsko-litewską nie spotykamy.

Jedynym może wypadkiem jest fakt posiadania przez włościana ze wsi Rymyszyski (położonej na terenie Polski w znacznej odległości od granicy gruntu na stronie litewskiej około wsi Szuksztulisek, odległej od granicy polsko-litewskiej o 7 klm.

Powiat święciański.

Powiat święciański od północy dochodzi do granic pow. brasławskiego, od wschodu graniczy z pow. postawskim, od południa z pow. wilejskim i wileńsko-trockim, od zachodu styka się z granicą polsko-litewską. Podział administracyjny pow. święciańskiego w r. 1926 uległ żywo nas obchodzącym zmianom, a mianowicie z południa i północy przybyły dwie gminy, graniczące z państwem litewskim: gmina janiska wydzielona z powiatu wileńsko-trockiego, oraz gmina dukszańska, wydzielona z powiatu brasławskiego.

Zmiany powyższe sprawiły, iż granica polsko-litewska z południa na północ w ramach pow. święciańskiego dochodzi do gmin następujących:

janiska, łyngmiańska (Kołtyniany), daugieliska i dukszańska.

Charakter powyższych gmin pod względem urodzajności gleby jest zbliżony do gminy podbrzeskiej i północnej części gminy niemenczyńskiej, różni się zaś znacznie od piaszczystej połaci południowo-wschodniej pow. święciańskiego.

Kategorje użytków w poszczególnych gminach pogranicznych, ujęte w pewien stosunek procentowy, przedstawiałyby się następująco:

Gmina janiska.

Ziemia orna	52%
Lasy	28%
Łąki i pastwiska	11%
Nieużytki	9%

Gmina łyngmiańska.

Ziemia orna	48%
Lasy	35%
Łąki i pastwiska	7%
Nieużytki	10%

Gmina daugieliska.

Ziemia orna	45%
Lasy	41%
Łąki i pastwiska	7%
Nieużytki	7%

Gmina duksztańska.

Ziemia orna	45%
Lasy	40%
Łąki i pastwiska	6%
Nieużytki	9%

Ludność litewska w powyższych gminach, z wyjątkiem gminy janiskiej, jest tym klinem opasującym z północy powiat wileńskotrocki, wciskając się w ramach powiatu święciańskiego do granicy powiatu postawskiego, oraz od północy sięgając w głąb powiatu brasławskiego.

Przyjrzyjmy się z kolei stanowi ludnościowemu gmin granicznych, gdzie w szczególności w gminach łyngmiańskiej, daugieliskiej i duksztańskiej ludność litewska stanowi przygniatającą większość.

Gmina janiska, dotykająca z południa do gminy niemenczyńskiej, stanowi pewien stan przejściowy pomiędzy ludnością polską z południa a litewską z północy, gdzie na ogólną liczbę 2.405 osób Litwini

stanowią liczbę bardzo nieznaczną, bo wynoszącą 56 osób, oraz Białorusini 9 osób.

W gminie łyngmiańskiej Litwini stanowią żywioł przeważający — 2.300 osób, drugie miejsce przypada Polakom w ilości około 600 osób, z kolei idzie ludność żydowska 510 osób; ogólny stan ludnościowy gminy stanowi 3.410 mieszkańców.

Gmina daugielska jest najliczniejszą pod względem zaludnienia, jak i elementu litewskiego, gdyż na ilość 280 Polaków, 730 Żydów, Litwini stanowią ilość 10.200 osób.

Ostatnią gminą graniczną, leżącą na północy powiatu święciańskiego, a dochodzącą do granic powiatu brasławskiego i gminy granicznej Smołwy, jest gmina duksztańska; posiada ona stosunek pod względem fizjonomji narodowościowej nieco odmienny od gminy łyngmiańskiej i daugieliskiej, świadczy jednak o większości żywiołu litewskiego: na ogólną liczbę 3.380 mieszkańców mamy tutaj 1.920 Litwinów, 980 Polaków, 370 Żydów oraz 110 Białorusinów.

Bieg granicy w ramach powiatu święciańskiego bierze swój początek od gruntów wsi Naszuńce gminy niemenczyńskiej, przebiegając powyższe cztery gminy nadgraniczne i dochodząc na północy do powiatu brasławskiego gminy Smołwy, do gruntów wsi Gailutyszek.

Granica, przebiegająca z południa na północ, pozostawia na terytorjum państwa polskiego wsie i zaścianki, których grunty dochodzą do granicy:

Purwiszki, Karpakiel, Szarkiszki, Oszaryno, Zardele, Nikoje, Podmłynek, Nowosiołki, Poudenia, Zadwornie, Giryńce, Paszakinie II, Paszakinie I, Filipów, folwark Małdziuny, Podaszryynie, Rutowszczyzna, Cicieruynie, Jodzieniszki, Kumielino I, Kumielino II.

Wsie i zaścianki po stronie Litwy:

Janiszki, Szerakiszi, Siurgańce, majątek Bijuny, Madejki, Podprudzie, Andruljanze, Słoboda Nowa, Fedoryszki, Szekszty, Podke-rotus.

Na powyższym odcinku, wchodzącym w skład gminy janiskiej, granica na przestrzeni 0,5 klm. przebiega lasem i polem, na przestrzeni 2,5 klm. lasem iglastym, na przestrzeni 4 klm. rzeką, dopływem Zejmiany, na przestrzeni 6 klm. lasem, następnie 3,5 klm. polem, 1 klm. zaroślami błotnymi, 1,2 klm. wodą, 5,5 klm. polem, 3,6 lasem, wreszcie zaroślami błotnymi około 7 klm.

W obrębie gminy łyngmiańskiej wsie i zaścianki dochodzące do

granicy polsko-litewskiej ze strony Polski rozwijają się z południa na północ jak następuje:

Antoledzie, Terperys, Kurynie, Liminek, Nowosady, wieś Łyngmiany, majątek Łyngmiany, Mazuryszki, Antołkszna, Pobirze, Mejrany, Wejszniuny.

Wsie graniczne litewskie:

Prudziszki, Jodopurwie, Połukno, Szwirbliszki, Wasiliszki, Pokewnas, Sidoryszki, Szyszkinia, Minejszany, Kimbyryszyki.

Granica polsko-litewska przebiega w terenie 6 klm. lasem, 3 klm. wodą, dalej na północ 13 klm. polem, oraz od wsi Mejrany do wsi Wejszminy biegnie środkiem jeziora Dringis na przestrzeni 7 klm.

W ramach gminy daugieliskiej dochodzą do granicy polsko-litewskiej grunty orne majątku Michalino oraz wsi Kozaczyzna, ze strony Litwy grunty wsi Wojsznaryszki i Asuszenis; w terenie rzeką i lasem przebiega granica przestrzeń 8 klm.

Wsie i zaścianki gminy duksztańskiej, dotykające gruntami granicy, ze strony Polski są następujące:

Łauksztenie, Soboliszki, Bojary, Jampol, Wydrówka, Dwornopol, Malwinowo, Tartaki, Boruny, Mejluny, Rukiszki, Wardzikenie, Angleniszki, Szymoniszki, Alejuny, Bimberyszki I i II, Sakiszki, Poszemiszki, Dukszty, Rytkuniszki.

Wsie i zaścianki ze strony Litwy:

Achranzjanzy, Rape, Czepeje, Asany, Sadjuny, Polodzie, Bol-Derewnja, żegarinie.

Bieg granicy w gruntach ornych, okalając jezioro Dukszty ze strony wschodniej, jezioro Szminta i dochodząc do gruntów ornych wsi Gailutyszek.

Granica polsko-litewska w obrębie powiatu święciańskiego przecina około wsi Małdziun trakt, prowadzący ze Święcian na Inturki — Malaty, nieczynną dzisiaj kolejkę wązkotorową, prowadzącą ze Święcian na Poniewież, przeciętą około Kurynia, trakt, prowadzący ze Święcian na Kokuciszki, w Łyngmianach, oraz trakt od Dukszt do Solok, przecięty granicą polsko-litewską około Poszemiszek.

W obrębie gminy janiskiej ludność polska, będąca na terytorjum Litwy posiada za granicą 67 ha. ziemi ornej. Grunty ludności, zamieszkującej terytorjum państwa polskiego w ramach gminy łyngmiańskiej, na terytorjum państwa litewskiego wynoszą 547 ha. Oprócz powyż-

szej ilości, wieś Mejrany posiada odcięte 100 ha, oraz wieś Wejszniuny 198 ha.

Ludność zamieszkująca terytorjum Litwy po za granicą, t. j. na terytorjum Polski w gminie łygmiańskiej posiada 65 ha. ziemi ornej.

W gminie dukszańskiej ludność państwa litewskiego posiada około 10 ha., ludność miejscowa poza granicą, t. j. na terytorjum Litwy 26 ha.

Czynnikami utrudniającym może najbardziej byt ludności w anormalnych warunkach gospodarczych i politycznych jest rozgraniczenie, poczynione w łonie samych osiedli. Zaścianki Żardele i Nikoje pozostawiają po jednym budynku na stronie Litwy, wieś Poudenia posiada rozgraniczone 20 chałup, wieś Antołkszna 30 budynków, oraz wieś Wejszniuny jedną chałupę i dwie stodoły.

P o w i a t b r a s ł a w s k i.

Powiat brasławski stanowi najbardziej na północ wysuniętą jednostkę administracyjną województwa wileńskiego, graniczącą od północy z Łotwą, z powiatem dziśnieńskim, na południu z powiatami postawskim i święciańskim, na zachodzie z granicą polsko-litewską, dochodząc do niej jedynie gminą Smołwy, stanowiącą końcowy punkt granicy polsko-litewskiej, a w północnej swej części tworząc kąt 3-ch młodych Rzeczypospolitych: Polski, Litwy i Łotwy.

Podział użytków w powyższej gminie rozpada się następująco:

Ziemia orna	47%
Lasy	30%
Łąki i pastwiska	5%
Nieużytki	18%

Ludność w powyższej gminie w ogólnej cyfrze wynosi 3.544 osób, o żywiole prawie wyłącznie polskim, gdyż zamieszkałym tu w ilości 3.024 osób; Litwini rozsiani w południowej części gminy, stanowią liczbę 280 osób, tworząc nieznaczną większość od elementu białoruskiego, reprezentowanego ilością 240 mieszkańców.

Zachodnią część gminy Smołwy zamyka granica polsko-litewska, począwszy od wsi Gailutyszek, przechodząc następnie z południa na północ po przez grunty wsi i zaścianków:

Syntupie, Smołwy-dwór, Marjampol, Dyrwaniszki, Smołwy, Pa-

polska, pomimo swego większego stanu posiadania na stronie państwa litewskiego, korzysta w stopniu niewspółmiernym z tych „udogodnień“. Zresztą istnieją jeszcze w praktyce sposoby pośrednie, nie dające możności wykazania dokładnego stanu posiadania poza kordonem, a to mianowicie wywłaszczenie, oraz ukrywanie w celu bezprawnego władania.

Wykaz przepustek rolnych, udzielonych ludności państwa litewskiego, oraz ludności państwa polskiego w poszczególnych miesiącach roku 1926/7 przedstawia poniższe zestawienie:

Wykaz przepustek rolnych wydanych na przekroczenie granicy w r. 1926/7:

	<i>Z Polski do Litwy</i>	<i>Z Litwy do Polski</i>
Kwiecień	1.447	623
Maj	7.653	1.896
Czerwiec	10.070	3.666
Lipiec	16.887	7.082
Sierpień	14.834	9.291
Wrzesień	10.013	9.482
Październik	7.652	6.114
Listopad	1.726	1.833
Grudzień	348	124
Styczeń	—	—
Luty	2	—
Marzec	—	—

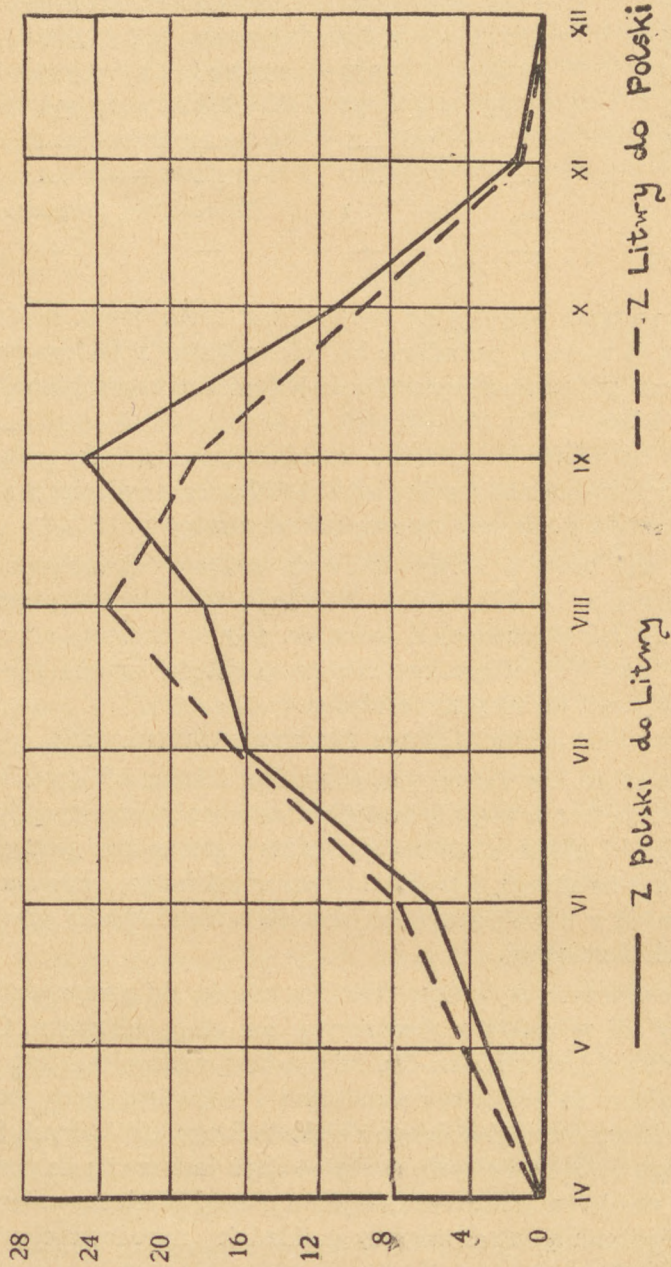
Ruch graniczny, jak z liczb powyższych widzimy, jest ściśle związany z pracami w polu: począwszy od miesiąca kwietnia wzrasta intensywnie, osiągając swe maximum w lipcu, lub w sierpniu, zależnie od wcześniejszego lub późniejszego żniwa, by później, raptownie spadając, zamrzeć zupełnie w okresie miesięcy zimowych.

W związku z pracami w polu stoi też przepęd bydła i koni uskuteczniany za odpowiednimi przepustkami, których udzieloną ilość wskazuje nam następujące zestawienie:

Wykaz przepustek udzielonych dla przepędu bydła i koni w roku 1926/7.

	Przepęd koni		Przepęd bydła	
	Z Polski do Litwy	Z Litwy do Polski	Z Polski do Litwy	Z Litwy do Polski
Kwiecień	—	39	6	80
Maj	754	608	3.010	3.749
Czerwiec	885	1.122	4.974	6.584

W tys.

Przepęd bytła poza granicę polsko-litewską na zasadzie wydanych przepuste.

Lipiec	1.632	1.556	14.426	14.851
Sierpień	1.953	1.995	16.526	21.371
Wrzesień	4.671	1.697	20.540	17.256
Październik	656	622	10.340	8.946
Listopad	88	94	1.373	1.313
Grudzień	—	—	—	—
Styczeń	—	—	—	—
Luty	—	1	—	—
Marzec	—	—	—	—

Gdy się uważnie przyjrzymy powyższemu zestawieniu, dojdziemy do wniosku, iż w stanie posiadania ludności państwa polskiego przeważa gleba orna, gdy w stanie posiadania ludności państwa litewskiego pastwiska i łąki.

Z Polski do Litwy w miesiącu wrześniu przeprowadzono koni 4.671, gdy w tym czasie z Litwy do Polski 1.697 w celu zwiezienia zboża, oraz zaorywania gleby pod uprawę na rok następnny.

Przepęd zaś bydła z Litwy do Polski najbardziej intensywny w miesiącu sierpniu (21.371 sztuk), wskazuje wyraźnie na przepęd bydła na tereny łąk skoszonych i pastwisk, gdy tymczasem przepęd bydła z Polski na Litwę osiąga swe maximum (20.540 sztuk) w miesiącu wrześniu, czyli na wypasanie rżyska.

Są to właściwie jedyne stosunki wzajemnie utrzymywane.

Przecięte szlaki komunikacyjne, jak koleje żelazne lub drogi bite i trakty, porastają trawą, ulegają destrukcyjnym wpływom atmosfery, nie dając możliwości ujścia koniecznym z natury stosunkom gospodarczym państwa litewskiego, i województwa wileńskiego, zmuszając je do duszenia się w swych granicach, zwolna a nieubłaganie spychając do ruiny ekonomicznej.

Jak z powyższych wywodów widzimy, nie da się przeprowadzić ścisłej granicy ani w sensie gospodarczym, ani etnograficznym. Gdy jak ważną arterją jest Niemen dla Litwy, tem ważniejszą jest dla Polski ze względu na rozleglejsze dorzecze i bogactwa leśne województw wileńskiego, nowogródzkiego i białostockiego, dla których jest najbliższą drogą dotarcia do rynków zbytu. Czyż jest rzeczą do pomyślenia, by ze strefy tej stworzyć nowy korytarz Polski, lub włączyć do niej część północną suwalszczyzny o składzie narodowościowym czysto litewskim?

Ustalenie granicy politycznej na zasadach etnograficznych na-

potyka na jeszcze poważniejsze trudności, już chociażby ze względów strategicznych z powodu kolei żelaznej, obok której i tak zablisko przebiega granica polsko-litewska; trzeba byłoby linję kolejową jeszcze dwukrotnie przeciąć, odłączając gminę orańską, olkienicką, a bardziej ku północy zachodnią część powiatu święciańskiego, lub znowuż powyginać jeszcze bardziej tę linję graniczną, by ją przeprowadzić w głąb terytorjum litewskiego, poprzez Kowno w stronę Czekiszek, zostawiając na północy Poniewież, opasując zaś Wilkomierz. Czyż zostałaby stolicą Litwy niemiecka Kłajpeda, jak dzisiaj tą stolicą moralną jest Berlin? »

Rozdział III.

Problemy uregulowania sporu litewsko-polskiego.

Granica polsko-litewska jest faktem dokonanym i wytkniętym przez Radę Ambasadorów, przebiegając w terenie jak już wyżej wskazaliśmy przecina poszczególne grunta, oraz całe osiedla, utrudniając w ich ramach normalne życie gospodarcze, uniemożliwiając egzystencję ludności w pasie granicznym, gdzie ślepe pociągnięcie ołówkiem na mapie w skali 1 : 100.000 nie mogło uwzględnić ani potrzeb etnograficznych, ani gospodarczych.

Zostaje w danym wypadku jedynie wysłupienie jej w terenie, umożliwiające poprawki doraźne, gdyby chodziło o delimitację obustronną, a niedopuszczającą nawet tych poprawek przy wysłupieniu jednostronnem.

Nie będzie to jednak radykalną zmianą w stosunkach gospodarczych Litwy z województwem wileńskim, które wymagają wzajemnego przenikania się gospodarczego, gdzie województwo wileńskie ma być tym terenem tranzytowym ekspansji gospodarczej Polski na Litwę i odwrotnie, odbierając tem samem wzajemne korzyści.

Stałe wywracanie wiech granicznych, przenoszenie ich z miejsca na miejsce, zmienianie linii obchodu patroli przez władze litewskie jest na pograniczu na porządku dziennym; wybryki powyższe, podpadające pod określenie wybryków złośliwych cechuje też i całość polityki wewnętrznej i zewnętrznej rządu litewskiego, przynosząc nam na tym gruncie dotkliwe straty, lecz szkodzą też w wielkim stopniu bytowi niepodległemu państwa litewskiego.

Ukształtowanie się kierunków politycznych w zależności od orientacji niemieckiej lub rosyjskiej, czynników rządzących, odbija

się w pierwszym stopniu na mniejszościach narodowych na Litwie, a w szczególności na mniejszości narodowej polskiej, stąd wynika stały i ciągły stosunek wrogi do państwa polskiego.

Trudno w ramach niniejszej pracy rozwinąć się nad źródłami, z których raz po raz na nieszczęsą ludność polską na Litwie spada jak lawina szereg prześladowań, gdzie jak w kalejdoskopie zmieniają się nastroje litewskie, przybierając barwy mniej lub więcej jaskrawe, ale zawsze ponure w stosunku do państwa i narodu polskiego, jaśniejsza przyszłość w nich nie drga, wina w tem rządzie litewskiego, który nie oglądając się na lud, będący z gruntu innych przekonań, idzie na pasku swych doradców, wobec których, a nie wobec Litwy Liga Narodów jest bezsilną. Daje to możność Litwie kpić sobie z międzynarodowych poczynań, czego jaskrawym dowodem jego chociażby sprawa Kłajpedy, wskazuje to jednak na brak wyrobienia politycznego liderów państwa litewskiego, lub co jeszcze gorzej na brak poczucia samodzielności państwowej.

Wilno — to magiczne słowo, działa na szowinistów litewskich, będących u steru rządów jak czerwona płachta toreadora, amfiteatr zasiadają, ci, którzy ten szmat ziemi uważają za swój naturalny pomost do Z. S. S. R., by zagrażać Polsce od północy, a tem podważyć równowagę europejską od wschodu.

Brak normalnych stosunków sąsiedzkich stoi na przeszkodzie w uregulowaniu szczegółów, dotyczących granicy polsko-litewskiej. Litwa uważa takową za prowizoryczną, rości sobie pretensję do ziem polskich północno-wschodnich, nie może wyłączyć ze swych kart geograficznych urojonej stolicy Wilna.

Na mocy wiekowych tradycji my jesteśmy skłonni uważać granicę obecną za nieistniejącą, jeżeli chodzi o prawdziwe i szczere porozumienie się dwóch bratnich narodów. Świadczą o tem niejednokrotne poczynania rządu polskiego, czy to deklaracja Marszałka Piłsudskiego do ludności ziemi wileńskiej, czy akt sejmu wileńskiego, czy znowuż otwarcie granicy polsko-litewskiej dla delegacji przybywającej na pogrzeb D-ra Basanowicza, lub wreszcie podczas uroczystości kościelnych w dniu 2 lipca 1927 r.

Cóż więcej możemy uczynić? gdy wyciągając dłoń braterską spotykamy się z brutalnem jej odepchnięciem, przypatrujemy się temu z całym pobłażaniem, które może cechować tylko organizm świadomy swej wyższości.

Na wszystko ma Litwa jedyną odpowiedź — Wilno to stolica

Litwy, należy nie zapominać, iż ta „stolica“ liczy zaledwie 3.500 Litwinów na ogólną sumę 200.000 ludności.

Włączenie Wilna do Litwy powiększy jedynie odsetek ludności polskiej, która tam nie będzie miała żadnego wpływu na bieg spraw państwowych, a podzieli jedynie losy swych braci z za kordonu, gdyż dotąd starała się Litwa wszelkimi możliwymi środkami dać wystarczające dowody przed całym światem ucisku i prześladowań, nie tylko mniejszości narodowych, ale i własnych przedstawicieli narodu, o odmiennej myśli politycznej, zmuszając ich do emigracji.

Ziemia wileńska zrujnowana wojną światową jest dzielnicą, wymagającą intensywnej pomocy finansowej rządu. Cóż na to poradzi Litwa, stojąca u progu ruiny gospodarczej; ryzykując takowy eksperyment, należy się liczyć z tem, iż bardzo rychło wydałby on owoce w postaci utraty niepodległości przez Litwę, Polska nie może pozwolić sobie na odpowiedzialność moralną wydania ludności polskiej na szal nietolerancji manjaka, obrona takowej jest jej misją kulturalną.

Może znacznie wcześniej, upatrując w tem jeden z ważkich argumentów ścisłego współżycia obu narodów kwestja powyższa byłaby i racjonalną, dzisiaj było by to zbrodnią.

Nigdyśmy nie dążyli do opanowania Litwy i teraz się o to nie pokusimy, przesiąknięci tradycjami wiekowej tolerancji, umiłowaniam wolności, przeżywszy smutne lata niewoli, zbyt tą wolność szanujemy, a czyny nasze od zarania państwowości polskiej wskazywały na wyzbycie się wszelkich chociażby pozorów zachłanności terytorjalnej, bez żadnych osobistych celów wspieraliśmy słabych militarnie sąsiadów by dać im możliwość uzyskania niepodległości. Chyba to jedno można nam zarzucić, że zbyt myśmy odbiegli od ogólnie europejskiego rozumienia egoistycznych poczynań politycznych, gdzie ceł uświęca środki.

Kwestja autonomji ziemi wileńskiej wysuwana przez niektóre odłamy społeczeństwa, obecnie w zupełności nie aktualna byłaby załatwieniem sprawy Wileńszczyzny czasowem, wyniszczając gospodarczo doszczętnie tą dzielnicę zakończyłaby swój żywot w ramach jednego lub drugiego państwa.

Condominium czyli współwładanie ¹⁾), określane przez prawo międzynarodowe jako przeżytek, utrzymane dotychczas dla wysp Nowe

¹⁾ Używany taksamo wyraz coimperjum był stosowany do gminy belgijskiej Moresnet, która była administrowana wspólnie przez Belgję i Prusy do r. 1914.

Condominium pozorne dotyczyło księstwa nadelbańskiego, t. j. Szlezwig —

Hebrydy oparte na umowie pomiędzy Francją a Wielką Brytanią w dn. 27 lutego 1906 r., gdzie poddani każdego państwa są zależni tylko od swych władz narodowych, są jednocześnie jakby wzajemnie eksterytorjalni, gdzie władza wspólna rozpościera się na sprawy ludności tubylczej nie może mieć tu zastosowania.

Próba rozwiązania problemu współżycia i kooperacji dwóch zwaśnionych dotychczas państw daje w swych projektach belgijski mąż stanu, p. Hymans. Przedstawił on dwa następujące po sobie podobne projekty. Wiemy, że ani pierwszy, ani drugi jego projekt nie zadowolniły wtedy stron zainteresowanych i zostały przez nie odrzucone. Co więcej, ewentualne uregulowanie stosunków polsko-litewskich na przyszłość, według zasad Hymansa, nie jest popularne na Litwie. Rzecz zrozumiała, że ponowne rozstrzygnięcie sprawy wileńskiej, uważanej przez czynniki międzynarodowe i Polskę za zamknięte nie może liczyć na uznanie ogółu ludności państwa polskiego, a w szczególności wśród ludności Wileńszczyzny.

Tymczasem trzeba przyznać — tak nas przynajmniej uczy doświadczenie ostatnich lat i analiza tego projektu — że zasady ogólne propozycji Hymansa nie były nie do przyjęcia, a stanowisko oporne dwóch rządów było usprawiedliwione zaledwie częściowo.

Nad analizą projektu zatrzymamy się poniżej. Skutków braku porozumienia powtarzać nie będziemy: są one powszechnie znane, wykazaliśmy zresztą je poprzednio. Zaznaczamy tylko, że Litwa wciąż obstaje przy Wilnie; uważa ona przyłączenie Wileńszczyzny, jako zwycięstwo zasady siły nad prawem. Polska tymczasem uważa Wileńszczyznę, jako część składową państwa, do której Litwa ma nieuzasadnione pretensje. Sprawa jest zbyt skomplikowana, nie jest ona tak jasną, jak się skrajnym nacjonalistom litewskim i polskim wydaje. Wilno w granicach państwa polskiego nie ugasza zarzewia niepokoju na wschodzie Europy, ze względu na pretensje i stanowisko Litwy. Wcielenie Wileńszczyzny do Litwy bynajmniej nie usunie ogniska niepokoju, co więcej będzie nader niesprawiedliwe. Wszak znamy politykę Litwy stosowaną do ludności polskiej tam zamieszkałej. Rozwiązania sprawy należy szukać na innej płaszczyźnie. Ze swej stro-

Holsztyn i Lanenberg od r. 1864 — 1866 poczem Lanenberg i Szlezwig przeszedł pod zarząd Prus, a Holsztyn pod zarząd Austrii.

Taki mniej więcej charakter dotyczył też i Sudanu.

Właściwe zaś współwładanie odnosiło się do wyspy Samoa do r. 1899 i wysp Nowe Hebrydy, które w tym stanie obserwujemy i w teraźniejszości.

ny jedno jak i drugie państwo musi pójść po linii jaknajwiększych ustępstw wzajemnych. Polska musiałaby wyrzec się Wilna a Litwa obawy i niechęci do Polski przez wstąpienie z nią w ścisłe porozumienie.

Należało by uczynić zadość jaknajdalej posuniętym ambicjom Litwy, przede wszystkim w przedmiocie uznania i zagwarantowania jej niezależności i suwerenności. Usunąć wszelkie podstawy do obaw Litwinów przed rzekomym niebezpieczeństwem, jakie by groziło Litwie przez wejście w ścisłe związki prawno-państwowe z państwem, przewyższającym ją bez porównania pod względem zaludnienia. Dla Polski należało by zabezpieczyć realnie, uzyskane drogą odjęcia od niej Wileńszczyzny, przymierze. Gwarancją tego musi być ujednostajnienie oraz łączność polityki zagranicznej, polityki gospodarczej oraz spraw wojskowych. Poza to należałoby zabezpieczyć jaknajskuteczniej interesy ludności polskiej w Wileńszczyźnie, jak również i w całym państwie litewskim.

Zobaczmy, w jaki sposób postulaty te są utrzymywane w projektach Hymansa. Projekty Hymansa rozstrzygają dwa główne problemy: stosunki pomiędzy Litwą i Polską i kwestję wileńską. Z jednej strony przewidują one za pomocą pewnych stałych organów łączności, jako też konwencji militarnych i ekonomicznych, zbliżenie polityczne między Litwą a Polską, czyniąc zadość wymaganiom Litwy w kierunku zagwarantowania jej niezależności. Z drugiej strony wyposażają one ziemię wileńską w ustrój autonomiczny, mając na względzie zabezpieczenie praw ludności polskiej i jej niekrepowany rozwój.

Podajemy poniżej tekst pierwszego projektu Hymansa przedstawionego 20 maja 1921 r. delegacjom polskiej i litewskiej w Brukseli:

*Projekt ugody pomiędzy Litwą a Polską
złożony przez Min. Hymansa w maju 1921 r.*

1. Oba państwa uznają wzajemnie swoją niepodległość i suwerenność. Uznają one między sobą wspólne interesa, które czynią niezbędnym ustanowienie systemu kooperacji, opartej na specjalnych konwencjach i na stworzeniu stałych organów łączności.

2. Granica między Polską a państwem litewskim będzie szła linią Curzona aż do Niemna, biegiem Niemna, aż do Druskienik, dalej linią Druskieniki, Stara Ruda, Jeziory, dochodząc do Niemna przy Woli, Niemnem, aż do zbiegu z Berezyną i linią północno-wschodnią, łącząc się z granicą Rosji, ustanowioną przez traktat Ryski.

3. Rząd Litewski zobowiąże się do zorganizowania przez ustawę konstytucyjną Litwy jako państwa federacyjnego, złożonego z dwu kantonów autonomicznych Kowna i Wilna. Granica między obu kantonami biegnąć będzie mniej więcej wzdłuż obecnego pasa neutralnego.

4. Kantony będą zorganizowane na podstawie analogicznej do kantonów szwajcarskich, a Rząd centralny będzie miał te same atrybucje, jak Rząd Federalny w Bernie. Stolica Federacji będzie ustanowiona w Wilnie.

5. Armja będzie zorganizowana na podstawie poboru okręgowego (recrutement régional) z jedynym dowództwem jak w Szwajcarii.

6. Języki polski i litewski będą językami urzędowymi w całym Państwie.

7. W całym państwie litewskim zapewnione będą wszelkim mniejszościom etnicznym najbardziej szerokie gwarancje w zakresie nauczania, wyznania, języka i prawa stowarzyszeń.

8. Wojska, zajmujące obecne terytorjum Wilna, winny opuścić je po zawarciu ugody, jak również urzędnicy, nie pochodzący z kraju. Wojska Rządu litewskiego wejdą do kantonu wileńskiego nie wcześniej, jak po organizacji tego kantonu i po wyborach samorządowych, kantonalnych i ustawodawczych.

9. Podczas okresu przejściowego i w wypadku, gdyby nie można było zorganizować przy pomocy ludności miejscowej policji, wystarczającej dla utrzymania porządku i ochrony granicy wschodniej, równoważne oddziały wojsk litewskich i polskich mogą być dopuszczone do kantonu wileńskiego i zajmować tam odcinki ograniczone, określone z góry według porozumienia między dwoma Rządami.

10. Aby zapewnić łączność polityki zagranicznej obydwu krajów, oba rządy mianują po trzech przedstawicieli, którzy utworzą wspólną Radę do Spraw Zagranicznych. Funkcje tej Rady będą polegać na decydowaniu większością głosów, jakie są sprawy, które wspólnie interesują obydwa kraje i przygotowaniu programu wspólnej akcji. Rada będzie przygotowywać raport dla periodycznej konferencji Rządów.

11. Oba Sejmy polski i litewski wyznaczą, zgodnie z systemem reprezentacji proporcjonalnej, dwie delegacje w równej liczbie. Akty polityki zagranicznej, dotyczące wspólnych interesów i wymagające sankcji ustawodawczej, będą przedłożone przedewszystkiem obydwom delegacjom obradującym wspólnie. Tekst, zaakceptowany przez dwie delegacje, będzie poddany ratyfikacji obydwu Sejmów.

12. Będzie podpisana konwencja militarna obronna na warunkach następujących:

a) porozumienie między obydwoma sztabami generalnymi dla ustalenia metod wyszkolenia i organizacji wojsk.

b) porozumienie między obydwoma sztabami generalnymi w czasie pokoju dla przygotowania planów akcji wspólnej na wypadek wojny, jak również opracowania planu mobilizacji, transportów, koncentracji i dyzlokacji wojsk na froncie. Porozumienie to dokonywałoby się przez perjodyczne konferencje. Prócz tego stała łączność byłaby zapewniona za pośrednictwem specjalnego stałego organu dla studjów i współpracy.

c) ograniczone współdziałanie armji litewskiej z armją polską poza granicami terytorjum litewskiego (co do ilości wojsk i rejonu działania). Współdziałanie wojsk polskich z wojskami litewskimi na terytorjum litewskim. Wzajemna używalność baz, dróg terytorjalnych, kolei żelaznych itp. we wspólnym interesie strategicznym.

d) jedyne dowództwo w wypadku wspólnych operacji obydwu armji, pozostawiając gros sił litewskich zgrupowane pod dowództwem litewskim. Ocena charakteru obronnego każdej operacji wojskowej będzie należała do wspólnej Rady do Spraw Zagranicznych. Na wypadek rozbieżności zdań między przedstawicielami obydwu rządów, w tej Radzie, Polska i Litwa zobowiązują się zastosować do decyzji arbitra, z góry wyznaczonego za ich zgodą przez Radę Ligi Narodów.

13. Między obydwoma krajami będzie zawarta konwencja ekonomiczna, wychodząca poza ramy klauzuli największego uprzywilejowania. Obydwa kraje przyjmą zasadę wzajemnego wolnego dopuszczania swoich produktów, z wyjątkami, które okażą się niezbędne, czy to dzięki wewnętrznemu ustrojowi fiskalnemu, czy to przed ustanowieniem wspólnego ustroju monetarnego wskutek nierówności w kursie waluty.

Wspólna Rada ekonomiczna, składająca się z trzech przedstawicieli od każdego rządu, będzie miała za zadanie:

a) czuwać nad zastosowaniem umowy cłowej.

b) przygotowywać ewentualne jej modyfikacje.

c) opracowywać wszelkie kwestje ekonomiczne, dotyczące obydwu krajów (transporty, i drogi komunikacyjne, ustrój monetarny, ustrój skarbowy, monopole, zakupy zagranicą, konwencje ekonomiczne),

Rada ekonomiczna będzie przedstawiała obydwom rządów wspólny raport.

14. Wolna używalność portów i terytorjum litewskiego będzie zapewniona Polsce w każdym czasie dla transportów handlowych, włączając w to i materiały wojenne.

15. W wypadku nieporozumienia co do interpretacji powyższej konwencji, obydwa kraje zobowiązują się poddać decyzji arbitra, wyznaczonego przez Ligę Narodów za ich zgodą.

Projekt ten głównie wskutek opornego stanowiska Litwy został zmodyfikowany na korzyść Litwy przez samego projektodawcę i przedstawiony 3 września 1921 r. delegacjom obu rządów. Nie będziemy go cytowali w całości a ograniczymy się do podkreślenia różnic, jakie zachodzą między tym projektem, a jego poprzednią redakcją.

Zasada konstytuowania Litwy, jako państwa federalnego, przewidziana w artykule 3 pierwszego projektu nie jest utrzymana. Artykuł ten mówi tylko, że „okręg wileński będzie tworzył w państwie litewskim autonomiczny kanton“. Dalej przewiduje on granicę tego kantonu z państwem litewskim. Art. 4 mówi o organizacji tego kantonu i o jego stosunku do państwa litewskiego. Oto jego brzmienie: „Kanton wileński będzie zorganizowany na podstawie analogicznej kantonom szwajcarskim (władze wykonawcze, ustawodawcze, lokalne, prawo mianowania urzędników kantonalnych i t. p.). Jego przedstawicielstwo w Sejmie centralnym będzie proporcjonalne do jego ludności. Rząd centralny litewski będzie miał względem kantonu wileńskiego te same atrybucje jak Rząd Federalny w Bernie wobec kantonów szwajcarskich. Rząd Centralny i Sejm Centralny litewski będą zasiadały w Wilnie“.

Art. 5 otrzymał następujące brzmienie: „Armja będzie zorganizowana na podstawie rekrutacji okręgowej według jednej wspólnej ustawy wojskowej. Jednostki rekrutowane w kantonie wileńskim i jednostki rekrutowane z innych dzielnic państwa litewskiego, nie będą mogły wychodzić poza strefę ich rekrutacji za wyjątkiem wypadku wojny, lub poważnego zakłócenia spokoju publicznego, i to za upoważnieniem Sejmu Centralnego, a w wypadku gdyby takowy nie był na sesji, pod przymusem jego niezwłocznego zwołania. Oddziały kantonu wileńskiego będą podlegały rozkazom Naczelnego Dowództwa zależnego od Centralnego rządu litewskiego“.

Art. 6 i 7 pozostał bez zmiany. Sprawy przewidziane przez art. 8

i 9 zostały wyłączone z projektu i uregulowane w dodatkowym protokole do konwencji.

Art. 11 i 12 został połączony w jeden i tworzą art. 8 w drugim projekcie. Brzmienie jego zostało nieco zmodyfikowane. Na pierwsze miejsce wysunięto działalność delegacji wyznaczonych przez sejm polski i litewski, od niej należy decydowanie w sprawach obchodzących wspólnie dwa państwa, a nie do kompetencji Rady jak to było uprzednio.

Art. 9 drugiego projektu traktuje o sprawach wojskowych. Przelano tu funkcje stałego organu łączności dla wspólnych studjów i współpracy na „attachés“ wojskowych. Pozatem zmieniono tu ostatni ustęp od słów: „Ocena charakteru obronnego...“. W drugiej redakcji brzmi on następująco: „Dwa Rządy decydują, czy dwa kraje, zgodnie z brzmieniem Konwencji muszą służyć wzajemną pomocą w wypadku gdy jeden z dwóch krajów jest wciągnięty lub grozi mu zaangażowanie się w wojnę. W wypadku nieporozumienia sprawa będzie przedłożona jednemu arbitrowi, wyznaczonemu z góry za ich zgodą przez Radę Ligi Narodów“.

Sprawy ekonomiczne są omawiane w art. 10 drugiego projektu, który zgadza się z art. 13 projektu poprzedniego. Art. 11 pokrywa się mniej więcej z art. 13 projektu poprzedniego. Art. 15 pierwszego projektu nie uległ zmianie i jest zawarty jako art. 12.

Oprócz tych zmian wprowadzony jest całkowicie nowy art. 13, który przewiduje możliwość zmiany niniejszej umowy, zobowiązując obie strony do wniesienia sprawy przed Radę Ligi Narodów.

Drugi projekt Hymansa przyjęty przez Radę Ligi Narodów 20 września 1921 r. i polecony jednogłośnie dwom państwom został zaprzety przez Zgromadzenie Ligi Narodów dnia 24 września tegoż roku. Rezolucja końcowa Rady Ligi Narodów polecająca 2-gi projekt Hymansa powzięta była jednogłośnie i zgodnie z art. 15 Paktu Ligi Narodów musiała by obowiązywać jedno państwo, gdyby drugie je zaakceptowało. Rząd litewski ciągle jednak miał nadzieję, że uda mu się osiągnąć warunki bardziej korzystne i projekt ten odrzucił.

W dobie obecnej próżno usiłują niektórzy Litwini uważać rezolucję Rady Ligi Narodów z dnia 20 września 1921 r. jako będącą nadal w mocy prawnej i w wypadku zaakceptowania jej przez jedną stronę sprawa byłaby załatwioną zgodnie z poleceniem Rady. Rzecz przedstawia się zgoła inaczej. Rada Ligi Narodów została zmuszoną, wskutek kategorycznej odmowy obu Rządów co do przyjęcia projektu Hy-

mansa, zrzec się rozstrzygnięcia konfliktu i powzięła dnia 13 stycznia 1922 roku rezolucję, która stwierdza, że stanowisko odmowne obu Rządów zamyka procedurę pojednania, której się podjęła Liga przez swą rezolucję z 3 marca 1921 r. Procedura w sprawie sporu polsko-litewskiego została w ten sposób zakończona przed Radą. Tem samym jej polecenia, które nie zostały przyjęte przez strony, na przyszłość nie mogą zobowiązywać żadnej ze stron, nawet w wypadku, gdyby druga strona do nich się zastosowała. Co więcej, że sprawa granicy wschodniej Polski, której częścią jest granica z Litwą została drogą innej procedury przewidzianej przez art. 87 Traktatu Wersalskiego załatwioną i odpowiednią decyzją Konferencji Ambasadorów uprawomocniła się oddawna.

Nie chodzi tu o żaden przymus prawny, ani też o względy natury lojalności międzynarodowej, które wysuwają Litwini, domagając się Wilna, lecz o ile jaki wzgląd może zmusić dwa państwa do ponownego rozpatrzenia sprawy wileńskiej, to tylko innej natury:—wspólne interesa. Ponowne rozpatrzenie tej sprawy nie może odbiegać daleko od wytycznych dróg rozpatrywanych już poprzednio. Należałoby dawne projekty, które chociaż w ogólnych zasadach są zgodne z żądaniami jednej i drugiej strony uczynić w swej całości zdolnymi do przyjęcia przez dwa państwa. Mamy tu na myśli projekty Hymansa.

Nie może być mowy o przyjęciu en bloc jednego lub drugiego projektu Hymansa, gdyż jak zobaczymy nie są one dostatecznie sprecyzowane i rozwinięte, by móc tworzyć całość przepisów, na których by się oparły stosunki Litwy z Polską. Nie zabezpieczają w dostatecznym stopniu trwałości przymierza polsko-litewskiego, które jest tu warunkiem koniecznym. Nie dają one gwarancji dwom stronom, że umowy zawarte przez nie nie staną się martwą literą, a będą w całości wypełniane. Nie dają one również pewności, że przewidziane stałe organy łączności i kooperacji będą należycie i sprawnie funkcjonować. Pozatem nie zaspakajają one niektórych pretensji litewskich. O ile jest mowa o zastosowaniu projektu Hymansa w danym wypadku, to tylko w tym zakresie, że może on służyć za podstawę do dyskusji rządów polskiego i litewskiego, które by toczyły obrady po liniach wytkniętych przez belgijskiego męża stanu.

Zgadzaając się w ogólnych zasadach z duchem tego projektu, uważamy za stosowne przedstawić go w pewnym oświetleniu oraz wskazać na potrzebę odpowiednich modyfikacji, by stał się on możliwy do przyjęcia dla dwóch państw,

Artykuł pierwszy drugiego projektu Hymansa przewiduje oparcie stosunku Polski z Litwą w systemie Kooperacji przez podpisanie specjalnych konwencji i stworzenie stałych organów łączności. Koncepcja utworzenia stałych organów łączności, których atrybucja jest przewidziana, zresztą, bardzo ogólnikowo, w dalszych artykułach tego projektu spotkała się ze sprzeciwem rządu litewskiego, który w swym projekcie nie wspomina o ich istnieniu, a przewiduje tylko pewne organa dla współpracy. Istnienie stałych organów łączności według tezy litewskiej pociąga federację Polski z Litwą, w którym to związku państwowym Litwa mogła by się nie ostać przed panowaniem państwa silniejszego z nią związanego. Tak pożądane dla obu państw utworzenie państwa związkowego (federacja), którego koncepcję, niestety Litwa stale odrzuca, bynajmniej nie wynika wcale z art. pierwszego projektu Hymansa. Nie jest bowiem przewidziana ani konstytucja federalna, któraby uchwaliła kompetencję władzy w państwie związkowym, ani obywatele nie utracają swego obywatelstwa na rzecz państwa związkowego, ani terytorjum Litwy i Polski nie stanowi zarazem terytorjum państwa związkowego. Oprócz tego zasada suwerenności i niezależności, co powołuje istnienie dwóch odrębnych organizmów państwowych jest na wstępie tegoż artykułu sformułowaną wyraźnie.

Organy łączności przewidziane w tym artykule, mają na celu zabezpieczenie specjalnej wspólności interesów, jakie istnieją pomiędzy Polską i Litwą, a która to wspólność występuje widoczniej w tych państwach, niż z jakimkolwiek innym sąsiadem bądź Litwy, bądź Polski. To też idea tych organów łączności musi być utrzymana, a należałoby tylko przewidzieć odpowiednie przepisy, żeby ta łączność interesów została skutecznie zagwarantowana, a nie tylko na papierze. Samo uznanie tego nie wystarczy. Decyzjom tych stałych organów łączności należałoby dać jaknajwiększy autorytet, żeby nie zostały one bez znaczenia. Muszą te organa przeto składać się z większej ilości przedstawicieli, obranych przez parlamenty dwóch państw, żeby być odzwierciedleniem panujących tam nastrojów. Wówczas ich decyzje będą miały pożądaną powagę i w łonie samego organu łatwiej będzie uzyskać potrzebną większość głosów.

W artykule drugim, traktującym o granicy pomiędzy państwem polskim i litewskim trzeba by było poczynić pewne poprawki zgodnie z zasadą etnograficzną. Zasady strategiczne przy bliższej łączności tych państw, mogą zejść na plan drugi. Podobne poprawki w granicy należałoby przewidzieć w art. 3 określającym granicę pomiędzy kan-

tonem wileńskim i resztą państwa litewskiego, ponieważ liczne wsie polskie leżały by w państwie litewskim, a litewskie w kantonie wileńskim.

Zasada ukonstytuowania Litwy jako państwa federalnego, składającego się z kantonu kowieńskiego i wileńskiego przewidziana w art. 3 pierwszego projektu Hymansa została pominięta w jego drugiej redakcji. Na jej miejsce jest przewidziany rodzaj autonomji lokalnej dla ziemi wileńskiej, która poprostu zostaje wcielona do państwa litewskiego. Jest to wyraźne upośledzenie interesów ziemi wileńskiej, jest to wyeliminowanie jej z korzystania z praw w rządach Litwy na równi z prowincją kowieńską.

Jest rzeczą podlegającą dyskusji, czy państwo związkowe może być ukonstytuowane tylko z dwóch jednostek z zapewnieniem prawidłowego funkcjonowania aparatu państwowego; niektórzy teoretycy twierdzą negatywnie. Rzeczą niezaprzeczną jednak jest fakt, że ziemia wileńska, która ma wejść w skład państwa litewskiego, jako jego druga część składowa, musi być dopuszczona do władzy państwowej w stopniu jednakowym co i pozostała część Litwy. Ponieważ składa się ona z elementu nie litewskiego, musi ona stanowić w tem państwie kanton odrębny, zabezpieczający jej kompletną autonomję polityczną, narodową i kulturalną. Pewnik ten znalazł u Hymansa zrozumienie, lecz projektodawca, napotykając zupełnie inne stanowisko Litwy, zboczył nieco z tej linii. Zmianę art. 3 projektu Hymans uzasadnia niesłusznością zmuszania rządu litewskiego do zmiany za pomocą umowy międzynarodowej swej Konstytucji i wprowadzeniem nowej organizacji państwa. Możemy zgodzić się z tem rozumowaniem i nie krępować Litwy w jej ustroju wewnętrznym co do ziem jej obecnych, których organizacja jest już ustaloną, szanując niezaprzeczalne prawa Litwy jako państwa suwerennego. Z ziemią wileńską sprawa jest jednak inna, ona ma wejść dopiero w granice państwa litewskiego.

Wobec zmiany art. 3-go pierwszego projektu Hymansa następny artykuł tego projektu siłą rzeczy musiał być zmodyfikowany. Przewiduje on organizację kantonu wileńskiego, jego udział w sejmie centralnym państwa litewskiego oraz atrybucje Rządu Centralnego. To co odrazu w nim uderza, to fakt, że Rząd Centralny litewski będzie miał te same atrybucje względem tego kantonu, jakie ma Rząd Szwajcarski do poszczególnych kantonów, pomimo, że mamy do czynienia tu tylko z jednym kantonem, któremu zgodnie z duchem pro-

jektu należy się jaknajwiększa swoboda w jego organizacji wewnętrznej.

Art. 4-ty tego projektu nie określa atrybucji lokalnego Sejmu wileńskiego i nie rozgranicza jego atrybucji od atrybucji Sejmu Centralnego. Prawdopodobnie projektodawca miał na myśli, że atrybucje sejmów kantonalnych będą identyczne, jak to ma miejsce w Szwajcarji.

Jak wynika z treści tego artykułu i intencji projektodawcy, Sejm Centralny byłby ciałem ustawodawczym dla spraw interesujących całe państwo litewskie, oraz dla spraw interesujących państwo litewskie, wyjąwszy kanton wileński. Pominięty tutaj jest sposób obrad sejmów centralnych co do tych ostatnich spraw. Czyż posłowie z terytorjum wileńskiego mieliby wpływ na decyzję tyczącą się lokalnych spraw reszty państwa litewskiego? Może miało to być kompensatą za zaniechanie ustroju federalnego. Projekt nie rozstrzyga. W razie niezgody na uprzywilejowanie w tym względzie ziemi wileńskiej, sprawę tę można łatwo rozstrzygnąć przez wyłączenie posłów kantonu wileńskiego z głosowania nad sprawami interesującymi resztę Litwy, a należącymi do tej samej kategorii, jakie wchodzą do kompetencji sejmów wileńskich.

Następnie przewidziany jest sposób rekrutacji wojsk w kantonie wileńskim. Pierwszy projekt zostawił sprawę otwartą co do kompetencji sejmów wileńskich w sprawach wojskowych. Projekt drugi wyraźnie mówi, że rekrutacja ma się odbywać na podstawie wspólnej dla całego państwa litewskiego ustawy. Utrzymuje on zasadę poboru okręgowego. Zasada ta według opinji litewskiej ma przyczynić się do osłabienia armji, gdyż będzie paraliżować jej swobodną dyzlokację, a tem stać się może niebezpieczeństwem dla państwa litewskiego. Twierdzenie to nie jest niczem uzasadnione. Przewidziane jest bowiem jedyne dowództwo, oraz możność swobodnego ruchu wojsk w całym państwie litewskim bez względu na granicę kantonalną, w wypadku wojny lub rozruchów. Potrzebna jest na to tylko zgoda sejmów. Niewątpliwą jest rzeczą, że w wypadku godnym wagi sejm na to nie odmówi upoważnienia.

Sprawa języka urzędowego w państwie litewskim przewidziana w art. 6 projektu nie może być w inny sposób sprawiedliwie rozstrzygnięta. Należałoby jednak zaznaczyć, że język podwójny obowiązywałby w organach centralnych, a wewnątrz państwa w kantonie wileńskim urzędowym byłby polski, w pozostałej części Litwy — litewski.

Zapewnienie gwarancji mniejszościom etnicznym w szerokim zakresie jest przewidziane w następnym artykule.

Art. 8 drugiego projektu Hymansa ma na celu zapewnienie łączności polityki zagranicznej Litwy i Polski. Artykuł ten, jak również dwa następne ustanawiają współdziałanie tych państw, które ma być bliżej określone i oparte na specjalnych konwencjach. Projektodawca wychodzi z założenia, że państwa, w których tworzy się łączność militarną i ekonomiczną, nie mogą mieć niezależnej polityki zagranicznej jedno od drugiego. Założenie to należałoby uzupełnić i tem, że państwa, które mają tak wyraźną wspólność interesów politycznych jak Polska i Litwa muszą mieć gwarancje efektywne, że polityka ta będzie wspólnie prowadzona. Na tej płaszczyźnie dopiero trzeba by było tworzyć stałe organy łączności. Nie uwzględnivszy tego, art. 8 drugiego projektu Hymansa nie zabezpiecza należycie tej łączności polityki zewnętrznej.

Projekt Hymansa nie określa jaki ma być autorytet decyzji delegacji, obradujących wspólnie w sprawach interesujących Litwę i Polskę, względem ciał ustawodawczych Litwy i Polski. O ile decyzje tych delegacji nie są wiążącymi w stosunku do parlamentów, a sejmy będą miały swobodę przyjęcia lub odrzucenia ich decyzji, to będą one sprowadzone do roli konsultatywnej, jako organu spełniającego pracę przygotowawczą. Łączność polityki zagranicznej nie będzie w tym wypadku wcale zapewnioną. W wypadku przeciwnym, utworzenie organu, stojącego co do pewnych spraw niejako ponad parlamentami, byłoby sprzeczne z zasadą suwerenności.

Oprócz tego stawiają tej organizacji inne zarzuty. Zarzucają, że system łączności polityki zagranicznej, przewidziany przez art. 8 projektu Hymansa z trudnością może być zastosowany w życiu: jest on bardzo złożony z racji trzech różnych organów (delegacje, Rada, Konferencje), które są powołane do badania jednakowych spraw, a stąd sprawy pilne i ważne będą załatwiane z wielkiem opóźnieniem. Projekt nie przewiduje pozatem rozwiązania sprawy na wypadek równości głosów przeciwnych przy decyzji delegacji polsko-litewskiej.

Pozatem zarzucają temu systemowi, że byłby on pogwałceniem konstytucji: wszelkie sprawy ogólnopństwowe mogą być rozstrzygane wyłącznie przez ciało ustawodawcze w formie ustawy i te ciała nie mogą tego prawa przekazywać żadnym delegacjom ani Radom.

Zważywszy to, co powiedzieliśmy o artykule 8 projektu Hymansa, wyciągnąć można wniosek, że jest on w całości nie do przyjęcia.

Nad systemem łączności polityki zagranicznej należałoby się dobrze namyślić i raczej uczynić uszczerbek w zasadzie suwerenności państw, niż powołać do życia organ, który byłby przyczyną ciągłych nieporozumień i funkcjonował ze szkodą dla spraw pilnych i ważnych.

Kooperację dla spraw wojskowych określa artykuł 9 projektu Hymansa. Przewidziane są tutaj tylko wytyczne, na podstawie których ma być zawarta konwencja. Konwencja ta ma charakter konwencji obronnej. Organami łączności są perjodyczne konferencje i „attachés“ wojskowi dwóch państw, według projektu drugiego, a stały organ dla współpracy i studjów według projektu pierwszego.

Zasady, na których konwencja wojskowa ma być zawartą, nie dają gwarancji skutecznej obrony dwóch państw, jakiej należałoby się tu spodziewać. Punkt a) artykułu 9-go mówi ogólnie o porozumieniu między sztabami generalnymi dla ustalenia metod wyszkolenia i organizacji wojsk, nie przewiduje on jednak, że te metody mają być jednakowe, co na wypadek wojny miało by duże praktyczne znaczenie. W artykule tym pożądanę byłoby zobowiązanie dwóch państw do urządzania wspólnych manewrów oraz utrzymywania pewnej ilości wspólnych szkół wojskowych dla szkolenia instruktorów.

Punkty b) i c) art. 9-go, przewidujące dalsze warunki, na zasadzie których Konwencja wojskowa ma być podpisaną, nie są również rozwinięte. W chwili podpisania Konwencji może zajść w wielu sprawach nieporozumienie, i klauzule zawarte w tych punktach pozostaną bez zastosowania. To też po zasięgnięciu opinji dwóch Ministerstw Spraw Wojskowych należałoby ściślej ustalić te wytyczne linje i dać temu artykułowi brzmienie konkretne.

Zasada jedynego dowództwa na wypadek wspólnych działań wojennych, przewidziana w projekcie Hymansa, jest bardzo dobra i musi być utrzymana. Litwini krytykują tę zasadę, między innymi i Grauzinis (11), wysuwając argument, że mogłyby się dziać niesprawiedliwości tego dowództwa i oddziały litewskie wysyłane byłyby na cięższe placówki. Sądzymy, że temu w każdym razie można by było zaradzić. Gorzej się sprawa przedstawia z ustępem ostatnim art. 9-go projektu Hymansa, w którym jest mowa, że rządy dwóch państw decydują, czy w wypadku zaangażowania się w wojnę lub obawy wojny drugie państwo ma śpieszyć z pomocą; w wypadku niezgody sprawa jest rozstrzygana przez arbitra, wyznaczonego uprzednio za zgodą rządów przez Ligę Narodów. Podobna klauzula godzi poważnie w suwerenność państw, gdyż przewiduje decyzję czynnika trzeciego w spra-

wie decydującej o losie państwa. Oprócz tego arbitraż w tym wypadku rzadko mógłby być bezstronny.

Sprawa prowadzenia wojny przez Polskę i Litwę przeciwko innym państwom jest ściśle związana z uzgodnieniem polityki zagranicznej. W tej dziedzinie przede wszystkim należy zabezpieczyć wspólność, a wówczas jedno państwo obowiązkowo śpieszyłoby z pomocą państwu drugiemu w wypadku wojny, i podobne nieporozumienia nie miałyby miejsca.

W dziedzinie gospodarczej Kooperacja jest przewidziana w art. 10 drugiego projektu Hymansa. Stałym organem łączności ma być wspólna Rada Ekonomiczna. Konwencja ekonomiczna ma bliżej określić stosunki gospodarcze pomiędzy krajami. Oba kraje przyjmują jako zasadę: swobodne, wzajemne dopuszczanie ich towarów z wyjątkami, przewidzianymi w tym artykule.

Ze względu na potrzebę jaknajściślejzego zbliżenia gospodarczego należało by przewidzieć bardziej mocne związki gospodarcze. Wszak wykazaliśmy w poprzednich rozdziałach, jakie szkody poniosło gospodarstwo Polski i Litwy z braku stosunków handlowych.

Czy nie możnaby było znieść zupełnie granicę celną pomiędzy temi państwami, zastrzegłszy wyjątki co do artykułów monopolu państwowego, wyrobów sprowadzanych z zagranicy przez jedno państwo, których drugie nie chce dopuścić, oraz wyrobów przemysłu, któremu państwa chcą zagwarantować protekcję? W wypadku pozytywnym Rada Ekonomiczna miałaby na celu oprócz innych zadań ujednostajnienie polityki celnej.

Sprawa korzystania Polski z portu kłajpedzkiego przewidziana w art. 11 tego projektu nie jest już dzisiaj aktualną, gdyż Litwa przez konwencję kłajpedzką zobowiązała się wobec Ligi Narodów do dania możliwości Polsce korzystania z dróg wodnych i portu. Polska musi teraz uzyskać swego przedstawiciela w Radzie Portu i zagwarantować efektywnie swoje uprawnienia.

Sprawa, która będzie w tej dziedzinie do omówienia, to przewóz amunicji i materiałów wojennych przez Kłajpedę i terytorjum litewskie, czemu Litwa, zasłaniając się traktatem moskiewskim z 12 lipca 1920 r. (§ 2 art. IV), który ją zobowiązuje w pewnych wypadkach do neutralności, sprzeciwia się stanowczo. Poza tem klauzula artykułu 11 projektu Hymansa, która mówi o tym przewozie amunicji według tezy litewskiej, może wciągnąć Litwę do wszystkich ewentualnych wojen, prowadzonych przez Polskę, a przez to do utraty niepodległości. Widzimy tu niezgodność zasadniczą punktu widzenia litewskiego z pro-

jektom Hymansa, którego klauzula art. 11-go z punktu widzenia polskiego musi być stanowczo utrzymana.

Obawa Litwy o tyle może być tu słuszną, że na wypadek wojny Polski z państwem trzecim Litwa nie mogłaby pozostać neutralną, lecz musiałaby spieszyć Polsce z pomocą, tak samo jak Polska na wypadek wojny Litwy z innym państwem. Godziłoby to wówczas tylko w jej niezależność, o ile wojna została by przegrana, lecz Polsce również zagrażałoby to w tym samym stopniu. Tak samo jednak los Litwy byłby zagrożony, gdyby Polska, prowadząc wojnę bez jej pomocy, poniosła klęskę. Nic bardziej prawdziwego, jak to, że idąc ręką w rękę z Polską niezależność Litwa miałaby pewniej zagwarantowaną, niż przy obecnej polityce, jaką to państwo teraz prowadzi.

Mamy jeszcze jedną uwagę co do artykułu ostatniego drugiego projektu Hymansa. Uważamy, że zwracanie się do arbitra wyznaczonego przez Radę Ligi Narodów, w wypadkach nieporozumień co do interpretacji niniejszej konwencji, sprowadza niepotrzebną ingerencję tej instytucji do spraw polsko-litewskich. Lepszem by było zwrócenie się do któregośkolwiek bądź z sędziów Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, lub którego ze znanych prawników międzynarodowych.

Z analizy projektu Hymansa widzimy, że jest on daleki od idealnego. W swych zasadach ogólnych nie jest on jednak nie do przyjęcia. Jego myślą przewodnią jest nadanie ziemi wileńskiej jak najszerszej autonomji w granicach państwa litewskiego przy jednoczesnym wprowadzeniu systemu współpracy i łączności Litwy z Polską w dziedzinach: polityki zagranicznej, gospodarczej i wojskowej. Koncepcja jest dobra, lecz jej zrealizowanie przewidziane w projekcie Hymansa, jak widzieliśmy, budzi poważne wątpliwości.

Wątpliwości, które tu powstają, są winą projektodawcy tylko w minimalnym stopniu. Wina tu jest różnicy zasadniczej w punkcie widzenia polskim i litewskim. Dopóki ta nie zostanie usunięta, żaden projekt nie będzie dobrym jednocześnie dla dwóch stron. O ile chodzi nam o zagwarantowanie linii wytycznych, po których mają się rozwijać stosunki pomiędzy Polską i Litwą, to nie zdołają tego uczynić żadne umowy, żadne przymusy prawne, lecz jedynie dobra wola i wzajemne zaufanie dwóch państw. Mamy tu do czynienia ze sprawą zasadniczą: Litwa musi się wypowiedzieć za Polską lub przeciwko niej. Innego wyjścia tu nie ma. Gdy odpowiedź wypadnie za Polską, znikną wówczas u polityków litewskich wszelkie obawy dotyczące utraty niepodległości przy jednoczesnym zagwarantowaniu ścisłej łączności Polski z Litwą.

R É S U M É.

La détermination définitive de la frontière politique entre la Pologne et la Lithuanie est une question compliquée et difficile à résoudre, impossible à effectuer du jour au lendemain. Les travaux nécessaires à la solution de ce problème ont duré depuis 1919 jusqu'en 1923.

Cette question litigieuse entre la Pologne et la Lithuanie, a été définitivement tranchée par les autorités internationales dont la compétence a été reconnue par le monde entier, et cependant la Lithuanie ne s'y rend pas et proteste encore.

Le 8 décembre 1919, pour la première fois a été délimitée la frontière entre la Pologne et la Lithuanie par la décision du Conseil Suprême des Puissances alliées et associées, cette ligne par la suite fut nommée „ligne Curzon“.

Le Traité de Moscou, conclu entre la Lithuanie et l'Union des Républiques Socialistes Soviétiques le 12 juillet, détermine une autre ligne limitrophe qui dépasse de beaucoup la „Ligne Curzon“. Puis la Convention de Suwałki, signée par la Pologne et la Lithuanie et approuvée par la Commission Militaire de Contrôle, délimitait une autre ligne de démarcation provisoire.

Cette frontière provisoire ne dura que jusqu'à l'occupation du territoire de Wilno par le Général Żeligowski, depuis une zone neutre fut établie entre les deux pays.

Les négociations de 1921 qui ont eu lieu entre les représentants de la Pologne et ceux de la Lithuanie, sous la présidence du délégué belge M. Hymans, n'ont abouti à aucun résultat. La zone neutre entre la Pologne et la Lithuanie suscitait des troubles continuels, ce

qui obligea les deux Etats, la Pologne et la Lithuanie à recourir à l'intervention de la Société des Nations, dont le Conseil envoya une Commission, sous la présidence de M. Saura, pour examiner le territoire en litige et élaborer le plan du partage de la zone neutre.

Conformément aux données recueillies par la Commission, le Conseil de la Société des Nations, par sa décision du 3 février 1923, supprima la zone neutre en y substituant une ligne de démarcation provisoire. Et le 15 mars 1923, la Conférence des Ambassadeurs, répondant aux requêtes pressantes du gouvernement polonais et aux celles du gouvernement lithuanien, ratifia la décision du 3 février et déclara cette ligne de démarcation provisoire — frontière définitive entre la Pologne et la Lithuanie. En même temps la Conférence des Ambassadeurs laisse aux Etats intéressés la possibilité de procéder à des modifications qu'ils jugeront nécessaires. Cette décision une fois admise est définitive et obligatoire aussi bien pour la Pologne que pour la Lithuanie.

Cette ligne frontière suit un terrain accidenté dont la conformation est de l'époque quaternaire. La longueur de cette ligne très sinueuse est évaluée officiellement par le gouvernement lithuanien à 442 kilomètres; selon le docteur Zierhoffer elle est de 521 klm.; nos calculs cependant permettent de supposer qu'elle ne dépasse pas 480 klm.

Sur un parcours de 176 klm. la frontière est naturelle, elle court le long de fleuves ou d'affluents, tels que Marycha, Igorka, Niémen, Mereczanka, Wilja ou bien elle côtoie les lacs: Gaładuś, Siemiut, Gawejki, Dringis etc., puis elle traverse des terrains cultivés (166 klm.) des forêts (101 klm.) et des terrains incultes et marécageux (35 klm.).

Un grand nombre de propriétés rurales (30%), fermes et villages, disséminés le long de la frontière sont fractionnés par elle, par conséquent, les citoyens polonais ou lithuaniens, propriétaires de ces fermes ont une partie de leurs champs ou même des bâtiments de ferme au-delà de la frontière, et sont dans l'impossibilité de cultiver leurs champs ou faire usage de leurs bâtiments.

Pour obvier à cet état de choses, les autorités frontières polonaises ou lithuaniennes délivrent aux habitants de ces régions des licences agricoles, (permis spéciaux).

D'après le nombre de licences délivrées et des données locales on peut constater que les citoyens polonais possèdent au-delà de la frontière, c'est-à-dire sur le territoire lithuanien 12.000 ha. de terrain, et les citoyens lithuaniens 8.000 ha. sur le territoire polonais.

La ligne frontière coupe dans son parcours des voies ferrées, des chaussées et des routes d'une grande importance.

L'état actuel des choses à la frontière entre la Pologne et la Lithuanie est des plus désastreux pour les deux pays et surtout pour la situation économique de la Lithuanie et pour certaines voïevodies de la Pologne, celles de Wilno et de Białystok en particulier.

La prospérité de la Lithuanie, pays agricole par excellence, est en rapport direct avec ses récoltes, qui de leur côté dépendent des phénomènes atmosphériques. Actuellement pour assurer son équilibre économique et son indépendance, la Lithuanie emploie des moyens inadmissibles dans un Etat à l'organisation économique rationnelle. Dès le début de son existence comme Etat indépendant pour équilibrer son budget, la Lithuanie procède à des coupes exagérées de ses forêts, dont l'étendue diminue rapidement.

En 1887, ces forêts occupaient encore 26% de la surface totale du pays; en 1912 — 20,4%, en 1924 la statistique officielle lithuanienne n'accuse que 15,9%.

L'exportation des bestiaux se développe difficilement à cause de la concurrence des pays voisins. Par contre l'exportation des oeufs et la culture du lin se développent progressivement.

Le territoire de la voïevodie actuelle de Wilno, de l'ancien gouvernement de Vilna, n'a jamais produit assez pour se suffire à lui-même. Avant la Grande Guerre cependant son industrie mieux développée, avait de bons débouchés en Russie et en Lithuanie actuelle. Il n'en est pas de même en ce moment, faute de relations commerciales avec les pays voisins, l'industrie de la voïevodie est à l'état stagnant. En 1910 il y avait 140 tanneries qui occupaient 2612 tanneurs et en 1926, 223 tanneries n'occupent que 424 ouvriers. 44 fabriques de papier occupaient en 1910 — 1837 ouvriers, en 1926, il n'y a que 25 fabriques avec 619 ouvriers. L'industrie métallurgique qui occupait en 1910 — 2261 ouvriers, n'en occupe que 882 en 1926.

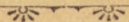
Le même phénomène se produit en Lithuanie que dans la voïevodie de Wilno: les établissements industriels sont plus nombreux qu'avant la guerre, mais pris dans leur ensemble, ils occupent beaucoup moins d'ouvriers, c'est une preuve évidente que l'industrie de ces contrées est à l'état de décadence. Cependant l'industrie forestière semble prospérer, car elle occupe un nombre considérable d'ouvriers, mais ce n'est guère désirable, c'est un témoignage de l'exploitation outrée des forêts.

Quant à la question des minorités nationales en Lithuanie, on a remarqué que les statistiques officielles en réduisent exprès le nombre. Ainsi la statistique lithuanienne, sur 2.227.000 d'habitants ne relève que 3,2% de Polonais et 7,11% de Juifs, tandis que les données du Comité central electoral polonais de Kowno, basées sur le résultat du vote, pendant les élections de l'année 1926, constatent près de 10% de Polonais et près de 9% de Juifs.

Cette statistique frauduleuse du gouvernement lithuanien à été reconnue par quatre fractions de minorités nationales qui l'ont notée dans leur interpellation adressée au Conseil des Ministres, où sont constatées les fraudes des recenseurs.

Il faut encore citer un fait qui indique clairement le peu d'exactitude des statistiques lithuaniennes: elles disent que la ville de Kowno a 4,5% de Polonais et 58,97% de Lithuaniens, tandis que les élections annuelles au Conseil Municipal de cette ville ont donné, plusieurs années de suite, un nombre à peu près égal de conseillers polonais et de conseillers lithuaniens.

On peut en conclure donc que le nombre de Polonais qui habitent l'Etat lithuanien est bien supérieur à celui qu'indique les statistiques lithuaniennes. D'après ces données on peut évaluer le nombre de Polonais à 200.000 habitants. Les Polonais en Lithuanie ont un champ d'activité très étendu, tandis que les Lithuaniens qui habitent la Pologne et qui sont au nombre de 84.000, à peu d'exception près ne s'occupent que d'agriculture. A Wilno il y a 3.500 Lithuaniens en tout.

L I T E R A T U R A .

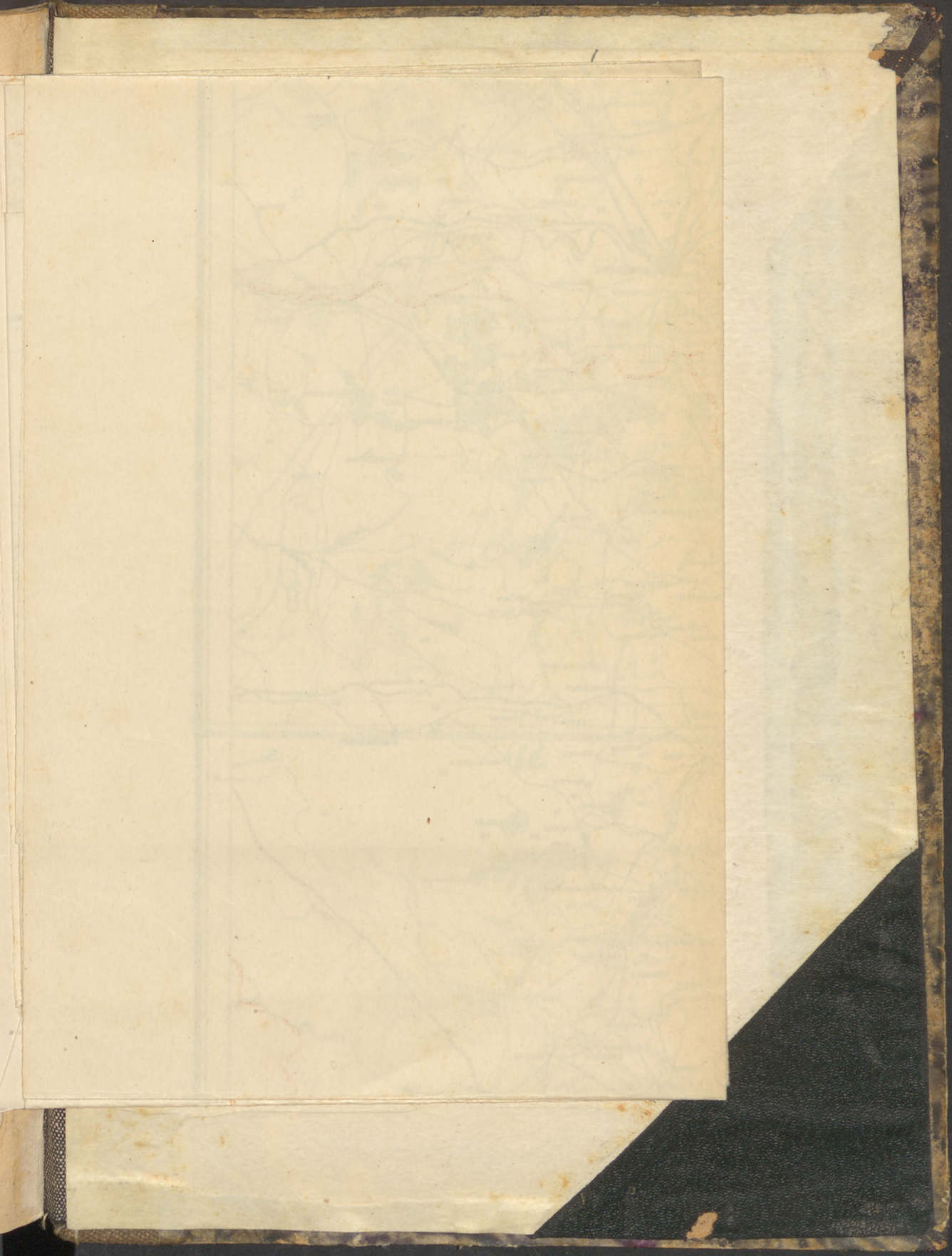
- 1 Aleksa (J). — Lietuviu tantos likimo klausimu. Kaunas, 1925.
- (2) Askenazy (S). — Uwagi. Warszawa, 1924.
- 3 Baliński (M). — Opisanie statystyczne miasta Wilna. Wilno, 1835.
- (4) Bitner (W). — Materjały do bilansu handlowego Litwy i Kurlandji. Piotrogród, 1918.
- 5 Borch (N). — Le Principe des Nationalites et la Question Lithuanienne. Louvain, 1925.
- 6 Braun (F). — Die geographischen Grundlagen der wirtschaftlichen und politischen Verhältnisse Litauenes. Geogr. Zeit. XXIV z. 99-114. 1918.
- 7 Czyński (E). — Uwagi ogólne nad terytorjalnem rozmieszczeniem Polaków. Wisła, Tom I. Warszawa, 1887.
- 8 Czyński (E). — Etnograficzno-statystyczny zarys liczebności i rozsiadlenia ludności polskiej. Wisła. Tom I. Warszawa, 1887.
- 9 Des frontières lituano-allemandes et lituano-polonaises. Carte de Lituanie. Bureau d'inform. prés la deleg. de Lituanie à la Conference de la Paix.
- (10) Gorzuchowski (K). — Les rapports politiques de la Pologne et de la Lituanie. Paris, 1927.
- (11) Grauzinis (K). — La Question de Vilna. Paris, 1927.
- 12 Halecki (O). — L'État Polonais et l'Eglise ruthéne. Monde Slave, Nr. 3. Mars, 1925.
- 13 Halecki (O). — L'évolution historique de l'Union polono-lituanienne. Monde Slave, Nr. 5, Mai 1926.

- 14 Handelsman (M). — La Pologne et les Etats baltes. Monde Slave, Nr. 10, Octobre 1927.
- (15) Juodvarnis. — Uwagi o projekcie P. Hymansa. Wilno, 1921.
- 16 Kessler (O). — Die Baltenländer und Litauen. Berlin, 1916.
- 17 Klimas (P). — Lietuva jos gyventojai ir sienos. Vilnius, 1917.
- 18 Krause (A). — Lithauen und dessen Bewohner. Königsberg, 1834.
- (19) Lietuvas žinios. Nr. 11, 15/I. 1926.
- (20) Lietuvos statistikos Metrastis 1924 — 1926. Kaunas, 1927.
- 21 Limanowski (B). — Dzieje Litwy. Warszawa, 1917.
- 22 Liusch (E). — Littauen und die Litauer. Stutgart, 1917.
- 23 Litauen - Buch. — Eine auslesse aus der Zeitung den 10 Armee.
- (24) Loth (J). — Geografia polityczna. Kraków, 1925.
- (25) Maliszewski (E). — Polacy i polskość na Litwie i Rusi. Warszawa, 1916.
- (26) Maliszewski (E). — żywiol polski na Litwie, Warszawa, 1918.
- (27) Maliszewski (E). — Mapa narodowościowa ziem polskic. 1 : 2.000.000. Warszawa, 1919.
- (28) Maliszewski (E). — Stosunki narodowościowe w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, 1923.
- (29) Maliszewski (E). — Granica językowa polsko-litewska w b. pow. trockim. Studja społ. i gosp. Księga jubileuszowa dla uczczenia 40-letniej pracy naukowej Ludwika Krzywickiego. Warszawa, 1925.
- 30 Maliszewski (E). — Polska dzisiejsza. Warszawa, 1926.
- (31) Maliszewski (E). — Ludność litewska w państwie Polskiem. Sprawy narodowościowe. Nr. 1. Styczeń — luty, 1927.
- 32 Materjały dla geografji i statistiki Rossii. Kowienskaja gubernja, zebrał Affanasiew. Petersburg, 1861.
- 33 Materjały dla geografji i statistiki Rossii. Wilenszkaja gubernja. Zebrał Korewa.
- 34 Mortensen (H). — Die natürlichen Grundlagen der litauischer Wirtschaft. Geogr. Zeit. XXVIII z 385 — 392. 1922.
- (25) Mortensen (H). — Litauen Grundzüge einer Landeskunde. Hamburg, 1926.
- 36 Moszyński (K). — Stosunki narodowościowe w Wileńskiem. Myśl Polska, 1918.

- 37 Nitsch (K). — Język polski na Wileńszczyźnie. Przegląd współczesny Nr. 33, Kraków, 1925.
- 38 Przegląd polityczny, Tom. I, zeszyt 8, 9, 10. 1924.
- 39 Römer (M). — Stosunki etnograficzno-kulturalne na Litwie. Kraków, 1906.
- 40 Römer (M). — Litwa, studjum o odrodzeniu narodu litewskiego. Lwów, 1908.
- (41) Rozwadowski (J). — Mapa językowa obszaru litewskiego. Wyd. zb. Polska i Litwa w dziejowym stosunku. Warszawa, 1914.
- 42 Schlichting (B). — Bilder aus Litauen. Kowno, 1917.
- (43) Sprawozdanie opracowane przez Centralny Polski Komitet Wyborczy. Kowno, październik 1926.
- (44) Sprawozdanie roczne wydziału przemysłowego województwa Wileńskiego, r. 1927.
- 45 Staniewicz (W). — Sprawa Kłajpedy. Wilno, 1924.
- 46 Statystyka Litwinów w poszczególnych parafjach djecezji wileńskiej z roku 1912.
- 47 Statystyka Litwinów w gub. Grodzieńskiej w/g spisu urzęd. władz niemieckich dokonanego w dniu 1 kwietnia — 30 czerwca 1916 r.
- 48 Statystyka Litwinów w djecezji wileńskiej w/g „Vilniaus Aidas“, str. 66 — 74, Wilno, 1915.
- 49 Studnicki (W). — Państwo Kowieńskie. Wilno, 1922.
- 50 Studnicki (W). — Zarys statystyczno-ekonomiczny ziem północno-wschodnich. Wilno, 1922.
- 51 Studnicki (W). — Ziemia Wileńska. Wilno, 1923.
- (52) Supan (A). — Leitlinien der allgemeinen politischen geographie. Berlin, u. Leipzig, 1922.
- 53 Verbelis (K). — La Lituanie Russe Considerations statistiques et ethnographiques. Geneve.
- 54 Vidunas (W. St). — Litauen in Vergangenheit und Gegenwart. Tilsit, 1916.
- 55 Viscont (A). — La Lituanie et la Guerre. Geneve, 1917.
- 56 Wasilewski (L). — Litwa i jej ludy. Warszawa, 1907.
- 57 Wasilewski (L). — Kresy Wschodnie, Warszawa, 1917.
- 58 Wasilewski (L). — Litwa i Białoruś. Zarys historyczno-polityczny stosunków narodowościowych. Warszawa, 1925.

- 59 Wasilewski (L). — Wilno et la civilisation polonaise. Monde Slave, Septembre, 1925.
- (60) Wielhorski (W). — Byt ludności polskiej w Państwie Litewskim. Wilno 1925.
- 61 Wojsko litewskie. Wyd. Szt. Gen. Warszawa, 1925.
- (62) Wybory do Sejmu w Wilnie, 8 stycznia 1922 opr. przez gen. Kom. Wyb. Wilno, 1922.
- (63) Zierhoffer (A). — Pomiar długości granic polskich. Czas. Geogr. Zeszyt I i 2. 1925.

MAPA LITWY

PODZIAŁKA 1:1.000.000

LEGENDA

- kolej dwutorowa
- jednotorowa
- szczyt i-aj stacyj
- drogi
- miasto ponad 10.000 tys. mieszk.
- " " " 5.000 " "
- " " " 1.000 " "
- " " " do 1.000 " "
- wsi
- lasy
- błota
- granica polsko-litewska
- inne granice państwowe

